

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК
Ц.Б.КРАЯЗНАЎСТВА
ПРЫ ІНСТЫТУЦЕ
БЕЛАРУСКАЙ
КУЛЬТУРЫ

2-3 (5-6)

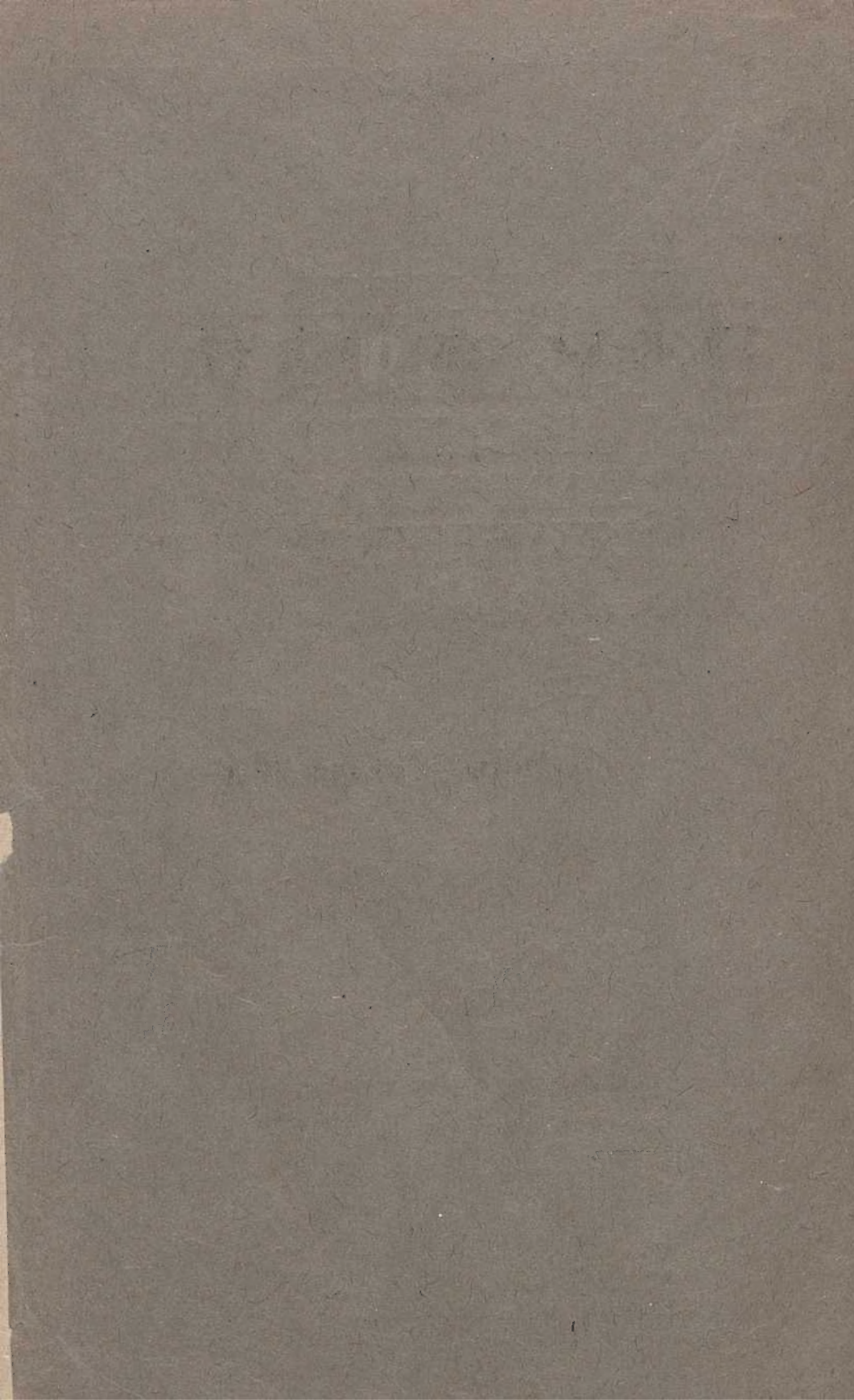
1926 г.

ЛЮТЫ-САКАВІК

М Е Н С К

6502

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

— П Р Ы —

ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

№ 2-3 (5-6) Люты—Сакавік 1926

В Ы Д А Н Ь Н Е
Інстытуту Беларускае Культуры
М Е Н С К — 1926

Д. Васілеўскі.

Сталецьце краязнаўчай працы на Беларусі.

Сетка краязнаўчых арганізацый усё гусьцей і гусьцей ахапляе абшары Савецкай Беларусі. Раённыя таварыствы, краязнаўчыя гурткі растуць з кожным днём. Але спадчына мінулага выхавання прыцёскае спачатку кожнае краязнаўчае таварыства, кожнага краязнаўцу. Міжвольна думкі ідуць назад, у мінулае. Так ужо звыклі думаць, што краязнаўства гэта гісторыка-археалёгічнае дасьледваньне краю, вывучэньне яго мінулага. А за гэтым нашы краязнаўцы жаляцца на недахоп літаратуры і, асабліва, ведаў аб працы па дасьледваньні Беларусі ў мінулым. Звычайнай зрабілася скарга, што Беларусь зусім не дасьледваная старонка, што на Беларусі няма каштоўнасьцяў культуры, багацьцяў, прыгожасьці прыроды.

„Невясёлая старонка наша Беларусь“—жаліцца наш народны поэт. Невялічкі час працы над запраўдным вывучэньнем бацькаўшчыны ўпэўнівае нас у тым, што мы смуткуем толькі з прычыны сваёй несьведомасьці: уся бяда ў тым, што мы самі зусім мала ведаем Беларусь і беларуса. Здраецца так, што пакуль краязнаўцы скардзяцца на недахоп друкаваных крыніц,—найкаштоўнейшыя кнігі пра Беларусь стаяць на паліцах бібліотэк, пад пылам даўных гадоў.

Кожны краязнаўца павінен ведаць краязнаўчую працу сваіх папярэднікаў. Але да нашых часоў ня было такога ўстанова, каторая падбала-бы аб згуртаваньні і падагульваньні ўсяе краязнаўчае працы мінулага. Толькі цяпер Інбелкульт значна пасунуў гэтую справу наперад дапамагае ў гэтым краязнаўцам.

Гісторыя краязнаўства на Беларусі непадзельна звязана з разьвіцьцём у нас капіталізму.

Рост гандлёвага капіталу на Беларусі ў XVI-XVII сталяццях нарадзіў і пакінуў нам у спадчыну ня толькі апісаньні гарадоў, інвэнтары замкаў, а і попісы пушчаў, бабровых гонаў, рыбных ловаў і інш. Пасьля культурнага заняпаду XVIII сталяцця Беларусь пачала адраджацца. Наперадзе нашага адраджэньня йшло эканомічнае адраджэньне Польшчы і Маскоўшчыны. Вынікам узросту ў іх прамысловага капіталу было шуканьне новых рынкаў, а адсюль нараджаецца іх цікавасьць да Беларусі. У XIX сталяцці йдзе бязупыннае прыгляданьне да беларуса з боку палякаў і расійцаў. Але пад уплывам чужаземнага капіталу на Беларусі адбываецца нараджэньне мясцовага капіталу, які спачатку па-

срэдняе, трымаецца за свайго больш моцнага суседа. А ў звязку з гэтым узнімаюцца да ўдзелу ў культурным жыцці розныя слаі насельніцтва Беларусі. Яны орыентуюцца то на Маскву, то на Варшаву ў залежнасці ад перамогі на нашых рынках таго ці іншага капіталу, а па ўзмацненні беларускай прамысловасці пачынаюцца спробы вываляцца ад апекі, занова пабудоваць родную культуру.

Барацьба польскага і расійскага капіталу йдзе праз усё XIX стагоддзе і ясна адбываецца на кірунку краянаўчае працы на Беларусі. Каронная Польшча йшла паперадзе ў развіцці свайго прамысловага капіталу. Панства, каталіцкае духавенства былі яго стараннымі наймітамі; маёнтак, кляштар, старадаўны замак—апорнымі пунктамі; мэтай дзейнасці—уласная дзяржава. Думкі панства аб адбудаванні Рэчы Пасполітай адбіліся ў працах польскіх вучоных, асабліва профэсараў Віленскага універсітэту. Шырыцца сярэдняя польская школа на Беларусі. Узнімаецца на ногі беларуская шляхта і сярэдняя буржуазія. Дзеці іх выходзяць у польскай школе. Польшча апанавала іх розум, але карэньне быту шляхты глыбока паўрастала ў глебу Беларусі. Літва і Беларусь прыцягваюць іх болей да сябе, чым Польшча. Выхаваныя ў польскай школе прадстаўнікі шляхты зрабіліся мяшанцамі: „беларусамі, ліцьвінамі з паўночна-ўсходніх крэсаў Польшчы“. Гэта падваенне сьвядомасці пакінула вялікі след на працы вучоных таго часу. Працы вучоных з шляхты—гэтае праслойкі паміж польскім панствам і беларускім мяшчанствам—адразу разышліся па дзвёх сьцежках—вывучэння „слаўнага мінулага Рэчы Пасполітай“ і апісання Беларусі, як часткі Вялікага Княства Літоўскага. Розныя таварыствы і патаемныя гурткі моладзі па школах прасякаюцца мясцовымі інтарэсамі, шукаюць мясцовы матэрыял. Утвараюцца таварыствы з мэтай даследавання Беларусі і паляпшэння дабрабыту сваіх членаў. Так пад пераважным уплывам польскасці праходзіць першая палова XIX стагоддзя на Беларусі. Краязнаўства гэтага часу адбывае на сабе інтарэсы і надзеі польскіх паноў.

Першым па часе заснавання краянаўчым таварыствам на Беларусі зьяўляецца „Беларускае Вольна-Эканомічнае Таварыства ў Віцебску“. Яно было заложана 9 студзеня 1826 году панствам Беларускага генэрал-губарнатарства. У склад яго ўваходзілі паны Віцебскай і Магілёўскай губэрні. Загад да арганізацыі даў беларускі мужык, які не жадаў цяпець панскі цяжар і рупна працаваць на карысць свайго пана, а бунтаваў.

Патурбаваны сялянскім непакоем генэрал-губарнатар князь Хаванскі яшчэ ў 1824 годзе пісаў цару, што адзінай мерай да ўздому краю ў лепшы стан і паляпшэння цяжкага палажэння сялян ёсць утварэнне „Вольна-Эканомічнага Таварыства“¹⁾. Па згодзе царскага ўраду Хаванскі прапанаваў дваранскім сходам Віцебскай і Магілёўскай губэрняў абгаварыць пытаньне аб арганізацыі таварыства з мэтай паляпшэння сельскае гаспадаркі і рамясла на Беларусі. Адначасна з гэтым прапанавалася панскім маршалкам арганізаваць камісію для выпрацоўкі статуту таварыстваў.

Спачатку панства распрацавала два статуты: для Беларуска-Віцебскага і Беларуска-Магілёўскага Вольна-Эканомічнага Таварыства. Статут Магілёўскага Таварыства найбольш яскрава паказвае надзеі панства:

1) Арх. фонд Бел. Вольна-Экон. Т-ва ў Віцебск. архіве, справа № 1, за 1824 г.

„Мэта таварыства:

1) зацвердзіць на трывалай аснове сельскую гаспадарку і дамаводства;

2) палепшыць земляробства і прамысловасць;

3) звярнуць асаблівую ўвагу на вывучэнне глебы і яе ўрадлівасці, запазычаючы лепшыя спосабы апрацоўкі з практыкі і агрономіі;

4) будаваць запасныя збожжавыя магазыны;

5) ахоўваць і развадзіць лясы, весці правільна лясную гаспадарку;

6) клапаціцца аб карысці сялян, пабудове лепшых хат, развядзенні быдла і інш.;

7) выводзіць правілы ашчаднасці, найбольш адпаведныя для поспехаў гаспадаркі, прамысловасці, а таксама адпаведныя звычаям сялян;

8) выкараняць шкадлівыя ўплывы яўрэяў на сялян і пасяляць дух моральнасці, стараннасці і працавітасці;

9) адшукваць усе карысныя спосабы паляпшэння стану тэй шляхты, якая не давала свайго шляхецкага пахаджэння, даючы ёй сродкі да паляпшэння свайго дабрабыту“¹⁾.

Клясавы падыход да ўсяе краязнаўчае справы відаць тут у кожным радку гэтага статуту. К 1826 году з двух статутаў быў выпрацаваны адзін, у якім дваранскія інтарэсы таксама ясна відаць. Першы разьдзел²⁾ статуту ўжо „Беларускага Вольна-Эканомічнага Таварыства“ гаворыць так: „Мэта таварыства—у паляпшэнні сельскае гаспадаркі і дамаводства на Беларусі. Сродкамі да гэтага павінны быць:

1) нагароды за здавальняльнае развядзенне задач, якія ставіць сабе т-ва, а таксама за завядзенне новае сыстэмы гаспадаркі па навучэнні таварыства; за адшуканне і паляпшэнне спосабаў вядзення тых ці іншых галін гаспадаркі Беларусі, як земляробства, сельскай прамысловасці, гадоўлі жывёлы і рамёстваў;

2) правяраць доследамі правілы, якія прызнаны карыснымі ў гаспадарцы Беларусі;

3) паведамляць панства Беларусі аб тым, што таварыства знойдзе карысным у гаспадарцы“.

Для правядзення доследаў царскі ўрад аддаў таварыству пад эксплёатацыю цэлае Караваінскае староства ў 15 вярстах ад Віцебску. Такім чынам, на карысць панскага краязнаўства было ўсё: увага ўраду, дзяржаўныя сяляне, грошы і паны.

У 1828 годзе ўзнялася пытанне аб арганізацыі даследчага фальварку, бо ставіць доследы ў цэлым старостве было таварыству не пад сілу. У наступным годзе фальварак Залучосье быў куплены ў пані Кахоўскай. Там таварыства завяло шматполье, травазасеў, штучнае ўгнаенне—нямецкі выраб зямлі. Архіўны фонд мае дзве справы ад 1827 і пазнейшых гадоў з прапановамі розных плянаў і спосабаў паляпшэння сельскае гаспадаркі (праз засеў бульбы). Панскае даследчае земляробства цяжка абышлося сялянам Караваінскага староства, і ў справах Віцебскага архіву ёсць скаргі сялян на бяэлітасную эксплёатацыю.

¹⁾ Справа № 1 арх. фонду Бел. В.-Э. Т-ва ў Віцебску.

²⁾ Ibidem.

Таварыства праіснавала да 1843 году XIX сталецця. Ужо ў 1828 г. ў таварыстве зараджаецца думка аб адчыненні пад Віцебскам сельска-гаспадарчае школы. Думка гэта спраўдзілася ў 1830 годзе¹⁾ адчыненнем у фальварку сельска-гаспадарчай школы. Клопаты панства перад царскім урадам аб адчыненні на Беларусі земляробскае школы высунулі проект арганізацыі земляробскага вучылішча ў Горках, якое было адчынена ў 1840 годзе.

Другім вынікам дзейнасці Беларускага Вольна-Эканомічнага Таварыства было выданне ў 1841 годзе першага краязнаўчага зборніку пад назвай „Летопись Белорусского Общества сельских хозяев“. Кніга надрукавана ў Пецябурзе. Гэтая невялікая кніжачка ў 128 старонак змяшчае статут таварыства і паведамляе панства аб тым, што карыснага знойдзена ў сельскай гаспадарцы: апісанне плуга, прыдуманнага сакратаром таварыства Гюбенталем, аб шкодзе пасялення сялян малымі вёскамі, аб вольным „вінокурении“ (браварніцтве), а самы цікавы артыкул—„Флора Витебской губернии“. З гэтага часу друкаванне прац па краязнаўству шырака распаўсюдзілася па Беларусі. Некаторыя з гэтых прац каштоўны сваім фактычным матар'ялам і для нас, але, карыстаючыся ім, трэба памятаць іх грунтоўную мэту. Шмат цікавых краязнаўчых матар'ялаў раскідана па старонках тагочасных польскіх часопісаў, друкаваных у Вільні: „Athenaeum“ І. Крашэўскага, „Rubon“ К. Буйніцкага, „Tygodnik, Teka Wilenska“ А. Кіркора. Вільня зрабілася асяродкам, каля якога групаваліся сілы краязнаўцаў таго часу. Дзейнасць выхаванцаў Віленскага універсітэту адчувалася шмат гадоў пасля зачынення яго царскім урадам. Працы іх ідуць па двух кірунках з мэтай дасягнення задач, якія ставіў сабе ў нашым краі польскі прамисловы капітал—абхапіць рынкі Беларусі і захапіць мінулай вялікасцю і пышнасцю Рэчы Пасполітай. Польскія вучоныя апісваюць гістарычнае мінулае гарадоў, замкаў, кляштараў, эканамістыя бяруцца за падрабязнае апісанне паведаў і розных мясцовасцей.

Гістарычныя працы польскіх вучоных характарызуюцца працамі: Ю. Бандтке („*Historia drukarni w królestwie Polskim i Wielkiem Księstwie Litewskiem*“, Krakow, 1815), гісторыяй школ, касцёлаў Ю. Лукашэвіча (1799-1873) („*Dzieje kościołow wyznania helweckiego na Litwie*“, 2 т., 1844. „*Historia szkół w Koronie i w W. X. Litewskiem*“, 4 т., Вільня, 1844-1851 г.), гісторыяй места Вільні—І. Крашэўскага („*Wilno od początków jego aż do roku 1750*, 4 т.“, Вільня, 1838-1840 г.). Нарбут у „*Dzieje starożytne narodu Litewskiego*“, якія вышлі з друку ў Вільні на працягу 1835 да 1848 году ў 9 томах, кладзе новую баразну краязнаўчае працы на Беларусі. Нарбут захапіўся мінулым Беларуска-Літоўскае дзяржавы. Дробная беларуская шляхта ўхапілася за этнографічныя досьледы Беларусі. Вядомыя зборнікі народных песень Я. Чачота, А. Рыпінскага, Я. Баршчэўскага ўзьявілі прадстаўнікоў шляхты на шлях гісторыі беларускай літаратуры і культуры. Праца Яна Баршчэўскага „*Szlachcic Zawalnia, czyli Białorus w fantastycznych opowiadaniach*“ (Petersburg. 1844-1846 г.) характэрна для прадстаўніка беларускай шляхты. Тут польскага ў кнізе—адзіная толькі мова, а змест і колерыт—беларускія. Гэтыя пісьменьнікі з беларускай шляхты друкаваліся і ў расійскіх часопісах. Творы Я. Баршчэўскага, Друцкага

¹⁾ „Дело № 13 об открытии при образцовом хуторе земледельческой школы“. 29/XI—1828 г. (Віцебск. архіў).

Падбярэскага,—друкаваліся і ў часопісе „Rocznik Literacki“ і ў часопісе „Иллюстрация“ за 1846, 1848 г.г.

Прадстаўнікі буйной шляхты заняліся апісаньнем паасобных паве́таў і гарадоў з іх помнікамі старасьветчыны. Тыповым выданьнем гэтага роду зьяўляецца „Opisanie powiatu Borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim“... Wilno 1848, складзенае пад кіраўніцтвам гр. А. Тышкевіча. Гэтая кніга зрабілася ўзорам падобных выданьняў у расійскай этнографічнай літаратуры. Пазьней вышлі апісаньні Бельскага павяту, Горадзенскай губэрні—І. Ярашэвіча („Статистико-этнографические сведения о Бельском уезде, Гродненской губернии“, Гроднен. губ. Ведомости. 1848 г.. №20—22), Кобрынскага павяту, гэтай жа губэрні—І. Крашэўскага („Kilka zarysów z życia ludu wiejskiego w Kobyńskim...“ Athenaeum. 1850 г., ч. IV). Пінскага павяту—Мошынскага і гораду Менску—Сыракомлі. (Mensk. Teka Wilenska. 1857 г., № 1, 2).

Агульныя нарысы Літвы і Беларусі дадзены ў III томе „Starożytna Polska. Pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana“. (Варшава 1843-1850 г.). М. Балінскага (1794-1863 г.) і ў кнізе Ярашэвіча „Obraz Litwy pod względem jej oświaty i cywilizacyi od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku“. Wilno. 1844-45. Вось у гэтых працах выразіліся думкі польскіх краязнаўцаў першай паловы XIX стагоддзя на Беларусі. Іх погляд на Беларусь, як на старую польскую правінцыю, павінен быў сустрэць адпор тае часткі люднасці Беларусі, якая орыентавалася на Маскву і была пад уплывам расійскага гандлёвага капіталу. Такімі коламі насельнікаў Беларусі былі: мяшчане і духавенства праваслаўнага вызнаньня.

Паўстаньне 1831 году стрымала моц наступу польскай культуры на беларуса, але, побач з гэтым, павялічыўся ўціск беларускае культуры з боку царскага ўраду. Злучэньне вуніацкае і праваслаўнае царквы павяло к зьніштажэньню багацьцяў беларускай культуры, выяўленай у прадметах вуніацкага культу.

Побач з ростам эканамічнага дабрабыту маёнткаў узмацняецца наш горад. У літаратуры сталі зьяўляцца выхадцы з мяшчан і духавенства Беларусі, распачала сваю краязнаўчую працу гандлёвая Беларусь, але, па сваёй пасярэдніцкай сутнасьці, яна адразу пацягнулася па двух шляхох—і на Пецябургу, і на Варшаву. Падвойнасьць прыроды пасярэдніцкага капіталу адбілася на характары краязнаўчых досьледаў прадстаўнікоў дробнае буржуазіі Беларусі. Большасьць іх далучылася да маскоўскага капіталу, і шэраг дасьледчыкаў гісторыі і фольклёру Беларусі пачынаецца асобай папа Яна Грыгаровіча, які выдаў у 1824 годзе, пры дапамозе князя Румянцава, зборнік „Белорусский архив древних грамот“. (Москва, ч. I), а трохі пазьней „Словарь западно-русского языка“. (М. 1829 г.). Дзейнасьць духавенства ў вывучэньні Беларусі і давядзеньні думкі аб падобнасьці „Северо-западного края“ да Масковіі—не выпадаючая для людзей гэтага стану. Пасьля скасаваньня вуніі, маскоўскі гандлёва-прамысловы капітал, на чале з царом, даваў ім моц і паляпшаў іх дабрабыт. Трэба было за гэта давесці, што „праваслаўны“ рускі селянін з Беларусі падобен да маскаля ня толькі па вызнаньні, а і па мове. З 40-х гадоў пачалося выданьне старадаўных актаў, грамат цэркваў, манастыроў, гарадоў, на якіх можна-б давесці падабенства. Аб мове беларуса выдаўцы маўчалі, ці называлі яе „стара-руская“. Да такіх выданьняў можна аднесці: „Собрание древних грамот и актов городов Вильно, Ковно,

Трок, православных монастырей, церквей по разным предметам". (Вильня, 1843 г.) і пазьнейшыя выданьні гэтага роду. Палякі не здаваліся: яны таксама займаюцца выданьнямі беларускіх старадаўных граматаў, але, каб упэўніць чытача ў пераважнасьці польскай мовы на Беларусі, заведама псуюць свае выданьні, перакладаючы граматы з беларускай на польскую мову. Такі характар маюць: „Skarbiec dyplomatów papieżskich, cesarskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, do wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej". (2 т., Вильня. 1860—62 г.) Даніловіча.

У палове XIX стагоддзя Беларусьсю цікавіцца вайсковае міністэрства царскага ўраду, як мажлівым тэатрам вайны; пачалася паласа вайсковых досьледаў Беларусі; пачаткам яе можна лічыць выданьне вядомай кніжкі ген. М. Бэз-Карніловіча „Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся". Кніга гэтая, надрукаваная ў 1855 годзе друкарняй „Ш отд. собст. ЕИВ канцелярии", сымбалічна адзначыла цэлы шэраг досьледаў Беларусі ў моцных кіпцях расійскага арла, політычныя мэты гэтых дасьледчыкаў далёка не адводзілі іх ад царскае „ахранкі".

Кніжка Бэз-Карніловіча дае досыць поўны агляд гісторыка-эканамічнага жыцця гарадоў і мястэчак Віцебскай і Магілёўскай губэрняў, вядомых у тыя часы пад назвай „Белоруссии". Кніжка Бэз-Карніловіча зрабілася першаўзорам і зрабіла значны ўплыў на пазьнейшыя выданьні расійцаў аб Беларусі. Гістарычныя весткі Бэз-Карніловіча проста перадрукоўваліся пазьнейшымі выдаўцамі. Так, на старонцы 196 сваёй кнігі Бэз-Карніловіч дапусьціў памылку аб месцы бойкі беларусаў з маскалямі ў 1514 годзе: „8 верасьня ў 2^{1/2} вярст. ад Воршы, на левым беразе Дняпра, між вёскамі Горадняю і Антовілем, пры р. Крапіўне адбылася генэральная бойка". Праўда, бойка была на р. Крапіўне, але вёскі Горадня і Антоўіль, паказаныя Бэз-Карніловічам, ляжаць на правым беразе Дняпра, (а Крапіўна ўпадае ў Дняпро з левага боку). Пазьнейшыя выдаўцы кніг аб Беларусі так і пашлі перакрываць памылку Бэз-Карніловіча: А. Кіркор і П. Сямёнаў у III томе „Живописной России" (413 ст.) і Дамбавецкі на 97 стар. II тома „Описания Могилевской губ." 1882 г.

Пасланыя на Беларусь афіцэры генэральнага штабу пільна працавалі і з 60-х гадоў пачалі зьяўляцца ў друку іх „труды" пад агульнай назвай „Материалы для географии и статистики белорусских губерний". Віленская, Горадзенская, Менская, Смаленская губэрні апісаны добра афіцэрамі генэральнага штабу, а для Віцебскай і Магілёўскай губэрняў гэту працу закончыць давялося Губэрнскім Статыстычным Камітэтам. „Вучонымі рэдактарамі тут былі губарнатары: у Віцеб. губ. князь В. М. Доўгарукаў, а па Магілёўскай губ. віцэ-губ. А. С. Дамбавецкі. Губарнатарскія выданьні ня згубілі сваёй вартасьці і ў нашы дні. Пакуль няма лепшых выданьняў—можна карыстацца фактычным матэрыялам гэтых „казенных" выданьняў.

Дзейнасьць статыстычных камітэтаў на Беларусі заслужыла ўвагу сучасных краязнаўцаў. Пад фірмай статыстыкаў працавалі прыраджэнцы Беларусі, якія часта запраўды любілі сваю бацькаўшчыну і шчыра працавалі на карысьць роднага краю. Выдаваныя статыстычнымі камітэтамі „Памятныя кніжкі" губэрняў поўны цікаўнага краязнаўчага матэрыялу. Тут на першым месцы прыдзецца паставіць „Памятныя

кніжкі Віцебскай губэрні" з 1858 па 1917 г.; у іх шмат краянаўчых артыкулаў пра жыццё Паўночнае Беларусі ад сёвае мінуўшчыны і да 1900-х гадоў.

Польскія краянаўцы дасягаюць найбольшай шырыні абхвату Беларусі польскай навукай у выданні „Słownika geograficznego królestwa Polskiego“, а пазней пачалі працаваць у статыстычных камітэтах у якасці дапісчыкаў.

Вышаўшы з працоўнае Беларусі, але атрымаўшы расійскую адукацыю, даследчыкі з беларусаў падваіліся ў сваёй працы. Афіцыйныя пасады і мэты буржуазнае навукі цягнулі іх у бок Расійскай дзяржавы, але замілаваньне да роднага краю і культуры схілялі іх да Беларусі. У іх працах адчуваецца недагаворанасць. Пачыналі яны на расійскі лад, а ў канцы міжвольна сыходзілі на праўду і дагаварваліся часам, як А. П. Сапуноў, да прызнання самастойнай культуры і мовы беларуса ды яе асьветніцкай ролі ў Масковіі. Упарта адбіваючыся ад націску польскіх вучоных, нашы краянаўцы з „тож белоруссоў“ не завойстрывалі пытаньня аб беларускай культуры на Ўсход. Беларусь, як прыродная і асобная этнографічная адзінка, ясна адчуваецца ў працах этнографаў і вучоных гэтага кірунку. 80—90-я гады далі ўжо каштоўныя працы профэсуры розных унівэрсытэтаў па гісторыі і праву Беларусі. Працы профэсароў Кіеўскага унівэрсытэту: Антановіча, Дашкевіча, Доўнар-Запольскага, Васіленка; Варшаўскага унівэрсытэту—Леантовіча, Карскага; Маскоўскага унівэрсытэту—Любаўскага і іншых даюць каштоўныя веды аб мінулым беларускай культуры. У працэсе даследчае працы неяк сама сабой выявілася цікавасьць прыраджэнцаў розных губэрняў Беларусі да асобных галін беларусазнаўства. Так, прыраджэнцы Віцебшчыны больш цікавіліся гісторыяй Беларусі, архіўнымі справамі; у Нікіфароўскага—„Страничка из недавнего прошлого г. Витебска“, у Семантоўскага—„Белорусские древности, История городов Витебской губернии“, у Стукаліча „Из истории городов в Белоруссии“, у Сапунова,—„История г. Витебска, Витебская Старина“. Магілёўцы, смаленцы больш займаюцца народным фольклёрам, мовай. Насовіч, Раманаў пачалі сваю працу збіраньнем матэрыялу для слоўніка беларускай мовы, Шэйн збіраў народныя песьні. В. Н. Дабравольскі выдаў „Смоленский областной словарь“, „Этнографический сборник“. Але, на жаль, дагэтуль працы гэтых даследчыкаў ня вывучаны, пасьмертныя спадкі ня выкарыстаны, рукапісы захоўваюцца, здаецца, за межамі Беларусі. Да гэтага часу, здаецца, няма добра апрацаваных жыццёпісаў гэтых вучоных, а такія волаты этнографіі, як Насовіч, Раманаў, Нікіфароўскі, Шэйн і інш. заслужылі ўвагі патамства.

У гэтыя-ж гады зьяўляюцца грунтоўныя зборнікі прац аб Беларусі, якія цікавы і для нас. У расійскай літаратуры вышлі зборнікі: „Живописная Россия“ і проста „Россия“ пад агульнай рэдакцыяй—першая П. П. Сямёнава, другая В. П. Сямёнава і іншых. У складанні гэтых зборнікаў прымалі ўдзел выдатныя вучоныя, прыраджэнцы Беларусі. У т. III „Живописной России“ і IX т. „России“ сабраны ўсе веды аб Беларусі, здабытыя расійскай навукай да часу надрукаваньня гэтых кніг.

Кожная даследчая праца не зьяўляецца асабістай працай аўтара, а продуктам творчасьці цэлага калектыву. Розныя таварыствы з даследчымі мэтамі ўтвараліся на Беларусі з даўных часоў. Брацтвы і цэхі мелі сваімі другараднымі мэтамі даследваньне свайго кутка Бе-

ларусі, царкоўныя брацтвы ня толькі адчынялі школы, бібліотэкі, а і зьбіралі, захоўвалі старыя рэчы, граматы. З такіх „древлехранилищ“ складаліся пазьней нашыя музэі. У Віцебску было складзішча старых царкоўных рэчаў, пазьней з яго склаўся царкоўна-археалёгічны музэй. А каля такіх устаноў, як музэй, архіў, організоўваліся розныя вучоныя таварыствы, члены якіх запаўнялі старонкі „Губернских Ведомостей“ сваімі артыкуламі. Губэрскія газеты зрабіліся значнымі краязнаўчымі пунямі, куды кожнае пакаленьне людзей адкладвала сваю працу.

Каля Віцебскага і Віленскага архіву ўтварыліся архэаграфічныя камісіі, і выданыя імі розныя архіўныя зборнікі зьмяшчаюць шмат цікаўнага матар'ялу, якім яшчэ доўгі час будуць карыстацца краязнаўцы. Выданыя Віцебскім архівам на працягу з 1871 па 1901 г. зборнікі „Историко-Юридические Материалы“ у сваіх 32 томах зьмясьцілі шмат цікаўнага матар'ялу па Магілёўшчыне, Віцебшчыне, а віленскія архіўныя выданьні гэта вялікая крыніца старадаўных актаў і грамат—помінкаў жыцця старое Беларусі. У Маскве няўтомны М. В. Доўнар-Запольскі распачаў выданьне новых актаў, інвэнтароў Літоўскае мэтрыкі (1897 г.). Друкаваныя ім „Календари Северо-Западного Края“ прасунуліся ў вёску, будзілі беларускую думку. Эканомічны ўздых дабрабыту Беларусі, зараджэньне пролетарыяту былі прычынай утварэньня краязнаўчых таварыстваў пад рознымі назвамі на Беларусі. Пачалі організоўвацца беларусазнаўчыя гурткі моладзі ў розных гарадох Расійскае дзяржавы, куды ўмовы жыцця загналі беларусоў за кавалкам хлеба. Заварушылася працоўная кляса і пасунулася да вывучэньня і адраджэньня беларускай культуры. У Вільні пачала друкавацца іскарка беларускага адраджэньня—„Наша Доля“, „Наша Ніва“, залажыліся выдавецкія суполкі. Ад Вільні не адставаў Менск і другія куткі Беларусі. Працоўныя пачалі вывучаць Беларусь на карысьць яе культуры. Варушэньне рабочага люду Беларусі пачула беларуская інтэлігенцыя розных колераў. Пачаліся спробы ўтварэньня краязнаўчых таварыстваў. 4 сакавіка 1905 году міністар асьветы Глазаў зацьвердзіў „Устав общества изучения Белорусского края в г. Могилеве“. У круг свайго ведама таварыства імкнулася ўзяць усю этнографічную Беларусь, за выключэньнем Смаленшчыны. Мэтамі сабе таварыства ставіла ¹⁾; а) „сачыць за посьпехамі прыродазнаўчых і гістарычных навук; б) пашыраць прыродазнаўчыя, гістарычныя, эканомічныя веды сярод насельніцтва; в) устанаўляць гістарычныя і прыродазнаўчыя музэі; г) займацца вывучэньнем прыродных умоў краю, яго фаўны, флёры, мінералёгіі, глебы, мэтэаролёгіі, этнографіі, эканомікі, д) адшукваць і распрацоўваць гістарычныя матар'ялы да мінуўшчыны краю“. Сярод устаноўцаў гэтага таварыства былі А. Раманаў, А. Сапуноў і іншыя. Каля гэтага таварыства прабавалі згуртавацца „белерусские сылы“ на-стаўніцтва. У члены таварыства прымаліся „лица обоого пола и всех сословий“. Далей рэгістрацыі статуту таварыства не змагло пайсьці. „Беларускі“ кірунак таварыства пудзіў царскі ўрад: ён не даваў ходу па службе „беларускім“ працаўніком, якія шчыра працавалі над вывучэньнем Беларусі. А. Сапуноў, Нікіфароўскі так і памёрлі на-стаўнікамі г. Віцебску. Другая прычына, якая губіла добрыя намеры такіх таварыстваў, хавалася ў самай сутнасьці буржуазнага ладу. Інтэрэсы розных станаў Беларусі надта розьніліся; клясавое змаганьне руй-

¹⁾ „Устав об-ва изучения Белор. края“, стар. 1.

навала ўсе спробы буржуазіі скласьці мяшаныя таварыствы. Працавалі толькі аднастайныя таварыствы, як панскія „общества сельских хозяев“. Абшарніцкія „общества сельских хозяев“ ставілі сабе і краязнаўчыя мэты, але поплич з гэтым была мэта—адшукаць лёгкі спосаб уціскаць рабочых. „Труды“ таварыстваў сельскіх гаспадароў як Віцебскага, так і іншых, зьмяшчаюць у сабе шмат цікаўнага матар’ялу для краянаўства. У верасьні 1909 году была адчынена Віцебская Вучоная Архіўная Камісія. Яна выдала адну кнігу сваіх „Трудов“ і тры кнігі „Полоцка-Витебской Старины“, дапамагла адчыненню ў 1911 г. Віцебскага аддзяленьня Маскоўскага архэалёгічнага Інстытуту. Архіўная Камісія мела вялікую бібліотэку і свой невялічкі музэй. Гэтыя ўстановы існавалі да 1917 году.

Краязнаўчыя таварыствы ўзьніклі ў розных кутках Беларусі. З 1912 году ў Менску распачало сваю працу „Общество любителей природоведения, этнографии и археологии“ з мэтай дасьледваньня Менскай губэрні і пашырэння прыродазнаўчых і географічных ведаў сярод насельніцтва, у 1913 г. ў Менску арганізавалася „Общество по организации в Минске музея“. Гэта таварыства ставіла сабе мэтай усебаковае вывучэньне Менску і яго губэрні.

Сваю дзейнасьць таварыства сконцэнтравала каля адчыненага ім у 1914 годзе гарадзкога музэю, але імперыялістычная вайна дрэнна адбілася на працы. Ад таварыства засталася некалькі кніжак — „запісак таварыства“ ды адозва да насельніцтва г. Менску, у якой яно заклікаецца дапамагаць новаму музэю ахвяраваньнем рэчаў. Больш шырокай дасьледчай працы таварыства не змагло праявіць.

Такія-ж вынікі працы былі і ў другога таварыства, арганізаванага ў сакавіку 1913 г.—„Общества изучения Могилевской губернии“. Статут гэтага таварыства ставіў сваім членам такія мэты: 1) „Сочачы за посьпехам прыродазнаўчых і гістарычных навук, дапамагаць пашырэнню прыродазнаўчых і гістарычных ведаў сярод насельніцтва Магілёўскай губэрні; 2) шукаць помнікі старыны, вывучаць іх, апісваць і прымаць меры да іх падтрыманьня і аховы; 3) займацца вывучэньнем прыродных асаблівасьцяў Магіл. губэрні, яе флэры, фаўны, мінеральнага „царства“, глебы, мэтэаролёгічных праяў, яе мінулага лёсу ў гістарычных, архэалёгічных, архэографічных, нумізматычных і генэалёгічных адносінах, а таксама дасьледваць антрополёгічныя і этнографічныя даныя яе насельніцтва“¹⁾. Хто былі яго ўстаноўцы і якая далейшая праца—статут, якім мы карысталіся, не дае адказу. Паводле чутак у гэтым таварыстве працавалі: Сэрбаў, Раманаў, Сапуноў і іншыя, але вынікі працы нам невядомы²⁾. Шырокія мэты гэтага таварыства павінны былі спаткацца з умовамі жыцьця ў эпоху царскае ўлады.

У Віцебску ў гэтым-жа годзе заснавалася „Церковно-архелогическое общество“, якое мела на мэце вывучэньне гістарычнага мінулага

1) Устав общества изучения Могилев. губ., стар. 1.

2) І. А. Сэрбаў, як член „О-ва изучения Могилевской губернии“, зрабіў наступныя досьледы:

1) Устанавіў этнографічную граніцу паміж Радзімічамі і Драгавічамі па р. р. Ухлясьці, Проні і Басі, даставіў „О-ву“ сысьцлы этнографічны нарыс гэтае граніцы.

2) Адшукаў і абсьледваў вельмі даўнае гарадзішча на правым беразе Хотышчы, прытокі Ухлясьці, дзе знойдзены вельмі каштоўныя рэчы бронзавыя і бурштынавыя (янтарныя), прычым апісаньне гарадзішча і колекцыі знойдзеных прадметаў пераданы Е. Р. Раманаву.

3) Прасачыў характэрныя асаблівасьці беларускай культуры ад Чэрвеня да Браньску і зьляжыў этнографічны нарыс аб гэтай культуры. (Увага рэдакцыі).

праваслаўнае царквы на Віцебшчыне. Гэтае таварыства прывяло ў парад царкоўны музей, які да гэтага часу быў проста складзішчам музейных рэчаў.

Вайна надта шкодліва была для дзейнасці запраўдна беларускіх таварыстваў і гурткоў у Вільні і Менску. Большасць членаў-працаўнікоў апынулася ў шэрагах царскае арміі. Вайна нішчыла апошнюю спадчыну беларускай культуры; асабліва шкоднай была эвакуацыя Вільні. Шмат помнікаў старажытнасці загінула ў час перавозкі іх у Маскоўшчыну і боек на абшары Беларусі.

За гады вайны пры царскім урадзе мы ня ведаем ніводнага новага краязнаўчага таварыства на Беларусі. Вялікі Кастрычнік на Беларусі ўзварухнуў сілы працоўных. Пачалося даследванне Беларусі, а поплец з гэтым адчыніліся ўсе панскія і буржуійскія палацы, іх колекцыі, бібліотэкі паступілі ў карыстанне працоўнага люду Беларусі. І трэба сказаць, што беларускія сяляне і работнікі вельмі ўважліва аднесліся да кніг і колекцый панства. У першыя часы рэвалюцыі бібліотэкі браліся на вучот і ахоўваліся „валаснымі“ камітэтамі, але польсканямецкая навала ўвесь культурны рух сапсавала. У пажары грамадзкае вайны загарэлася панскае дабро, а сумесна з ім і тыя рэшткі беларускай культуры, якія захоўваліся па маёнтках ад старадаўніны. Камісіі па вучоту і ахове помнікаў мінулага, якія працавалі пры кожным аддзеле нарасьветы, цягалі старыя кнігі і рэчы ў свае валасныя і павятовыя асяродкі. Вёска дужа за кнігамі для ўласнага ўжывання ня гналася, бралі больш тыя кнігі, папера якіх ішла на курава. У 1919 годзе ўжо пачаліся навуковыя досьледы па этнографіі Беларусі. Гурток студэнтаў Віцебскага аддзялення архэалёгічнага інстытуту пачаў выданьне рукапіснага часопісу „Беларускі Этнограф“, у якім зьмяшчалі свае працы А. Сапуноў, М. Мялешка і інш.

Іван Кузьмін, А. Шлюбскі пачалі зьбіраньне народнае творчасці ў Вялікім павеце Віцебскай губэрні. Уся праца па зьбіраньні народных песень вялася сіламі настаўніцтва і школы. Вайна і адсутнасць культурнага асяродку псавала ўсю працу. Тады ў Маскве было заснавана Беларускае Вольна-Эканамічнае Таварыства. Беларускі Нацыянальны Камісарыят разгарнуў шырокую асьветную працу. Выданы ім у 1918 г. „Курс белоруссоведения“ ня згубіў свае вартасці і ў нашыя дні. Усесаюзная Акадэмія Навук выдала апошнія выпускі трэцяга тому „Белоруссов“ ак. Карскага—гэты відавочны помнік апошніх дасягненьняў расійскай буржуазнай навуцы ў беларусазнаўстве.

Адчыненне Інстытуту Беларускай Культуры дало кірунак і арганізацыю працы ўсіх краязнаўчых таварыстваў на абшары Савецкае Беларусі, і трэба спадзявацца, што з цягам часу каля яго аб'яднаецца праца ўсіх беларусаў, якія цяпер жывуць за межамі БССР.

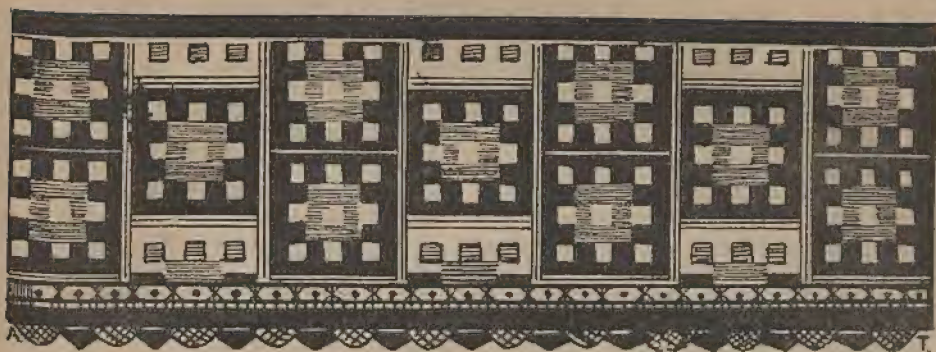
ЛІТАРАТУРА:

1. Архіўны фонд „Белорусского Вольно-Экономического Общества“ (у Віцебскім аддзяленьні дзяржаўнага архіву за 1824-1843 год).
2. Летопись Белорусского общества сельских хозяев. СПб. 1841 г.
3. Я. Чачот. Piosnki wiesniacze z nad Niemna i Dzwiny. Wilno. 1839—1846.
4. R. Zimkiewicz. Piosnki gminne ludu Piskiego. Kowno, 1851 г.
5. И. Ярошевич. Статистико-этнографические сведения о Бельском уезде Гродненской губ., Гродн. губ. Бел., 1848. № 20-22.
6. Opisanie powiatu Borysowskiego... pod względem statystycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, Wilno, 1847 г.
7. T. Narbut. Dzieje starożytne narodu litewskiego. Wilno. 1835-1848. 3 томы.

8. Я. Барщевский. Очерк северной Белоруссии, журнал „Иллюстрация“. 1846 г. № 10. СПб.
9. I. K. Kilka zarysów z życia ludu wiejskiego w Kobryńskiem. Athenaeum, 1850 г. ч. IV. стар. 165-187.
10. Е. Ф. Карский. Белоруссы т. I. Вильно, 1904 г.
11. И. Григорович. Белорусский архив древних грамот, ч. I. М. 1824 г.
12. Собрание древних грамот и актов городов Вильно, Ковно, Троку, православных монастырей, церквей и по разным предметам. Вильно, 1843.
13. А. В. Семенов. Грамоты и акты Минской губернии. Минск, 1846 г.
14. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографической комиссией. 5 т. СПб. 1846-1853.
15. А. Н. Пыпин. История русской этногр., т. IV, СПб. 1892 г.
16. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные арх. комиссией 12 т. СПб. 1863-1879.
17. Акты, издаваемые Виленской Археографической Комиссией, т. 1-29. Вильно, 1865-1902.
18. Археографический сборник документов, относящихся к истории северо-западной Руси. 12 т. Вильно 1867-1900.
19. Историко-юридические материалы, извлеченные из актов книг Витебской и Могилевской губ., хранящихся в центральном архиве в Витебске. 32 т. Витебск. 1871-1905.
20. А. Сапунов. Витебская Старина. т. I, IV, V. 1883-1885.
21. Мошынский. Pińsk i Pińszczyzna (Эхо 1882 г.).
22. Акты Литовской Метрики, под редакцией Ф. Леонтовича. т. I. в. 1, 2. Варшава. 1896-1897.
23. М. О. Без-Корнилович. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии. СПб. 1855 г.
24. Живописная Россия, т. III. под ред. П. П. Семенова. СПб. 1882 г.
25. Россия. т. IX. СПб. 1905 г. под ред. В. П. Семенова и других.
26. В. Цебриков. Смоленская губерния, СПб. 1862 г.
27. И. Зеленский. Минская губерния, СПб. 1864 г.
28. П. Бобровский. Гродненская губерния, СПб. 1863 г.
29. А. Корва. Виленская губерния, СПб. 1861 г.
30. Витебская губерния, под ред. кн. В. М. Долгорукова. Витебск, 1890 г.
31. Опыт описания Могилевской губернии. 3 т. Могилев, 1882 г.
32. Ф. Ястремский. Краткий очерк Минской губ. Минск, 1897 г.
33. Н. И. Максимович. Днепр и его бассейн. Киев. 1897-1908.
34. А. П. Сапунов. Река Западная Двина. Витебск. 1893 г.
35. В. Довнар-Запольский. Очерк истории кривичской и дреговичской земель. 1891 г. Государственное хозяйство ВКЛ при ягеллонах. Киев, 1901 г. Документы Московского архива М. Ю. м. 1897 г.
36. М. Любавский. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства. Москва, 1893 г.
37. Памятные книжки губерний Витебской, Могилевской, Минской, Смоленской, Гродненской за разные годы.
38. П. В. Владимиров. Доктор Франциск Скорина, его переводы, печатные издания и язык. СПб. 1888 г.
39. Шейн П. В. Биография И. И. Носовича. Известия отд. рус. яз. и словесности Академии Наук, 1900 год. т. V.
40. И. Носович. Словарь белорусского наречия. СПб. 1870 г.
41. И. Носович. Белорусские пословицы и поговорки. СПб. 1852-1854.
42. Шейн П. В. Белорусские народные песни. СПб. 1879.
43. Шейн П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края. I в. I, II; II, III т. 4 кн. СПб. 1887-1901.
44. В. Н. Добровольский. Смоленский этнографический сборник I, II, III, IV. СПб. 1891-1894. Москва, 1903 г.
45. В. Н. Добровольский. Смоленский областной словарь. СПб. 1914 г.
46. Н. Я. Никифоровский. Очерки простонародного житья-бытья в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности. Витебск, 1895 г.
47. Н. Я. Никифоровский. Простонародные приметы и поверья. Витебск, 1897 г.
48. Н. Я. Никифоровский. Очерки Витебской Белоруссии. Этногр. обозрение 1892-1899.
49. Е. Р. Романов. Белорусский сборник т. I-IX. Киев—Вильно—Витебск.
50. Е. Р. Романов. Очерки Витеб. губ. Велижский уезд. П. К. 1898 г.

51. Е. Р. Романов. Первоисточники для истории Могилевского края в. I. Одесса, 1916 г.
52. Ю. Трусман. Этимология местных названий Витеб. губ. Ревель, 1897 г.
53. Полоцко-Витебская Старина, 3 к. Витебск. 1911-1915.
54. Іл. Бар. Е. Р. Раманаў. г. Савецкая Беларусь 1925 г., № 195.
55. М. Милешка. А. П. Сацуноў. „Полямя“ 1925 г.
56. Віцебшчына. Зборнік. Віцебск, 1925 г.
57. Невельский уезд. Невель, 1925 г.
58. Полотчина. Полоцк, 1925 г.
59. Из материалов первой Оршанской партконференции. Орша. 1925 г.
60. Аршаншчына, вып. I. Ворша, 1926 г.

М. Шчакаціхін.

Мотывы краязнаўства ў нашым сучасным мастацтве.

(З вынікаў Усебеларускай Выстаўкі).

Першая Усебеларуская Мастацкая Выстаўка, якая адбылася ў Менску з сьнежня 1925 па студзень 1926 года, ставіла сабе фактычна толькі адну галоўную мэту: высветліць наша „мастацкае становішча“ ў сучасны момант, падрахаваць нашыя сілы, каб ведаць, якія рэальныя магчымасці мае Беларусь для далейшае працы ў галіне вобразных мастацтваў. І ў гэтым сэнсе, бясспрэчна, мэты сваёй яна дасягнула. Яна згуртавала ў сабе досыць значную колькасць мастацкіх адзінак, — часта раней зусім для нас неведомых, — выявіла іх здольнасці, ухілы і інтарэсы, паказала ўсё тое, чым жыло і цікавілася нашае мастацтва за апошнія гады, пры ўмовах у большасці чыста келейнай, разрозненнай і замкнёнай, пераважна індывідуалістычнай (у сэнсе кірункаў і густаў) творчасці нашых мастакоў.

Але арганізацыя Выстаўкі, — гэта быў толькі пачатак сыстэматычнае працы ў мэтах аформлення і выяўлення далейшых шляхоў сучаснага беларускага мастацтва. Яшчэ не зачынілася Выстаўка, як ужо паўсталі самыя сур'ёзныя і грунтоўныя пытанні, правільнае вырашэнне якіх, галоўным чынам нашымі практыкамі-мастакамі, — зрабілася патрэбным у самым тэрміновым парадку: як павінна расцьці і развівацца далей вобразнае мастацтва на Беларусі? Якія запатрабаванні да яго прад'яўляе жыццё, чаго яно вымагае? нарэшце, якімі спосабамі нашае мастацтва ў чыста практычным сэнсе здолее задаволіць гэтыя запатрабаванні?

Тут патрэбна адно тлумачэнне. Гутаркі ня было і няма аб формальна-мастацкіх кірунках, або ўхілах, аб пэўнай „арыентацыі“ нашага мастацтва на якую-небудзь адну з сучасных мастацкіх „школ“. Присутніасць розных такіх кірункаў на Выстаўцы, за малымі выключэннямі, ня вылілася ў канчаткова сфармаваныя і суцэльныя групы, і амаль што ня выклікала паміж іх колькі-небудзь яўнае барацьбы (хаця-бы ў сэнсе апанавання грамадзянскім зданьнем і густам), на што, зразумела, пры першай спробе дэманстрацыі нашых мастацкіх сіл і ня прыходзілася спадзявацца. Нельга адмовіць, што ў далейшым — такая барацьба магчыма і нават пажадана; але яна ня зьявіцца вынікам штучнага адбору, і аніводны з такіх формальных кірункаў ня будзе карыстацца якім-небудзь асаблівым падтрыманьнем; барацьба

гэтая прыдзе ў процэсе натуральнага адбору, як барацьба кірункаў за сваё рэальнае існаваньне, г. зн. за найбольшую адпаведнасьць сваю для задаваленьня патрэбы часу і тых запатрабаваньняў, якія сучасная Беларусь прад'яўляе да вобразнага свайго мастацтва не ў формальна-надворных, а ў іншых, галоўным чынам, зьместавых і ідэолёгічных адносінах. Такім чынам, перамога таго ці іншага кірунку ў сэнсе мастацкай „школы“ будзе абумоўлена самым жыцьцём, і вынікаў гэтае барацьбы ў сучасны момант прадбачыць яшчэ немагчыма.

Але ў іншым сэнсе ўжо і цяпер пастаўленьня намі вышэй пытаньня толькі можна, але і патрэбна вырашыць,—хаця-бы толькі ў адносінах да тых асноўных прынцыпаў, якімі павінна кіравацца наша мастацкае жыцьцё. Для нас няма „мастацтва для мастацтва“—гэта ўсім добра вядомая аснова, якая не патрабуе прынцыповага пагрунтаваньня ці тлумачэньня. З гэтае прычыны ў першую чаргу мы вымагам ад нашага мастацтва сьціслае ўвязкі з жыцьцём, чулага водгуку на кожную яго патрэбу, актыўнага ўдзелу ў нашым культурным будаўніцтве, згодна агульных, вызначаных для гэтага будаўніцтва задач. Другое палажэньне—таксама агульна вядомае—гэта тое, што мы глядзімо на мастацтва, як на адзін з вельмі значных і выдатных фактараў гэтага будаўніцтва, што мы ў ім бачым магутны і мэтазгодны сродак адпаведнага ўплыву на самыя шырокія рабоча-сялянскія масы і адпаведнага выхаваньня гэтых шырокіх мас. Усё гэта і стварае першую прадпасылку, якая намячае асноўныя шляхі да практычнага разьвязаньня вызначанае намі праблемы.

Зразумела, канкрэтныя формы, у якія павінен будзе ў далейшым выліцца так патрэбны для нас грамадзкі ўплыў нашага вобразнага мастацтва—выявляцца значна пазьней, калі мы наагул пасунемся далей наперад у справе аформленьня нашай новай мастацкай культуры. Але агульны наш прынцыповы падыход да ўсякае культурнае працы ўжо цяпер выразна вымагае таксама і ў галіне культуры мастацкай—пэўнай прынцыповай яе „арыентацыі“ ў кірунку арганічнага яе дапасаваньня да нашых рэальных мэт.

Адсюль вынікаюць для нашага мастацтва некаторыя папярэднія заданьні агульнага характару. Калі мы кажам аб увязцы з жыцьцём,—мы гэтым быццам часткова ўжо прадвызначаем пэўную сфэру інтарэсаў, а часам тэматыку патрэбнае для нас мастацкае творчасьці. Калі мы жадаем скарыстаць мастацтва, як сродак уплыву на шырокія масы,—мы абавязваем яго тым самым да яснасьці і выразнасьці яго вобразных сродкаў, да зразумеласьці яго ўласнае „мовы“ для тых, на чью карысьць яно павінна служыць.

У гэтым сэнсе, паколькі ўся наша сучасная культура, пры сацыялістычным зьмесьце, будзеца на падставах усебаковага і вольнага нацыянальнага самавызначэньня народаў,—пастолькі і наша мастацтва, як адна з ліку складальных частак гэтае культуры, павінна ў агульным сваім кірунку ісьці аналёгічным шляхам. Гэта вымагае ад яго, у першую чаргу, пэўнага прадметавага зьместу, уважлівае цікавасьці да таго, што зразумела і блізка, што ўласьціва і што патрэбна таму народу, сярод якога яму прыходзіцца працаваць, з усімі яго нацыянальнымі адзнакамі і асаблівасьцямі. Прырода краіны, жыцьцё і быт яе насельніцтва, яе гістарычнае мінулае і яе сучаснасьць, яе культура і мастацтва, як аснова для новай стылістычнай пераапрацоўкі,—вось тыя першыя тэмы, якія ў гэтых адносінах абавязковы. У беларускіх

умовах гэта значыць, галоўным чынам,—нацыянальны кірунак у мастацтве *на лініі дэзвѣх нашых асноўных—беларускай і яўрэйскай культур.*

Лёгка заўважыць, што такія задачы маюць шмат якія супольныя рысы з тым кірункам нашае сучаснае навукі, які вядомы пад імем „краязнаўства“; і ў тым і ў другім выпадку, замест адцягненых тэм, на першы плян высоўваюцца тэмы, узятыя з блізкага, рэальнага жыцця; у вободных выпадках абавязковай умовай посьпеху справы зьяўляецца ўважлівае азнаямленьне з роднай краінай ува ўсіх рознастайных яе ўласцівасцях і праявах яе шматкаляровага бытаваньня,—з тэй толькі розніцай, што ў навукі ўсьлед ідзе сыстэматычнае дасьледаваньне і вывучэньне самае істоты заўважаных зьявішчаў, тады як мастацтва, звычайна, можа абмежавацца толькі надворным выяўленьнем самых істотных рыс, прапушчаных праз творчую прызму мастацкага аформленьня.

Такім чынам, можна казаць, што пры выкананьні гэтых задач павінна атрымацца тое, што можна было-б зваць „краязнаўчым ухілам“ у мастацтве, прычым ухілу гэтаму, бясспрэчна, належыць будучыня, ува ўсякім выпадку ў бліжэйшыя гады нашае працы ў даным кірунку. Зразумела, гэта ня значыць, быццам наша мастацтва павінна выліцца ў нейкі вузкі „этнографізм“; у даным выпадку (як і ў шмат якіх іншых) мы разумеем тэрмін „краязнаўства“ у самым шырокім сэнсе, як скарыстаньне ў мастацтве ўсіх тых мотываў, якія маюць для нас у сучасных умовах нашага жыцця рэальнае і канкрэтнае значэньне,—усяго таго, што сыцісла звязана з нашай краінай, будзь то ў прыродных, бытавых, стылістычна-формальных ці яшчэ якіх-небудзь іншых адносінах.

Прадказваючы ўласна такія шляхі для далейшага разьвіцця нашай мастацкай творчасці, мы, дзеля гэтага, з асаблівай увагай павінны спыніцца на тых элементах „мастацкага краязнаўства“, якія ўжо ёсьць у нашым сучасным мастацтве, лічачы, што ўжо самы факт існаваньня такіх элементаў, якія бяз усякага знадворнага прымусу самі сабой арганічна ўзьніклі ў творчасці нашых мастакоў,—зьяўляецца бясспрэчным паказчыкам натуральнае няўхільнасьці „краязнаўчага“ кірунку ў нашым мастацтве, і адным з найбольш важных практычных вынікаў 1-й Усебеларускай Выстаўкі. З гэтага боку выстаўка наша, таксама як і ў адносінах колькасных, можа лічыцца ня меней удачай, хаця як быццам з першага погляду яна і ня робіць такога ўражаньня. Лічбы, аднак, паказваюць другое і выяўляюць на выстаўцы значную колькасьць „краязнаўчага“ матар'ялу самага рознастайнага характару як у формальным сэнсе, гэтак адносна сюжэтаў і тэм.

З агульнага ліку 877 экспонатаў, зьмешчаных у першым, чыста мастацкім аддзеле выстаўкі (малярства, графіка і скульптура), тры ці іншыя адносіны да Беларусі маюць 414 нумароў, што складае ледзь не палову ўсіх прадстаўленых на выстаўцы прац (дакладней—47,2 проц.). Прымаючы пад увагу амаль што поўную неарганізаванасьць нашых мастакоў, адсутнасьць сталага кіраўніцтва іх творчай працай, а таксама адсутнасьць якіх-небудзь „праграмных“ групавак—процэнт гэты трэба лічыць бадай што нечакана высокім. Але лічба гэтая нават яшчэ і ня зусім правільна выяўляе запраўдныя інтарэсы ўдзельнікаў выстаўкі, бо яна ўтвараецца за кошт экспонатаў некаторых мастакоў, працы якіх цалком пазбаўлены „краязнаўчага“ характару. Калі-ж мы зробім такі падрахунак па мастаках, дык убачым, што з агульнага ліку

104 экспонентаў першага аддзелу (лічачы разам мастакоў, членаў мастацкіх гурткоў і вучняў)—„краязнаўчыя“ мотывы сустракаюцца ў працах 62-х аўтараў, г. зн. болей, як у паловы ўсіх удзельнікаў (59,6 проц.). Гэта паказвае, бясспрэчна, на існаванне сярод нашых мастацкіх сіл пэўнага здаровага і жыццёвага ядра, якое ў далейшым злолее, напэўна, павесыці наша мастацтва ў пажаданым для нас кірунку, калі ўтварыць для таго адпаведныя ўмовы.

Які-ж характар маюць гэтыя „краязнаўчыя“ мотывы на выстаўцы? Як яны падзяляюцца? Па прыблізным падрахунку мы можам вызначыць наступныя катэгорыі:

1. Віды беларускіх гарадоў і плаасобных гарадзкіх будынкаў—96 прац (23,2 проц. усіх краязн. мот.).

2. Вясковыя пейзажы (прырода, вёска, сельскія будынкі)—80 прац (19,3 проц.).

3. Беларускія тыпы (фігуры, твары, вопраткі і г. д.)—55 прац (13,5 проц.).

4. Яўрэйскія тыпы („ „ „ „)—48 прац (11,5 проц.).

5. Портрэты беларускіх і яўрэйскіх політычных, грамадзкіх і культурных дзеячоў—32 працы (7,6 проц.).

6. Мотывы з беларускага народнага быту—29 прац (7 проц.).

7. Фабрыкі, гуты і рабочае жыццё на Беларусі—23 працы (5,6 проц.).

8. Стылізацыя беларускага народнага і старажытнага орнаменту—17 прац (4,1 проц.).

9. Мотывы з яўрэйскага народнага быту—14 прац (3,4 проц.).

10. Гісторыя Беларусі і рэвалюцыйны рух на Беларусі—13 прац (3,1 проц.).

11. Композыцыі на тэмы з беларускае народнае творчасці—7 прац (1,7 проц.).

Праўда, разглядаючы гэтае разьмеркаванне тэм, нельга сказаць, каб яно столькі-ж задавальняла нас у якасным сэнсе, як і адносна агульнае колькасці „краязнаўчых“ мотываў. Амаль што палову ўсіх тэм тут складае, як бачым, пейзаж (42,5 проц.), роўна чвэрць—беларускія і яўрэйскія тыпы, і толькі на долю астатніх 32,5 проц. прыпадаюць усе іншыя досыць рознастайныя мотывы. Гэта, бясспрэчна, паказвае на значную яшчэ выпадковасць такіх мотываў наагул у творчасці нашых мастакоў, бяз упоўне сьвядомага спецыяльнага іх адбору. Бо перавага пейзажу і народных тыпаў, у большасці выпадкаў, пэўна тлумачыцца тут зусім не спецыяльным інтарэсам мастакоў уласна да *беларускай* прыроды або гораду, ці да беларускіх і яўрэйскіх нацыянальных адзнак,—а проста тым, што згодна самых умоў сваёй працы на Беларусі мастак мімаволі павінен карыстацца адпаведнай натурай,—тэй натурай, што проста і лёгка можа быць знойдзена каля сябе. Можа таму на першым пляне мы і бачым пейзаж—гэты адносна найбольш лёгка, даступны, і з гэтай прычыны найболей пашыраны ўва ўсякім (асабліва ў напалову аматарскім) малярстве мотыву. Іншыя-ж тэмы, хаця і закрануты нашымі мастакамі,—але настолькі мала, што пры падрахунку атрымліваецца самы нязначны процант. Гэта колькасная нязначнасць асабліва прыметна ў такіх мотывах, як народны быт (беларускі ды яўрэйскі), рабочае жыццё і рэвалюцыйны рух на Беларусі,—у вадносінах да якіх вынікі выстаўкі дазваляюць жадаць шмат лепшага. Але ў той-жа час гэта і вызначае самы слабы

пункт нашага „мастацкага фронту“, самы асноўны недахват сучаснага стану нашага „мастацкага краязнаўства“, на які і належыць, зразумела, у далейшым звярнуць увагу.

Не выклікае сумнення, аднак, што шмат якія з ліку прадстаўленых на выстаўцы экспонатаў выяўляюць таксама дадатныя бакі, і нават у пейзажных тэмах, якія, наагул кажучы, найменш цікавы. Занадта высокая колькасць экспонатаў гэтага характару не дазваляе, зразумела, спыніцца на кожным з іх паасобку, або нават

В. Волкаў. „Дзьвіна“, № 162.

разгледзець падрабязова найбольш выдатныя ўзоры з іх ліку; але магчыма вызначыць наагул тры розныя і рознакаштоўныя падыходы да гэтае тэмы, якія сярод іх сустракаюцца. Першае месца па колькасці, як мы ўжо заўважылі, займаюць гарадзкія пейзажы, галоўным чынам, віцебскія і менскія, што зразумела, бо ў гэтых асяродках згуртавана большасць нашых мастакоў; часткова да іх далучаюцца і іншыя беларускія месцы, як Бабруйск, Магілёў, Заслаўе, Гомель і Вяліж. У трактаванні тэм магчыма вызначыць два асноўныя падыходы: адных мастакоў цікавіць гарадзкі пейзаж наагул, як адзін з пейзажных сюжэтаў чыста формальнага значэння; яны бяруць або агульныя яго перспектывы, або паасобныя куткі, вуліцы, рынкі, часта ўводзячы ў іх кавалкі рознастайнага гарадскога быту; такія падыход мы знаходзім, напрыклад, у працах: *Волкава, Кругера, Лебедзевай, Пархоменкі, Пэна, Сьляпяна, Эндэ* і некаторых іншых. Другія мастакі пераносяць цэнтр увагі на тры спецыфічныя асаблівасці нашых беларускіх гарадоў, якія выяўляюцца ў іх маляўнічых старажытных будынках, у гэтых часта напоўзруйнаваных маўклівых сьведках мінулага, важкія мury якіх утвараюць у той-жа час такія эфэктоўныя дэкарацыйныя плямы; гэ-

тыя мастакі выбажаюць то паасобныя гмахі ўва ўсёй урачыстай скончанасці іх характэрных форм, то агульныя краявіды гораду, на заднім пляне якіх домінуюць усё тыя-ж паважныя старажытныя масывы. Сярод прац апошніяе катэгорыі асабліва цікавыя рыункі *Мільчына*, дзе асабліва контрасна падкрэслены характэрны эфэкт драўляных хатак менскіх акаліц на фоне высокіх, знікшых у тумане касьцёлаў (445-446) ¹⁾, навеяныя Менскам эскізы алоўкам *Пернікава*, у якіх знаёмыя нам так добра менскія архітэктурныя формы ўспрымаюцца, быццам нанова праведзеныя праз призму стылізацыі (469-70, 74-75), моцная гравюра на дрэве *Аксэльрода*, дзе стылізацыя таго-ж Менску даведзена да

М. Сяляпан. „Завулак у Менску“, № 567.

монументальнага канца ў кампактнай, упрощанай кампазіцыі (7), — нарэшце, некаторыя гравюры *Юдовіна* з сэр’і „Віцебск“ у тым-жа стылізаваным характары, але з большай крыху дэталізацыяй (682—703). У сэнсе тэхнікі і манеры ўсе гэтыя тэмы, зразумела, побач з іншымі, падлягаюць агульным кірункам паасобных мастакоў, прычым якраз стылізацыйныя варыянты (да пералічаных можна далучыць яшчэ некаторыя працы *Кудрэвіча*—362, 373, 384 і інш.) прадстаўляюць, па нашай думцы, найбольшы мастацкі інтарэс.

На жаль, у пейзажах вясковых мы амаль што зусім не сустракаем спроб аналёгічнае стылізацыі, і большасць з іх вытрымана або ў чыста натуралістычнай, або ў імпрэсіяністычнай манеры ў розных яе адценнях. Сярод апошніх выдзяляюцца працы ўжо памянёнага *Кудрэвіча*—яскравыя, у радасных сьвежых колерах (355—361), больш задумёныя,

С. Юдовін. 3 сэр’і „Віцебск“.

¹⁾ Тут, як і ўсюды далей, мы паказваем на нумары „Каталёга 1-й Усебеларускай Мастацкай Вистаўкі“, Менск, 1925.

смутныя, у лілёвых і сініх адценьнях пейзажы *Каўроўскага* (317—319) і монументальна зжатыя, але ня зусім вытрыманыя этюды *Філіповіча* (633-34). Асобнае месца займае толькі графіка *Астаповіча*, дзе вясковаму краявіду надаецца чыста графічны, ілюстрацыйны сэнс ў ляконічным формальным вырашэнні ў контрастах белых, шэрых і чорных плям (63—72).

На другім месцы сярод „кразнаўчых“ мотываў, як мы казалі, можнз паставіць народныя тыпы—беларускія і яўрэйскія. Першымі цікавіліся шмат якія мастакі, але ў большасці выпадкова, так што ў кожнага з іх ёсць адна або дзве працы такога зместу, амаль няпрыметныя сярод іншых, хаця ў паасобных выпадках, як напр., у *Волкава* (167), або *Пэна* (503, 511) яны і маюць досыць значную пабытовую і мастацкую вартасць. Больш менш сымстэматычна мы знаходзім беларускія тыпы толькі ў чатырох экспанэнтаў: *Уладзімерскага* (619, 22, 23 пры іншых працах на тэмы з беларускага быту, аб чым ніжэй), *Эндэ* (674—80), *Філіповіча* (635—39, 42-43, 47-48, 50, 53-54) і *Беларускага Мастацкага Тэхнікуму* (727—38, 779—81, 806), што тлумачыцца асобнымі варункамі і спецыяльным нахілам працы. Першы з іх—

А. Астаповіч. „Пасля завірухі“, № 67.

„госьць“ нашай Выстаўкі, маскоўскі мастак, сябра „АХРР“ (Асоцыяцыі мастакоў рэвалюцыйнае Расіі), які ўлетку гэтага году спецыяльна збіраў матар’ялы для выстаўкі „Жыццё і быт народаў СССР“ і з гэтае прычыны цікавіўся выключна беларускімі мотывамі. Мастакі Тэхнікуму працы бліжэй за ўсё ўласна да беларускіх мотываў, апошні-ж апроч таго таксама ўлетку адбыў спецыяльнае падарожжа на Случчыну, вынікам якога і з’явіліся экспанаваныя ім зарысоўкі тыпаў і вопратак. Нарэшце, *Філіповіч*, — гэта наагул амаль што адзіны мастак на Выстаўцы, у працах якога зусім няма *не* беларускіх мотываў, творчасць якога наскрозь прасякнута ўважлівай цікавасцю і шчырым каханнем да роднае краіны, што робіць яе ў цэлым, ня гледзячы часта на некаторыя яе тэхнічныя хібы і памылкі, на пэўную неўсталяванасць майстэрства і адсутнасць скончанай „школы“, усё-ж адным з найбольш цікавых і каштоўных з’явішчаў у нашым сучасным нацыянальным мастацтве і дазваляе спадзявацца на пышны яе далейшы росквіт. З прычыны гэтай асаблівай як надворнае, гэтак і нутранае блізкасці мастака да ўсяго беларускага—працы яго і з’яўляюцца, мы казалі-б, найбольш „кразнаўчымі“ ў запраўдным сэнсе, бяз шкоды, аднак, і для чыста мастацкага боку,—бо кожная фігура тут, будзь то дзяўчына

ці хлопец, баба на кірмашы, ці дудар—да апошняй ступені рэальны, жыццёвы і характэрны, будучы ўзяты прытым у каляровай і мунументалізаванай форме, якая выключае магчымасць банальнага, „фотографічнага“ эфекту. Усё вызначанае нам можа быць дапасавана таксама і да бытавых тэм *Філіповіча*, якія фактычна цяжка аддзяліць ад чыста тыповых, бо тыя і другія цесна збліжаюцца і зліваюцца паміж сабой.

У крыху меншай колькасці сустракаюцца на выстаўцы тыпы яўрэйскія, выпадкова—у творах толькі пяцёх мастакоў, і сістэматычна—у трох: *Аксэльрода* (14—31), *Касталянскага* (288—94) і *Пэна* (477, 80, 83, 92, 98 99, 506-57, 12, 16). Працы першых двух з'явіліся вынікам спецыяльнай зробленай імі экспедыцыі ў яўрэйскае мястэчка, і прадстаўляюць сабой у *Аксэльрода* рысункі алоўкам, у *Касталянскага*—алеевыя эскізы з цэлага шэрагу характэрных фігур месцаковай люднасці, пачынаючы з дзяцей і старых і канчаючы новым сучасным тыпам яўрэя-земляроба. У процілегласць гэтым эскізам, працы *Пэна* маюць зусім скончаны, часта партрэтавы характар, і ў большасці тычацца ня сучаснага, але амаль што мінулага ўжо яўрэйства. Тыпы ўзяты яскравыя, характэрныя, якія надоўга застаюцца ў памяці, як напр.: „Старая з лістом“ (498), „Магід“ (507), ці „Кравец“ (512); адзіную нотку сучаснасці, асабліва цікавую пры гэтым у параўнанні да апошняга, як кантраст старога і новага рамесніка, уносіць толькі „Комсамалец-шавец“ (477), які, спыніўшы працу, захоплены чытаннем газеты. Наагул-жа кажучы, уся гэтая група прац, таксама як і кампазіцыі на тэмы з яўрэйскага быту, некалькі здзіўляе сваёй нязначнасцю, бо ад

Бусел. „Кубета“, № 780.

яўрэйскіх мастакоў, агульная колькасць якіх на выстаўцы досыць вялікая, можна было б чакаць большага інтарэсу да жыцця свайго роднага народу, у той час, як фактычна цэлы шэраг з іх ліку экспанаваў амаль што выключна творы „анацыянальнага“ характару. Праўда, агульная нязначнасць гэтая не перашкаджае вядомай цікаўнасці некаторых з пабытовых яўрэйскіх тэм: сярод іх можна зазначыць добра скомпанаваныя і цвёрда рэзаныя, крыху спрошчаныя гравюры на дрэве *Горшмана* (195—98), дзёве вялікія алеевыя кампазіцыі *Левіна* (414-15) у „левым“, блізка што кубічным формальным вырашэнні, нарэшце, зноў-жа працы таго-ж *Пэна*, найбольш цікаўная з якіх—досыць вядомы „Развод“ (505)—прадстаўлена, на жаль, ня самай карцінай, але толькі адным з папярэдніх да яе эскізаў. Таксама толькі эскіз да характэрнае кампазіцыі на тэму „Вячэра ў беднай яўрэйскай сям'і“ (38) дадзены сярод экспонатаў памершага менскага мастака *Альпэровіча*.

У параўнанні да яўрэйскага крыху болей па колькасці тэмы з беларускага быту. Але трэба шчыра сказаць, што ў трактаванні іх наагул вельмі мала цікаўнага, што мала выдзяляе іх з агульнае масы выставачных экспонатаў. Ужо памянёны намі маскоўскі мастак *Ула-*

дзімерскі ў сваіх „Піонэрах на вёсцы“ (617) і „Кроснах“ (618) абмежаваўся чыста формальнай і досыць бледнай перадачай натуры. У іншых бытавых тэмах закрануты выпадкова, апроч толькі *Філіповіча*, аб якім мы казалі раней (632—49, 51-52), і вучняў *Беларускага Мастацкага Тэхнікуму* (724—26, 71—74, 86—89, 815). Сярод апошніх бытавы беларускі характар маюць клясныя кампазіцыі на тэму „Сялянская праца“, некаторыя з якіх досыць прыгожы ў стылізаваным, часта дэкарацыйным вырашэнні; але ў гэтых формальных адносінах яны набліжаюцца да іншых тэм і зьліваюцца з імі, так што выяўленьне побыту не зьяўляецца ў іх самамэтаю. Часткова далучаюцца да бытавых тэм таксама і тыя працы, сюжэтамі якіх зьяўляецца фабрычнае і наагул

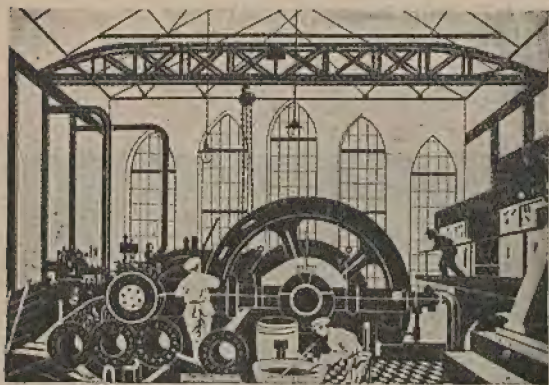
Б. Уладзімерскі. „Кросны“, № 618.

рабочае жыццё; але іх занадта мала; можна вызначыць графічную сэрыю *Тычыны* „На электрычнай станцыі“ (605—09) і першамайскія плякаты *Мастацкага Тэхнікуму*, якія, аднак, аналёгічна „Сялянскай працы“, маюць болей дэкарацыйнае, як бытавое значэнне.

Зусім асобную групу, якая, праўда ўмоўна, можа быць намі залічана да „краязнаўчых“, утвараюць партрэты цэлага шэрагу беларускіх і юрэйскіх політычных, грамадзкіх і культурных дзеячоў. Асаблівае цікавасці, праўда, яны ня маюць. Найбольш „свабоды“ і беспасрэднасці ў трактаванні выяўляюць партрэты пісьменьнікаў, сярод якіх можна зазначыць алеевы эскізны партрэт Якуба Коласа і скульптурны бюст Янкі Купалы работы *Бразэра* (76, 116). Большасць іншых—зьяўляюцца офіцыйнымі заказнымі партрэтамі, і вызначаюцца характэрнымі для такога гатунку прац корэктнасцю і сухасцю выканання, як напр., работы *Кругера* (330-31, 35); найлепшым можна лічыць сур’ёзна задуманы і напісаны партрэт рэктара Вэтэрынарнага

Інстытуту Алонава, работы *Волкава*,—але і ён фактычна робіць ня зусім жыццёвае і крыху „казённае“ ўражаньне.

У партрэтавы спосаб вырашаны і некаторыя тэмы гістарычнага характару, якіх наагул на выстаўцы вельмі мала. Першай з іх зьяўляецца Францішак Скарына, прадстаўлены ў працах трох мастакоў: *Бразэра* (115), *Кастыянскага* (287) і *Кругера* (334). Асновай для ўсіх была пакладзена вядомая партрэтавая гравюра скарынавай бібліі 1517 г.,

А Тычына. З сэрры „На Вадаправодна-электрычнай станцыі“, № 606.

крыху пераапрацаваная ў кампозыцыйным сэнсе. У першым выпадку мы маем пагрудны бюст, у двух другіх—алеевыя партрэты, таксама пагрудны і ў цэлы рост. Вядомая „заказнасьць“, або хутчэй нават прыстасаваньне працы да пэўных абставін у сувязі з сьвяткаваньнем 400-лецця беларускага друку—паклала таксама і на іх некаторы адбітак сьпешкі і мэханічнасьці; апроч таго, ува ўсіх трох ня зусім задавальняе і партрэтавае падабенства.

Другая гістарычная тэма, часткова таксама прадстаўленая ў партрэце, гэта Кастусь Каліноўскі, фігуру якога мы знаходзім у працах некалькіх мастакоў. Як партрэт, Каліноўскі ўзяты ў добрым бюсьце *Грубэ* (211) і ў менш удалым, занадта „апрошчаным“ алеевым партрэце *Кругера* (333). Той-жа *Грубэ* яшчэ раз паўтарае тую ж тэму, але цэлай фігурай, у цікавым прыемным стылізаванага помніка Каліноўскаму. Нарэшце, у двух аўтараў тэма Каліноўскага распрацавана цэлымі кампозыцыямі карціннага характару: гэта—акварэльны эскіз вучня Беларускага Мастацкага Тэхнікуму *Булычова* (797) і вялікае палатно *Волкава*, добра скомпанаванае, але таксама крыху эскізнае, ня зусім скончанае і некалькі недакладнае ў дэталях, як напр., у пейзажы і вопратках, дзе мала вытрыманы належаў беларускі характар.

В. Волкаў. „Кастусь Каліноўскі“, № 158.

Іншых гістарычных тэм, на вялікі жаль, на выстаўцы зусім няма, калі ня лічыць некалькіх кампозыцый з рэвалюцыйных падзей на Беларусі (153, 641, 769-70), якія наагул вельмі няўдалы і зусім не адпавядаюць значнасьці тэмы. Адзіным выключэньнем зьяўляецца толькі эскізная, праўда, але экспрэсыўная праца вучня *Булычова* „Даёш Варшаву!“ (808) на тэму з часоў барацьбы з палякамі за вызьленьне Беларусі.

Нарэшце, на самым апошнім па колькасьці месцы сярод „краязнаўчых“ сюжэтаў можна зьмясьціць тыя працы, асновай якіх зьяў-

ляюцца мотывы беларускіе народнае творчасці, апрацаваныя ў характары тэматычнай, або формальнай стылізацыі. Да першых належаць сюжэты з вуснае поэтычнае творчасці, сярод якіх заслугоўваюць увагі ілюстрацыі да народных казак *Філіповіча* (644—46) і тэма „Машэкі“, праломленая праз тэатральную прызму ў вялікім дэкарацыйным паносумеснае працы *Марыкса і Ціханава* (442). Другую катэгорыю складаюць спробы стылізацыі і перакомпановкі беларускага орнамэнта ў параўнальна нямногіх, але цікаўных працах. Тут варта зазначыць кніжныя аздобы *Тычыны* на мотывы народнай тканіны, драўлянай разьбы і слупкіх паясоў (611-12), прыгожы эскіз для сьцяга Беларускага Мастацкага Тэхнікуму, зроблены *Лебедзевай* (405), якая, на жаль, не экспанавала на выстаўцы яшчэ цэлы шэраг сваіх вельмі ўдалых графічных прац на тэмы старажытнага беларускага орнамэнта,—нарэшце, класныя працы таго-ж Тэхнікуму (752—764), дзе распрацоўка беларускіх орнамэнтальных мотываў ставіцца, як адна з асноўных задач, з мэтай наданьня ў далейшым усёй навучальнай дзейнасьці гэтае ўстановы вядомага практычнага, вытворча-прыкладнага характару. Усе гэтыя працы, бясспрэчна, зьявіліся на выстаўцы адным з найбольш цікаўных матар'ялаў, і можна толькі пашкадаваць, што апроч Мастацкага Тэхнікуму, яны ў большасьці выпадкова знашлі сабе месца сярод вытворцаў вельмі нямногіх мастакоў.

Падводзячы падрахунак зробленаму намі разгляду, мы можам вызначыць, як адзін з плюсаў арганізацыі выстаўкі,—у першую чаргу тое, што самым складам сваіх экспанатаў яна дазволіла рэальна і востра паставіць пытаньне аб зьместавых і тэматычных кірунках і часткова вырашыць яго ў пажаданым сэнсе; падругое—што нават самым разьмеркаваньнем экспанатаў па „краязнаўчых“ тэмах яна выразна выявіла тыя хібы і недахваты, якія выяўляе наша сучаснае мастацтва ў даных адносінах, і палягчыла для нашых мастакоў адшуканьне далейшых правільных шляхоў. Значаная намі перавага пэйзажу і тыпаў над іншымі тэмамі зьяўляецца, бясспрэчна, ледзь ня самай асноўнай хібай, якая паказвае нашым мастаком чарговую задачу ў іх далейшай працы: узмацніць занятыя імі пазыцыі па іншых тэмах, асабліва бытавых, гістарычных і рэволюцыйных, каб дасягнуць у сваёй творчасці адпаведнай часу тэматычнай роўнавагі. Зразумела, што самае галоўнае пры гэтым—гэта і наагул бліжэй падыйсьці да грамадзкае працы, выйсьці з сваёй адасобленасьці і замкнёнасьці, зацікавіцца ня толькі ў тэорыі, але і на практыцы агульнымі задачамі нашага соцыяльнага і культурнага будаўніцтва. „Бліжэй да жыцьця і яго рэальных інтарэсаў!“—так можа быць формуляваны чарговы лёзунг для патрэбнага нам мастацтва, які, спадзяемся мы, знойдзе сабе да часу другой усебеларускай выстаўкі, з абмежаванымі ўжо мэтамі і праграмай,—належны водгук у штодзённай творчасці нашых мастакоў.

К. Папоў.

Сьмяротнасьць грудных дзяцей у БССР¹⁾.

Пытаньне аб сьмяротнасьці дзяцей ужо многа разоў асьвятлялася ў друку як у СССР, гэтак і ў Заходняй Эўропе. У жыцьці народаў гэтае пытаньне зьяўляецца надзвычайна важным. Вялікая сьмяротнасьць дзяцей можа лічыцца адной з прычын культурнай і эаномічнай адсталасьці і беднасьці народу. Без пары памершае дзіця нясе з сабой у магілу ўсю тую працу і ўсё той капітал, якія былі страчаны на яго. З другога боку павялічэньне дзіцячай сьмяротнасьці зьвязана з адпаведным павялічэньнем нараджальнасьці. У зьвязку з гэтым павялічваюцца пэрыоды цяжарнасьці матак, і, значыць, зьмяняецца працаздольнасьць жанчын. Нараджальнасьць звычайна бывае вышэйшай, чымся сьмяротнасьць, так што вялікая сьмяротнасьць не пагражае зводам народу. Аднак трэба помніць, што занадта вялікая нараджальнасьць вядзе да высіленьня арганізму жанчыны, а з гэтай прычыны зьяўляецца непажаданай.

Гаворачы аб нараджальнасьці і сьмяротнасьці, трэба адзначыць, што першая зьяўляецца фізыолёгічнай зьявай, тады як апошняя ёсьць заўсёды фактам паталёгічным. Фізыолёгічнай зьявай сьмерць бывае тады, калі чалавек памірае, дажыўшы да глыбокай старасьці. Але, як убачым ніжэй, сьмяротнасьць дзяцей у першыя гады іх жыцьця бывае асабліва вялікай. Дзеці паміраюць асабліва ў вялікім ліку тады, калі яны толькі пачынаюць жыць,—а гэта ўжо глыбока паталёгічная зьява.

Залежыць гэтая зьява шмат ад якіх прычын і ў знайчнай меры ад санітарных умоў, у якіх жыве даная група людзей. Osterlein у сваёй кнізе: *Handbuch der Medicinischen Statistick* кажа: „сьмяротнасьць сярод дзяцей лепш за ўсё сьведчыць аб санітарным стане данай мясцовасьці, бо, запраўды, гэтыя слабыя істоты менш за ўсё маюць магчымасьць змагацца з вынікамі ўсякіх санітарных недаглядаў і першыя бываюць іх ахвярамі“.

Сьмяротнасьць зьмяняецца ў залежнасьці ад роду, узросту, сямейных умоў; яна залежыць ад клімату, пары году; яна бывае рознай у гарадох і вёсках; яна зьвязана з культурным і эаномічным станам народу.

Паводле Сьмітэна, калі сьмяротнасьць значна хістаецца, павышаючыся і зьніжаючыся пры ўсякіх зьменах соцыяльных умоў, дык гэта

¹⁾ Доклад, прачытаны на пасяджэньні мэдычнай сэкцыі Інбелкульту 4 студзеня 1926 г.

сьведчыць, што нацыя ўладае слабой здольнасьцю змагацца з сіламі прыроды. Мацнейшыя народы перажываюць бяду без такіх цяжкіх вынікаў.

Усё гэта ўзятае разам яшчэ раз даводзіць надзвычайную важнасьць пытаньня аб дзіцячай сьмяротнасьці і прымушае нас усебакова вывучаць і ацэньваць яго.

Пытаньне аб сьмяротнасьці дзяцей у БССР дагэтуль не высьвятлялася належным чынам. Недахват статыстычных матар'ялаў, цяжкія вынікі імперыялістычнай і грамадзянскай вайны — не давалі магчымасьці дакладна падлічыць выпадкі сьмерці дзяцей. Толькі цяпер, калі наладжаны статыстычныя апараты, мы маем дакладныя лічбы і можам зрабіць вывады з іх.

Сярод даваенных дзяржаў Эўропы паводле дзіцячай сьмяротнасьці на першым месцы стаіць Расія, у якой на 100 народжаных дзяцей 25—30 памірае, не дажыўшы да аднаго году. Гэта відаць з наступнай табліцы (паводле даных за 1909—1911 г.):

Расія	25,4 проц.	Францыя	11,5 проц.
Вугоршчына	20,4 „	Ангельшчына	11,4 „
Аўстрыя	20,2 „	Швайцарыя	10,7 „
Нямеччына	17,5 „	Швэдзія	7,3 „
Італія	15,0 „	Норвэгія	6,8 „

Побач з Расіяй вялікай дзіцячай сьмяротнасьцю адзначалася Аўстра-Вугоршчына. Сярэдняй сьмяротнасьцю адзначаюцца Італія і Францыя; на апошніх месцах стаяць Скандынаўскія дзяржавы. Парадак гэты мала зьмяняецца ў працягу гадоў.

Калі-ж цяпер мы паглядзім на разьмяшчэньне дзіцячай сьмяротнасьці па тэрыторыі былай Расіі, дык убачым, што асабліва вялікай сьмяротнасьцю грудных дзяцей у 1903 годзе адзначаліся пераважна ўсходнія і сярэднія часткі Эўропэйскай Расіі, а ўласна:

а) сьмяротнасьць грудных дзяцей ад 34,3 проц. да 38,6 проц. была ў былых губэрнях: Пермскай, Пскоўскай, Калускай, Ноўгарадзкай, Олонцак, Твярскай, Уладзімерскай, Ніжагародзкай, Смаленскай, Кастрамскай.

б) Ад 27,3 проц. да 33,7 проц. сьмяротнасьць грудных дзяцей дасягала ў 6. губэрнях: Яраслаўскай, Маскоўскай, Пензенскай, Сымбір-скай (цяпер Ульянаўскай), Вяцкай, Валагодзкай, Арлоўскай, Пеця-бурскай (цяпер Ленінградзкай), Саратаўскай.

в) Сярэдняю сьмяротнасьць—23,0 проц.—26,7 проц.—мы бачым у былых губэрнях: Тамбоўскай, Разанскай, Тульскай, Самарскай, Орэн-бурскай, Варонескай, Віцебскай, Курскай, Астраханскай, Архангельскай.

г) Паміж 19,0 проц. і 22,0 проц. сьмяротнасьць хісталася ў губэрнях: Харкаўскай, Данскай краіне, Казанскай губ., Чарнігаўскай, Кіеўскай, Горадзенскай, Магілёўскай, Бесарабскай, Ліфляндзкай; інакш кажучы, заходнія ды паўднёвыя губэрні.

д) Нарэшце найменшая сьмяротнасьць грудных дзяцей (14,0 проц.—18,0 проц.) была ў 6. губ.: Менскай, Уфімскай, Кацярынаслаўскай, Валынскай, Палтаўскай, Хэрсонскай, Таўрычаскай (Крым), Віленскай, Падольскай, Курляндзкай, Эстляндзкай; значыць таксама на поўдні і на захадзе.

Калі мы возьмем сьмяротнасьць грудных дзяцей за 1904 год па былых Менскай, Магілёўскай і Віцебскай губэрнях, тэрыторыя якіх

прыблізна адпавядае сучаснай тэрыторыі БССР, ды выведзем сярэднюю лічбу, дык зможам параўнаць гэтую лічбу з адпаведнымі лічбамі за той-жа год па іншых дзяржавах Эўропы.

Даныя за 1904 год трохі адражняюцца ад даных 1909—11 гадоў:

Расія	23,1 проц.	Беларусь	13,6 проц.
Аўстрыя	21,3 "	Голяндыя	13,6 "
Нямеччына	19,9 "	Швайцарыя	13,1 "
Італія	16,7 "	Данія	11,9 "
Францыя	13,9 "	Швэдзія	9,2 "
Ангельшчына	13,8 "	Норвэгія	8,1 "

Параўнаньне першай і другой табліцы сведчыць, што дзіцячая сьмяротнасьць хістаецца ў шырокіх межах. Зразумела, што часовыя зьніжэньні і павышэньні бываюць вельмі часта, але калі прасачыць дзіцячую сьмяротнасьць за многа гадоў, дык сярэдняя за гэтыя гады будзе характэрнай для кожнай краіны.

У межах СССР РСФСР адзначаецца найвялікшая сьмяротнасьцю грудных дзяцей, УССР і БССР—найменшаю.

Па БССР, што складаецца з 10 акруговых гарадоў, у якіх жыве 408.606 насельнікаў, і 10 акруг з насельніцтвам у 3.422.166 чал. (даныя 1923 г.), толькі з 1922 г. можна прыводзіць дакладнейшыя лічбы. За ранейшыя гады ёсьць толькі пагубэрскія даныя, якія кажуць, што, напрыклад, у 1909 годзе ў межах трох беларускіх губэрняў сьмяротнасьць грудных дзяцей дасягала 17 проц., у той час, як па Расіі—да 23 проц.

За пазьнейшыя гады даныя аб сьмяротнасьці грудных дзяцей зьмешчаны ў наступнай табліцы:

	Нарадзілася	Памерла	Нараджа на мёрт- вым	% сьмя- ротнасьці
За 1922 год				
Па гарадох	5268	632	22	12,0
„ акругах	50.752	5.110	6	10,1
„ БССР	56.020	5.742	28	10,2
За 1923 год				
Па гарадох	15.676	1.392	132	8,8
„ акругах	133.552	11.949	25	8,9
„ БССР	149.228	13.341	157	8,9
За 1924 год				
Па гарадох	15.151	1.689	—	11,1
„ акругах	143.859	14.052	—	9,8
„ БССР	159.010	15.741	—	9,9

Па асобных акруговых гарадох і асобных акругах сьмяротнасьць грудных дзяцей была такой:

Барысаў . . . 14,5 проц.	Слуцкая акруга . . . 13,9 проц.
Віцебск. . . 13,2 "	Менская " . . . 13,6 "
Полацак . . . 13,0 "	Бабруйская " . . . 10,9 "
Ворша . . . 11,8 "	Аршанская " . . . 10,5 "
Менск . . . 11,2 "	Мазырская " . . . 9,8 "
Мозыр . . . 10,4 "	Барысаўская " . . . 9,6 "
Магілёў . . . 9,9 "	Віцебская " . . . 8,6 "
Бабруйск . . . 9,8 "	Калінінская " . . . 7,4 "
Слуцак . . . 8,1 "	Магілёўская " . . . 7,4 "
Клімавічы . . . 7,6 "	Полацкая " . . . 5,8 "

Трэба адзначыць, што на першым годзе жыцця дзіцячая сьмяротнасьць бывае найвялікшай, прычым асабліва небяспечным зьяўляецца першы месяц жыцця дзіцяці. Небяспэка сьмерці ў першым месяцы ў два разы большая, як у другім, амаль што ў 4 разы большая, як у сёмым месяцы, у 7 раз большая, чымся на дванацатым месяцы.

Прычыны гэтага лёгка зразумець, пазнаёміўшыся з асаблівасьцямі труднага ўзросту. Перад намі недасканалы арганізм, які раптоўна перашоў з умоў унутранага жыцця ў умовы жыцця самастойнага, знадворнага. Арганізм гэты расьце, прычым рост паасобных органаў ня йдзе роўналежна з іх разьвіцьцём. Звычайна пэрыоды інтэнсыўнага росту чаргуюцца з пэрыодамі зацішша, у працягу якіх органы дзіцяці ўдасканальваюць свае функцыі. Гэтая важная паслядоўнасьць пэрыодаў росту і ўдасканаленьня функцый магчыма толькі пры добрых знадворных умовах. Знадворныя ўмовы могуць зьмяніць і парушыць увесь нормальны ход росту і разьвіцьця арганізму.

Як функцыі, гэтак і самая будова органаў новароджаннага дзіцяці ня маюць належнай дасканаласьці. Новароджаны не ўладае здольнасьцямі, патрэбнымі да змаганьня з бактэрыямі. Асабліва гэта ўласьціва дзецям, узгадаваным на штучным харчаваньні, і мы бачым, што запраўды сьмяротнасьць сярод іх многа вышэйшая, чымся сярод тых дзяцей, якія харчуюцца жаночым малаком. Слаба разьвітыя ныркі ня могуць выводзіць з арганізму дзіцяці поўнасьцю ўсе продукты абмену; галаўныя мазгі дзіцяці таксама слаба разьвітыя і ня могуць належна рэгуляваць утварэньне і аддачу цяпліны; печань ня мае яшчэ належнай здольнасьці рабіць няшкоднымі тыя атрутныя матэрыі, якія трапляюць да яе з кішэчніка. Будова грудное клеткі, паземны кірунак рэбраў, роўналежнасьць міжрэбравых цягніц, высокае стаяньне дыяфрагмы, шырокая сетка капіляраў,—усё гэта фактары, дзякуючы якім хваробы лёгка ў новароджаных бываюць вельмі цяжкімі, што пагаршаецца яшчэ недасканалай пабудовай сэрца. Утварэньне фермэнтаў да ператраўленьня стравы ў грудных дзяцей таксама няразьвіта; арганізм іх дапасаваны толькі да жаночага малака, з якога яны здабываюць элементы, патрэбныя да барацьбы з інфэкцыяй.

Дзякуючы ўсяму гэтаму, грудное дзіця зьяўляецца вельмі слабым у вадносінах да самых малых зьмен у знадворных умовах. Нават невялікія недахватны догляду выклікаюць моцную рэакцыю ў дзіцячым арганізьме. З гэтае прычыны блізка што палова ўсёй дзіцячай сьмяротнасьці ад нараджэньня да 15 год прыпадае на грудны ўзрост.

Зразумела, што бытавыя асаблівасці кожнага народу адбіваюцца на дзіцячай сьмяротнасьці. Не дарма гавораць, што велічыня сьмяротнасьці ў кожнай краіне адваротна прапарцыянальна культаўнасьці і дабрабыту насельнікаў. Ня дзіва, што ў Беларусі, якую лічаць аднэй з найбяднейшых і адсталых краін, лічба сьмяротнасьці грудных дзяцей такая высокая, і ў 1909 годзе дасягала 17 проц. Аднак, калі мы параўнаем умовы быту, культаўнасьці і дабрабыт насельнікаў Беларусі з адпаведнымі данымі аб іншых рэспубліках нашага Саюзу, дык убачым, што справа стаіць ня так ужо кепска і ў кожным выпадку ня горай, а значна лепей, чымся, напрыклад, у суседніх раёнах Вяліка-русі, ня кажучы ўжо аб Прыуральскіх краях.

Гэты факт яшчэ ў 1906 годзе быў адзначаны проф. Гундобіным, і гэта-ж выцякае з усіх статыстычных матар'ялаў, якія прыводзяцца рознымі аўтарамі.

На дзіцячую сьмяротнасьць уплывае, відавочна, ня толькі эканамічная заможнасьць. У Надбалтыцкіх рэспубліках, у былых губэрнях Курляндзкай, Ліфляндзкай, Эстляндзкай, сяляне мелі менш зямлі, чымся ў цэнтральных і ўсходніх частках б. Расіі, але сьмяротнасьць грудных дзяцей там была многа меншая.

Варта затрымацца на некаторых асаблівасцях нашага быту, якія ўплывалі на сьмяротнасьць грудных дзяцей на Беларусі. Пасты, якія зьнясільваюць матак, звычай крашчэння ў халоднай валзе, абрад разьвітаньня з нябожчыкам, нават у тым выпадку, калі ён памёр ад заразьлівае хваробы,—усе гэтыя звычаі значна павялічваюць дзіцячую сьмяротнасьць. Цікава, што сярод старавераў, якія былі вядомы асаблівай строгаьцю ў выкананьні ўсіх рэлігійных абрадаў, сьмяротнасьць дзяцей была найвышэйшая.

Сярод беларускіх сялянак даволі часта сустракаецца погляд, нібы дзіцяці мала матчыных грудзей, нібы дзіця галадуе. Гэты погляд часам прымушае матак даваць дзіцяці соску амаль што з першых дзён яго жыцця. Бывае нават, як гэта адзначана і ў этнографічных зборніках, што калі жанчыне прыходзіць час раджаць, дык робяцца захады, каб ніхто ня ведаў аб гэтым, каб ніхто ня мог „уракнуць“ дзіця. Потым клічуць бабу, якая пры цяжкіх родах часам прымушае жанчыну насіць цяжкасьці, сьціскае ёй живот або, што яшчэ горай, прымушае яе скакаць цераз парог. Калі гэта не памагае, клічуць на дапамогу шаптуху, і ўжо абедзьве пачынаюць „дапамагаць“ шэптамі. Толькі патраціўшы дарма час, скарыстаўшы ўсе хатнія „спосабы“ клічуць акушэрку ці вязуць у больніцу.

Амаль што не на другі дзень пасля родаў, ня глядзячы на надвор'е, хаця-б сабе стаялі маразы, новароджавага вязуць за многа вёрст да папа, а па звароце дамоў пачынаюць сьвяткаваць хрэсьбіны. І вось у душнай, дымнай хаце, дзесь у запечку дзіця пачынае сваё жыццё.

Але горш за ўсё—гэта штучнае кармленьне, якое вельмі шкодзіць дзецям, асабліва ўлетку, калі маці, занятая цэлыны дзень у полі, ня можа сама даглядаць дзіця, а даручае яго або малым або старым. У гэты гарачы час гіне каля паловы грудных дзяцей ад хвароб жалудка і кішак. Сярод дзяцей, якія кормяцца жаночым малаком, сьмяротнасьць у 6 раз меншая, чымся пры штучным харчаваньні.

Цемра і адсутнасьць самых пачатковых ведаў па гігієне груднога ўзросту таксама зьяўляецца аднэй з прычын вялікай дзіцячай сьмяротнасьці.

Усё гэта адносіцца галоўным чынам да вёскі, але ў гарадох справа стаіць ня лепей. Высокая сьмяротнасьць у гарадох тлумачыцца сацыяльнымі і санітарнымі ўмовамі жыцця. Заработкаў мужчыны часта не хапае на забяспечаньне сям'і, і за працу бярэцца жанчына, якая з гэтае прычыны пераводзіць дзіця на штучнае кармленьне, што звычайна ўскладняецца цяжкім здабываньнем у горадзе добрага малака. З другога боку згруджанасьць людзей у вялікіх гарадох выклікае антысанітарныя ўмовы ў памяшканьнях. Ня дзіва, што сьмяротнасьць па гарадох амаль што роўная з сьмяротнасьцю на вёсцы, а часам нават бывае большаю. Апрача таго, па гарадох знаходзяць для сябе выгаднейшыя ўмовы гэтакія сацыяльныя хваробы, як сухоты, пранцы, алькоголізм, у выніку якіх нараджаюцца дзеці, няздольныя для самаабароны з першых дзён свайго жыцця. Цяжкая фізычная праца, дрэнныя харчы, адсутнасьць сьвежага паветра—вось тыя фактары, якія па гарадох больш, чымся на вёсцы, шкодзяць здароўю матак. Вось чаму процант мёртвароджаных у гарадох многа вышэйшы, як на вёсцы. Так, у 1923 г. на Беларусі мёртвароджаных было 157, з якіх 132—у горадзе.

Асноўныя прычыны сьмяротнасьці грудных дзяцей на Беларусі, відаць, паўтараюцца і ў іншых краёх, у якіх сьмяротнасьць дзяцей такая самая або яшчэ большая.

Запраўды, чаму ў суседняй рэспубліцы—Вялікарусі—сьмяротнасьць дзяцей многа большая, як на Беларусі.

Ужо самае палажэньне Беларусі ў беспасрэднай блізкасьці да Заходняй Эўропы не магло не адбіцца на культурнасьці беларусаў, а разам з тым і на дзіцячай сьмяротнасьці.

Мы бачылі, што ў межах былай Расіі найвялікшая сьмяротнасьць грудных дзяцей заўважана на паўночным усходзе і найменшая—на захадзе. Паводле Майера сьмяротнасьць дзяцей залежыць ад амплітуды хістанняў тэмпературы паветра. Гэтым можна растлумачыць вялікую сьмяротнасьць у такіх губэрнях, як Вяцкая ці Пермская. Адносна мяккі клімат і малыя амплітуды тэмператур на Беларусі, магчыма, і зьмяншаюць тут процант дзіцячай сьмяротнасьці. У сувязі з мяккім кліматам на Беларусі ня бывае такіх сухменяў і зьвязаных з імі неўрадкаяў, як на ўсходзе, дзе голад ад часу да часу павялічвае і сьмяротнасьць дзяцей.

Пераважная большасьць насельніцтва Беларусі—сяляне. Гэтая акалічнасьць, малы процант фабрычнага люду ў параўнаньні, скажам, з Сярэдняй Маскоўскай або Уралам таксама можа лічыцца адной з прычын адносна меншай дзіцячай сьмяротнасьці на Беларусі, бо, як вядома, сярод фабрычнага люду, дзе маці працуе на фабрыцы і пакідае без належнага догляду дзіця, сьмяротнасьць дзяцей яшчэ большая, як сярод сялян. Праца на фабрыцы дрэнна ўплывае на здароўе маткі і ў выніку гэтага народжанья ёю дзеці часцей бываюць кволымі і нежыццяздольнымі. У фабрычных раёнах процант мёртвароджаных значна большы, чымся ў краёх сельска-гаспадарчых: у Уладзімерскай губ. на 100 народжаных дзяцей памірае да 1 году.

Сярод фабрычнага люду 51,7 проц.

„ сялян 33,3 „

Нельга абмінуць пытаньня аб пашырэньні алькоголізму і пранцаў на Беларусі і ў Вялікарусі. Тут таксама трэба адзначыць лепшыя ўмовы на Беларусі, бо гэтыя дзьве хваробы асабліва пашыраны ў фабрычных раёнах, якіх на Беларусі вельмі мала.

Нарэшце, большы процант яўрэяў на Беларусі таксама зьяўляецца адной з прычын таго, што агульная сьмяротнасьць дзяцей тут меншая, бо дзіцячая сьмяротнасьць сярод яўрэяў многа меншая, як сярод беларусаў або вялікарусаў. Так, па статыстыцы 1911-1912 г. проц. сьмяротнасьці грудных дзяцей у межах Беларусі быў такі:

У 1911 г.		У 1912 г.	
Сярод беларусаў . . .	17 проц.	Сярод беларусаў . . .	18 проц.
„ палякаў	10 „	„ палякаў	12 „
„ яўрэяў	5 „	„ яўрэяў	6 „

А ў межах Расіі

Сярод вялікарусаў . . .	28,5 проц.
„ палякаў	15 „
„ яўрэяў	12,8 „

Меншая сьмяротнасьць сярод яўрэяў тлумачыцца галоўным чынам тым, што яўрэйская маці ў большасьці выпадкаў сама корміць сваё дзіця да 12—16 месяцаў. Мы ўжо адзначалі, што штучнае кармленьне—адна з самых важных прычын вялікай дзіцячай сьмяротнасьці. Малая сьмяротнасьць грудных дзяцей у Швэдзіі і Норвэгіі тлумачыцца галоўным чынам тым, што там маткі самі гадуюць і кормяць сваіх дзяцей.

Нават сярод башкіраў і татар, якія жывуць у горшых санітарных умовах, чымся мы, сьмяротнасьць грудных дзяцей меншая, бо згодна звычай, маткі там кормяць сваім малаком дзяцей да 12—18 месяцаў, не пакідаючы іх нават у час працы ў полі.

Меншы процант сьмяротнасьці дзяцей сярод польскай люднасьці ў межах Беларусі тлумачыцца большай культурнасьцю і пісьменнасьцю яе ў параўнаньні з беларусамі.

У заключэньне трэба адзначыць усе тыя мерапрыемствы, якія праводзіліся на Беларусі з мэтай зьніжэньня дзіцячай сьмяротнасьці, а таксама падкрэсьліць тое, што належыць зрабіць у далейшым.

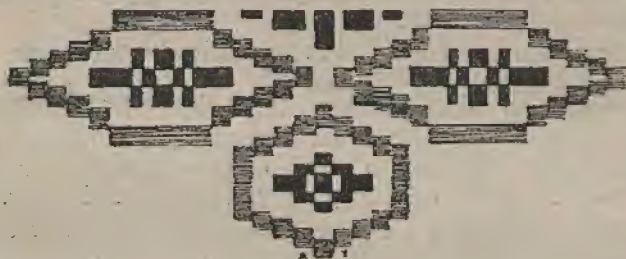
Адзіным спосабам зьніжэньня сьмяротнасьці дзяцей зьяўляецца падняцьце культуры народу і яго матар'яльнага дабрабыту. Толькі гэтымі фактарамі, галоўным чынам, і тлумачыцца той высокі процант сьмяротнасьці дзяцей, які мы адзначаем у іншых рэспубліках нашага Саюзу. Але для падняцьця культуры на належную вышыню патрэбна будзе шмат гадоў, між тым сьмяротнасьць дзяцей можа быць значна зьніжана і цяпер. Перш за ўсё дзяржава павінна звярнуць увагу на аздараўленьне матак, бо ад іх здароўя залежыць здаровае пакаленьне, а таму стварэньне цэльнай сеткі консультацый для цяжарных зьяўляецца безадкладнай патрэбай. Гэтыя консультацыі трэба шырока распаўсюдзіць па вёсцы, бо там асабліва народ знаходзіцца пад уладаю забабонаў. Потым, стварэньне сеткі дзіцячых устаноў—консультацый, ясель—паставіць справу аздараўленьня дзіцяці на належную вышыню. Не падлягае ніякаму сумненьню, што ў тых мясцовасьцях, дзе гэтыя дзіцячыя ўстановы асабліва разьвіты—сьмяротнасьць сярод дзяцей значна меншая. Усе гэтыя ўстановы робяць вельмі значны моральна-выхаваўчы ўплыў як на матак, так і на дзяцей. Знаёмства з правіламі догляду за дзіцем павінна быць шырока распаўсюджана сярод мас і гэтай папулярызаванай магчыма ўжо зрабіць многа. У нас

на Беларусі за першыя 5 год рэвалюцыі гэтых устаноў было вельмі мала: 16 консультацый, 7 ясьляў, 6 малочных кухань і 14 палявых ясьляў, якія абслугоўвалі 5.300 дзяцей. З кожным годам сетка гэтых устаноў расьце і пашыраецца і ўжо ў першай палове 1925 году па ўсёй Беларусі налічвалася: консультацый—25, ясьляў—13, палявых ясьляў—45, якія абслугоўвалі ўжо 21.183 дзяцей.

Зразумела, і гэта яшчэ малы лік, каб належна змагацца з сьмяротнасьцю дзяцей. Для гэтага патрэбна ўсе паказаныя ўстановы пасунуць на ўскі. Гэта і павінна быць чарговым заданьнем „Охматмлада“.

Літаратура:

1. С. А. Новосельский. Статистический материал по вопросу о высокой смертности в России.
2. Статистика Российской Империи—т. 70.
Движение населения в Евр. России за 1903 г. изд. Центр. Стат. К-та за 1909 г.
3. Гундонбин. Детская смертность в России—1906 г.
4. Сан.-Стат. таблица за 1910 г.—Куркина.
5. Причины детской смертности и в чем должна состоять борьба с детской смертностью. П. С. Медовикова.
6. Вечер И. С. Охрана Труда. Изд. 1918 г.
7. Труды 3-го Съезда врачей Минской губ.—1914.
8. Стат. Сборник о состоянии народного здоровья в России за 1904 г.
9. Сан.-Стат. Таблицы за 1903, 1904 и 1909 г. г., Изд. Центр. Стат. К-та.
10. Osterlein—Handbuch der Medicinischen statistie.

Н. Савіч.

Аб расьліннай шаце Магілёўскай акругі.

(Паводле абсьледваньня 1925 г.).

Магілёўская акруга ляжыць у вадазборы р. Дняпра паміж $54^{\circ}15'$ і $53^{\circ}5'$ паўночнай шырыні.

Паводле сваёй паверхні акруга зьяўляецца эрозійнай раўнінай, няроўнасьці якой утварыліся, дзякуючы, галоўным чынам, размывальнай дзейнасьці мясцовых рэк. Найважнейшыя з гэтых рэк: Дняпро, яго правыя прытокі—Друць і Лахва—і левыя прытокі—Ухлясьць і Сож з Проняй. Гэтыя рэкі маюць многа невялікіх прыток: рэк, рэчак і ручайкоў, якія ўва ўсіх кірунках пераразаюць акругу і размываюць раўніну, утвараючы яе няроўнасьці.

Маючы ў сваёй аснове даўныя геолёгічныя адклады, тэрыторыя Магілёўскай акругі на сваёй паверхні прыкрыта чацьвертараднымі адкладамі, пераважна ледавіковага, але часткай і пасьляледавіковага пахаджэньня. Ледавіковыя адклады складаюцца пераважна з чырвона-бурага морэнавага суглінку, з свайго боку прыкрытага супескавой зямнай пародай, асабліва лёгкай удоўж далін вялікіх рэк.

Ад рэльефу і разам з тым ад вільгатнасьці, а таксама ад большай ці меншай лёгкасьці грунту залежыць і расьлінная шата акругі. Найвышэйшыя і найсушэйшыя месцы, звычайна найболей песковыя, пакрыты барамі з верасавай шатай. На схілах такіх месцаў верас замяняецца поўхмызьнякамі-ягаднікамі, спачатку з перавагай брусніцы, потым з панаваньнем чарніцы; сярод дрэў пры гэтым паступова павялічваецца колькасьць елак. Сасновы лес пераходзіць у ялова-сасновы на грунце цяжэйшым за баравы. Звычайна елка зьмяшчаецца ў другім паверсе і мае багаты падрост.

З памяншэньнем адноснай вышыні мясцовасьці, разам з тым з павялічэньнем вільгатнасьці, а звычайна пры гэтым і з павялічэньнем багачыя глебы, елка паступова замяняе хвоею, і мы пераходзім у яловы лес з большай або меншай падмешкай хвойі, бярозы, асіны і з адзіночнымі экзэмплярамі клёну і дубу.

Падлесак складаецца з ляшчыны, брызліны, рабіны і крушыны; замест поўхмызьняку зьяўляюцца травы, сярод якіх важную ролю граюць баршчоўка (або заячы шчавель, ці заячая капуста, *Oxalis Acetosella*), грушаўнік (*Pirola secunda*, *Pirola rotundifolia*), гарэлачкі або майнік (*Majanthemum bifolium*) і шмат іншых.

Нарэшце, яшчэ ў болей нізкіх і вільгатных месцах пераважаюць ліставыя пароды з большай або меншай колькасцю шырокаліставых дрэў, як дуб, клён і ясень, месцам сільна павысяканыя ў часы окупацыі і рэвалюцыі. Ліпа за гэтыя гады так пацярпела, што яе можна лічыць знішчанай, хаця ў стане пораслі яна сустракаецца блізка што паўсюды ў адпаведных акаліччасцях. Ліставыя ясы маюць багаты падлесак, галоўным чынам, з ляшчыны і брызліны (*Evonymus verrucosus*¹⁾). У травяной шаце пераважаюць тыповыя для ліставых лясоў добраполь (*Galeobdolon luteum*), падалешнік (*Asarum europaeum*), маруна (*Galium Schultesii*) і інш.

У яшчэ вільгатнейшых месцах пераходзім ужо да забалочаных лясоў, на першай ступені якіх стаіць ялова-альховы лес з панаваннем папараці (*Athyrium filix femina*) у наземнай шаце.

Другой ступенню забалочаных лясоў з'яўляюцца тыповыя альхоўцы.

Гэтыя дзве апошнія формацыі каля вёсак звычайна расьцяраблены і перавернены на сенажаці і выганы.

Па мокрых альхоўцах сярод траў пануюць асокі, а сярод дрэў побач з вольхамі жывуць вярба і бяроза. Месцам апошняя пераважае, і з'яўляецца новы прадстаўнік балотнай расьліннасьці—балотная хвоя. Тут мы маем балота пераходнага тыпу: яно пакрыта куп'ём, прычым купіны, утвораныя мохам, часта сфагнавым, дапасаваны да камлёў дрэў або да піёў і з'яўляюцца кавалкамі махавага балота сярод балота аскавага, бо прамежкі паміж купін вельмі мокрыя і даюць прытулак галоўным чынам асокам.

З павялічэньнем колькасці махавых плям застаецца менш мокрых зніжэньняў і, нарэшце, усе махавыя купіны могуць зліцца ў адну суцэльнасьць, так што мы ўбачым ужо не пераходнае, а тыповае махавое балота, імшару (*Hochmoor*), пакрытую скрозь мохам—*Sphagnum*'ам, багатую на падвей (*Eriophorum vaginatum*) і на каравую балотную хвою, якая ўздымаецца над больш-менш роўнай паверхняй тарфавішча.

Аднак, такія балоты ў Магілёўшчыне сустракаюцца пераважна па вадападзелах, у той час як аскавыя балоты з вольхай, бярозай і вярбой знаходзяцца ў нізкіх месцах рэчных далін.

Закончыўшы на гэтым апісаньне расьліннай шаты ў сувязі з рэльефам і вільгатнасьцю грунта, трэба адзначыць, што апроч рэльефу расьлінная шата залежыць таксама ад глебавых умоў, якія з свайго боку знаходзяцца ў сувязі з падгрунцем. Але з тэй прычыны, што падгрунце ў Магілёўскай акрузе адзначаецца рознастайнасьцю, у розных частках акругі пануюць розныя формацыі. Так, напрыклад, каля далін вялікіх рэк цягнуцца звычайна багатыя на пясок палосы, пакрытыя барамі. Апроч таго, сасновыя і саснова-яловыя ясы пануюць і ў сярэдняй частцы акругі і аддзяляюць адну ад другой палосы цяжэйшых грунтоў, якія ляжаць з аднаго боку на поўнач, з другога—на поўдзень ад паласы лягчэйшых глеб.

У сувязі з гэтым тэрыторыю Магілёўскае акругі можна падзяліць на тры краіны:

1) паўночная краіна адзначаецца перавагай яловых і мяшаных ялова-ліставых лясоў.

¹⁾ У вакузе, нават у паўн.-зах. яе частцы, напр. у ваколіцах м. Есьманы, трапляцца і эўропэйская брызліна (*Evonymus europaeus*), але ў меншай колькасці.

2) Сярэдняя найвялікшая краіна мае асабліва многа сасновых і саснова-яловых лясоў і вельмі багата на імшары, а на захад ад Дняпра—таксама на астраўкі мяшанага лесу. Гэта дазваляе падзяліць сярэдняю краіну на дзве падкраіны,—якія, груба кажучы, аддзелены адна ад адной Дняпром. З іх: а) усходняя падкраіна зьяўляецца больш-менш аднастайнай падкраінай сасновага і саснова-яловага лесу, а в) заходняя падкраіна адзначаецца меншай аднастайнасцю і побач з барамі, па якіх праходзяць усе галоўныя дарогі, мае па нізкіх месцах больш-менш значныя астраўкі мяшанага ялова-ліставага лесу.

3) Паўднёвая краіна абымае найменшую плошчу і пакрыта мяшаным ялова-ліставым лесам, у якім прыметную ролю граюць шырока-ліставыя дрэвы. У той час як у сярэдняй паласе гэтыя лясы гуртуюцца ў вільгатных лагчынах, тут яны падымаюцца на груды і плоскія ўзвышшы. Паводле свайго складу тутэйшыя лясы могуць лічыцца лясамі болей паўднёвага тыпу, бо ў іх сустракаецца такое заходня-эўропэйскае дрэва, як граб. Месцам ён трапляецца выпадкова, больш-менш значнымі групамі, як напр., каля ст. Тошчыцы; месцам, напр., на поўдзень ад вёскі Боркі, ён мае багаты падрост і раскіданы па ўсёй тэрыторыі лесу.

Сярэдняя паласа сасновых і саснова-яловых лясоў зьяўляецца як-бы паўночнай граніцай мяшаных лясоў, у якіх ёсць граб. З другога боку яе можна лічыць паўднёвай мяжой некаторых паўночных раслін. Так, напр., да гэтых толькі месцаў дасягае яленец, або ядловец (*Juniperus communis*) і шэрая вольха (*Alnus incana*), пашыраныя яшчэ ў паўночнай краіне. Яленец яшчэ пранікае ў сярэднюю паласу, але і то толькі ў невялікай колькасці.

О. Полянская.

Азалея понтийская.

Азалея понтийская (*Azalia pontica* L) або, як яе цяпер завуць, *Rhododendron Pavum* Don. зьяўляецца адной з найбольш рэдкіх і найцікавейшых расьлін беларускай флёры. Гэта—хмызьняк, які належыць да гэтай самай сям'і верасавых (*Ericaceae*), да якой належаць самыя звычайныя нашыя расьліны: верас, брусніцы, чарніцы, багуны.

Кусты азалеі дасягаюць двух мэтраў вышыні; лісты маюць адваротна-яйкавідную форму, сядзяць на кароткіх ліставых хвастках, а па краях абсаджаны рэсьнічкамі. Кветкі азалеі буйныя, у 30-40 мілім. даўжынёй, пахучыя; вяночак вялікі, жоўты або памаранцавы, зросла-пялёсткавы, у ніжняй палове мае форму трубачкі, якая зьверху пашыраецца ў леечку і падзяляецца на пяць частчак. Падвяночак караченькі, зялёны, да асновы пяціпадзельны, пакрыты маленькімі валаскамі. Тычачкі (у ліку 5) і шыйка слупка выдаюцца з вяночка. Плод—цыліндрычная пушачка з многалічнымі семячкамі. Красуе азалея ў маі (траўні) або ў пачатку чэрвеня. Мяцовая назва яе ў Мазыршчыне: „Божае дрэўка“ або „Ніцая лаза“¹⁾.

Ботанікі здаўна звярнулі ўвагу на арыгінальныя і незразумелыя асаблівасьці географічнага разьмяшчэньня азалеі. Бацькаўшчына яе—горы Малой Азіі ды Каўказу, дзе яна вельмі пашырана і часта складае падлесак у букавых лясах. Апроч гэтых горных краёў, яна трапляецца яшчэ ў б. Валынскай губ., а ўласна ў Ровенскім, Новаград-Валынскім і Оўруцкім павятах. Надзвычайна дзіўна, што гэтая горная расьліна апынулася на раўніне Ўсходняе Эўропы, так далёка ад бацькаўшчыны. Гэтай зьявы ботанікі пакуляе што яшчэ не растлумачылі, хаця і прабавалі ствараць шэраг дагадак²⁾.

Апроч даўно вядомага Валынскага „вострава“, за апошнія гады выяўлены яшчэ некаторыя адасобленыя месцы на Ўсходня-Эўрапейскай раўніне, на якіх расьце азалея. Тры такія месцы знаходзяцца ў межах сучаснай Польшчы, а ўласна—у Паўночнай Галічыне каля места Ляжайска ды каля места Цешанува і яшчэ ў б. Люблінскай губ. каля места Туробіна³⁾.

Аб тым, што азалея расьце на тэрыторыі БССР да апошняга часу ня было ніякіх зьвестак у літаратуры⁴⁾.

¹⁾ Трэба асьцерагацца ўжываць гэтыя назвы, бо пад такімі самымі назвамі ведамы шмат якія іншыя расьліны ў межах Беларусі. (*Увага рэдакцыі*).

²⁾ Гл., напр., працы Пачоскага, Шафэра, Туткоўскага і інш.

Найболей пашырана дапушчэньне, што азалея ёсьць рэштка (рэлікт) даўняй флёры трацыявага пэрыоду, якая існавала ў Палесьсі да ледавіковай эпохі.

³⁾ Рак. *Pflanzengeographie von Polen*.

⁴⁾ За выключэньнем кнігі Смоліча: „Географія Беларусі, выд. 2. Вып. 1, Вільня 1922“, дзе на стар. 107 гаворыцца, што азалея расьце ў Паўднёвым Палесьсі без дакладнага адзначэньня месца (*рэд.*)

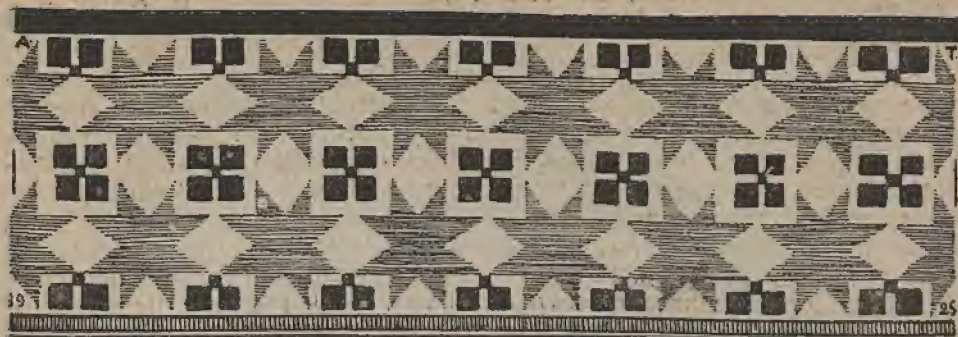
Толькі ў 1924 і 1925 г. г. у час геаботанічных досьледаў на Мазыршчыне мне пашанцавала, на падставе заяў мясцовых ляснічых, адшукаць два месцы ў Мазырскай акрузе, у якіх расьце азалея. Адно з гэтых месцаў ляжыць у трох вёрстах ад паўднёва-ўсходняга кутка возера Князь каля хутару Бахін. Там азалея расьце чыстым зарасьнікам на забалочаным узьлесьсі. Гэтае месца аддзелена ад Валынскага

Азалея Понты́йская.

вограву азалеі адлегласьцю больш як у 100 вёрст. Другое, ужо менш цікаўнае месца Беларусі, у якім расьце азалея, знаходзіцца на поўдні Мазырскае акругі—у чатырох вёрстах ад вёскі Валаўск на беразе ракі Баціўлі. Тут азалея расьце на тарфяністай глебе на мяжы паміж поплавам і борам незаліванага берагу.

Магчыма, што апроч гэтых двух адзначаных месцаў знойдуцца на Беларусі і іншыя месцы, у якіх расьце азалея. Пажадана, каб краязнаўчыя арганізацыі, і асабліва краязнаўчыя арганізацыі Мазыршчыны, заняліся-б адшуканьнем такіх месцаў, а таксама паклапаціліся-б аб ахове азалеі. Сяляне зьбіраюць карэньне азалеі, як зельле ад каросты і як корм свінням. Гэта можа быць прычынай аканчальнага зьнішчэньня на Беларусі гэтай рэдкай і цікаўнай расьліны.

Проф. П. Салаўёў.

Аб вывучэнні малярыі.

Пры Ленінградзкай Акадэміі Навук пад старшынствам проф. Паўлоўскага існуе асаблівая сталая камісія па вывучэнні двухкрылых шашыцёных СССР. У Маскве пад загадам В. Нікольскага працуе энтомолагічнае аддзяленне. Ня гэтак даўно ў Украіне пры Протозойным Інстытуце таксама адчынілася энтомолагічнае аддзяленне пад загадам Ф. Яцэнка. Усе гэтыя арганізацыі, побач з асаблівымі малярыянымі станцыямі, у большай ці меншай меры займаюцца вывучэннем малярыянага камара.

На Беларусі, у Менску, таксама існуе малярыяная станцыя. У Горках пры Беларускай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі мне таксама не ўпяршыню прыпадае наглядаць біолагію малярыянага камара. Да гэтай справы я стараўся прыцягнуць і мясцовае таварыства краязнаўства. Але гэтага мала. Тэрыторыя Беларусі—даволі вялікая і мала вывучаная. На гэтай тэрыторыі многа балот і іншых вадазбораў з стаячай вадой, дзе могуць разьвівацца камары. Паўднёвыя часткі Беларусі, асабліва Мазыршчына, зьяўляюцца, як гэта можна чакаць, жывым музеем розных камароў. З гэтае прычыны было-б вельмі пажадана, каб усе краязнаўчыя арганізацыі БССР адгукнуліся-б на гэтую адозву і дапамаглі мне ў справе вывучэння беларускіх камароў.

Кожны добра ведае, што малярыяны камар распаўсюджвае хваробу-малярыю, па мясцоваму хіндзю, трасцу або ліхаманку, а з гэтай прычыны трэба вывучаць яго геаграфічнае пашырэнне.

У эўропэйскай частцы Саюзу налічваецца з поўдзясятка розных відаў малярыянага камара. Самы звычайны па ўсім Саюзе гэта плямісты малярыяны камар (*Anopheles maculipennis* Mgn). Сустрадаецца ён і ў нас у Горках.

Аднак, ёсць грунт для думкі, што ў Беларусі можна спаткаць таксама ляснога малярыянага камара (*Anopheles bifurcatus* Lin), які сустракаецца ў большай частцы Эўропы і адзначаны як у паўночных, гэтак і ў паўднёвых частках Саюзу. Ня вырашана пытанне аб тым, ці жыве на Беларусі *Anopheles plumbeus* Steph., камар, які разьвіваецца ў лужынках пад карэньнем або ў дуплях дрэў. Шуканьне гэтых камароў каля Гомля пакуль што не дало ніякіх вынікаў, але магчыма, што здэсь на Мазыршчыне або на Бабруйшчыне такога камара адшукаюць.

Чым-жа і як могуць дапамагчы мне беларускія краязнаўцы ў справе вывучэння камароў?

1. Саміцы плямістага малярыйнага камара зімуюць у дарослым стане разам з звычайнымі камарамі ў склепах, у стайнях і нават у жылых будынках. Туды яны залятаюць у восені, калі пачынае халад- нець і калі людзі пачынаюць устаўляць другія шыбы ў вокны. Сядзяць яны ў працягу зімы на столі, або на сьценках памяшканьняў і вылятаюць з зімовак у раннюю вясну. Трэба ўсіх камароў, якія зі- муюць па памяшканьнях, лавіць ды зьбіраць або ў пустыя пушачкі з-пад сернікаў, або ў шклянныя спробаўкі (пробіркi), аддзяляючы кама- роў у спробаўцы аднаго ад другога ватай. Затым трэба перасылаць пушачкі ці спробаўкі або праз ЦБК з надпісам, дзе, калі і кім (адрас) камары зьбіраліся.

2. Калі ёсць магчымасьць адзначыць час, калі камары селі зіма- ваць і калі яны павыляталі ў вясну, дык гэтае назіраньне трэба запі- саць і таксама пераслаць мне з адзначэньнем адрасу.

3. Можна лавіць дарослых камароў улетку падсачкам (сечаткай) і рабіць з імі таксама, як і ўзімку.

4. Лічынкі (чарву) камароў можна перасылаць жывымі ў вадзе, калі ёсць каму іх перавезьці. Капшучкі (кукалкі) можна пераслаць прасьцей поштай, пералажыўшы іх мокрай ватай. Шукаць лічынкі і капшучкі можна ўсюды ў стаячай вадзе. Асабліва важна знайсці лічынкі ў маленькіх лужынах у лесе пад карэньнем або ў дуплях і пнёх дрэў.

Таксама цікава было-б знайсці зімуючыя лічынкі. У такім стане зімее лясны камар (*Anopheles bifurcatus* L.). Шукаць яго трэба ў чыстай жывой вадзе, якая не замярзае ўзімку.

Адрас мой: Горкі, Беларуская С.-Г. Акадэмія, старшыні Горац- кага раённага таварыства краязнаўства, профэсару П. Салаўёву.

Проф. Яцанткоўскі.

Аб зьбіраньні шасьціногіх у пачатку вясны.

Прыступаць да працы па зьбіраньні шасьціногіх трэба з самага пачатку вясны.

Нельга чакаць, пакуль сьнег зусім растае, бо інакш мы можам абмінуць шэраг цікаўных шасьціногіх, якія толькі ў пачатку вясны бываюць дарослымі.

Зьбіраць шасьціногіх у гэты час можна пры самым нязначным абсталяваньні, для гэтага трэба мець, галоўным чынам, добрыя ногі і хоць невялікую зацікаўленасьць да прыроды.

Першыя нашыя экскурсіі мы падзелім на:

- 1) палявыя і лясныя,
- 2) вадзяныя.

А) Пры правядзеньні экскурсіі на поле і ў лес, можна абыйсьціся з наступным:

1) дзьвюма фунтовымі банкамі: прычым у адну павінны быць пакладзены доўгія палоскі фільтравальнай паперы, а ў другую—да паловы вата.

У першую з іх будзем зьбіраць шасьціногіх, а ў другую матылёў; хаця апошнія ў пачатку вясны сустракаюцца рэдка, але-ж затое выклікаюць вялікую зацікаўленасьць. Дзеля ўмярцьвеньня шасьціногіх лепш за ўсё карыстацца воцатна-квасным этэрам, ад якога мясені (цягніцы) шасьціногіх пры размячваньні робяцца нармальна мяккімі; калі-ж гэты матар'ял прыходзіцца захоўваць выключна для матылёў, то шасьціногіх можна зьбіраць і жывымі; але толькі ў часе самае экскурсіі размяркоўваць іх па велічыні і зьмяшчаць драпежных па магчымасьці ў асобныя банкі. У хаце гэтыя банкі трэба некалькі хвілін трымаць у гарачай вадзе, або ў яе пары.

2) Некалькімі пушачкамі для зьбіраня а) вусеньніц, б) капшучкоў.

3) Некалькімі спробаўкамі з сьпірустам або слабым формалінам для зьбіраньня чарвы.

4) Нажом або лапаткаю.

5) Невялічкаю торбачкаю.

Пажадана было-б мець пінцэт і на запас яшчэ некалькі невялічкіх торбачак. Вось самае галоўнае, што нам патрэбна пры правядзеньні гэтае экскурсіі. З цягам часу, калі мы набудзем навык, зьявіцца і патрэбнасьць у павялічэньні нашага абсталяваньня. Маючы

вышэй пералічаныя прылады, можна скласьці надзвычайна добрую колекцыю мясцовай фаўны, далучыўшы сюды нашу энэргію і зацікаўленасьць да прыроды.

Б) Да вадзянай экскурсіі трэба падрыхтаваць падсачак, які лёгка зрабіць самому.

У палёх нашыя заданьні можна падзяліць на дзьве часткі:

- 1) непасрэдны лоў і
- 2) падрыхтоўка да будучай экскурсіі.

І. Лоў.

Дзе-ж у гэты час можна знайсць цікаўных шасьціногіх?

Ува ўсіх патаемных куточках: пад карою старога пня, у гнілой яго драўніне, сярод імхоў пад каменнем, кавалкам дрэва і інш. Зусім зразумела, што дзеля гэтага мы не павінны нічога абмінаць. Вось хоцьбы камень,—асьцярожна паднімем яго і спачатку агледзім яго зьнізу, а пасля агледзім тое месца, дзе ён ляжаў. Большасьць шасьціногіх хутка ўцякаюць, дзеля чаго ня трэба і нам траціць дарма часу. Больш значныя экзэмпляры бяруцца проста пальцамі—баяцца атруты іх ня трэба, бо ў гэты час такіх шасьціногіх у нас няма. Дробнейшых злавіць бывае цяжэй. Тутака можна скарыстаць паліатыў: плюнуць на камень, змачыць сьлінаю кончык пальца і здабытак прыліпне да яго; далей асьцярожна скінем яго з пальца ў банку. Старайцеся не мачыць пальца ў роце—гэта негігіэнічна.

Месца, дзе ляжаў камень, аглядайце ўважліва, адкінуўшы адтуль усё сьмецьце. Гэта забясьпечыць вялікі лоў.

На старым пні абдзірайце ўсю кару, якая лёгка адстае і зьбірайце ўсё, што пад ёю знаходзіцца. Калі дрэва гнілаватае, дык нажом адламеце і агледзьце асяродкавіну.

Таксама агледзьце слуп або дрэва, аброслыя мохам і зьбірайце яго ў торбачку. Сярод яго мы знойдзем цэлы шэраг цікаўных шасьціногіх. Сабраны матар'ял можна ў хаце перабраць і раскласьці на чыстым аркушы папэры. Нельга абмінаць і леташняе лісьце і памытае цякучаю вадою сьмецьце; і тутака мы знойдзем нямала цікаўнага.

Уважліва аглядайце леташні гной; дзеля чаго зямлю зьверху пад гноем трэба нажом ці лапаткаю перакапаць; кавалак гною трэба падрабіць.

Ні ў якім выпадку ня варта абмінаць ям як без вады, гэтак сама і асабліва з вадою; там можна знайсць тое, што нас цікавіць.

Трэба зьвярнуць увагу на берагі розных лужын, балот і інш. Туды вадою, або іншымі спосабамі заносіцца прадстаўнікі розных кляс шасьціногіх.

Вадзяную экскурсію лепш за ўсё праводзіць асобна ад палявой; у іншым выпадку для вадзяных шасьціногіх трэба мець асобную банку.

У час абыходу вадазбораў заўважым прысутнасьць шмат якіх шасьціножак у паветры. Некаторых з іх можна злавіць проста банкаю, але лепш за ўсё ў такіх выпадках браць з сабою асобны падсачак, які адрозьніваецца ад вадзянога тым, што ня мае драцянае сеткі, і пастараецца налавіць іх як мага больш.

У часы экскурсій належыць памятаць, што зьбіраць трэба ўсё, што пападзецца; баяцца таго, што ад гэтага пацерпіць фаўна шасьціногіх ня трэба.

Абавязкова трэба лічыцца з тым, што прыдзецца даць весткі аб умовах зьбірання, дзеля чаго належыць рабіць адпаведныя заўвагі ў запіснай кніжцы.

II. Падрыхтоўка да будучых экскурсій.

1. Усякую паднятую і агледжаную рэч: камень, кавалак дрэва і інш. трэба класыці на тое самае месца, дзе яна была.

2. Калі камень, кавалак дрэва і інш. вельмі глыбака ўвашлі ў зямлю, дык трэба пакласці іх на новае месца, прыціснуўшы трохі нагою, прычым трэба сачыць, каб гэтыя рэчы ляжалі шчыльна да зямлі.

3. Абадраны мох, кавалкі кары, драўніны, гледзячы па іх велічыні, трэба размяркоўваць большымі ці меншымі кучкамі; праз некалькі дзён пад імі можна знайсці здабычу.

4. Цікаўны лоў здабудзем, калі зарыем банку, або бляшанку ўроўні з зямлёю. Добра пракопваць равочкі, дно якіх шырэй ад верху, выгляду Δ . Найменшыя размеры: шырыня 5-6 см., глыбіня ад 20 см. даўжыня, па магчымасці большая; чым вастрэйшы вугал знізу, тым лепш. Шасьціногія механічна валяцца ў такія равочкі, адкуль ня могуць па пакатых сыценках выбрацца. На дно гэтых равочкаў трэба пакласці сухога лісьця, кавалачкі кары, каб шасьціногія маглі хавацца, іначай можа быць сярод іх шмат пагрызеных. Можна спрабаваць класыці туды прынады: кавалкі мяса, старога сыру, высевак з медам. Прынады гэтыя пакажуць дзе і якая з іх дасьць большыя вынікі.

МАТАР'ЯЛЫ 3 МЕСЦ.

Натальлін.

Аб зьбіраньні слоўніка жывой мовы.

(Голас з Быхаўшчыны).

У № 1 часопісу „Наш Край“ зьмешчана, між іншым, вельмі каштоўная інструкцыя па зьбіраньні слоўніка беларускае мовы. Хоць гэтая інструкцыя ўсебакова абхоплівае і добра тлумачыць гэтую справу, але ўсё-ж такі мне, закіненаму ў самую гушчу беларускае вёскі, хочацца сказаць колькі слоў па гэтым пытаньні і разам падзяліцца сваімі думкамі, якія зьявіліся ў мяне на першых кроках маёй практыкі ў гэтым кірунку.

Усякая супольная праца вымагае, каб тыя, хто займаюцца ёю, чулі заўсёды сувязь між сабой і дзяліліся думкамі і вынікамі сваёй працы—гэта дасьць магчымасьць знайсці правільны кірунак і сама праца будзе весьціся дружнай. Гэта і дае мне сьмеласьць узяцца за пяро і накіраваць свае думкі да рэдакцыі „Нашага Краю“, хоць я толькі што прыняўся за справу, і мае думкі ёсьць вынік маіх назіраньняў у гэтай галіне.

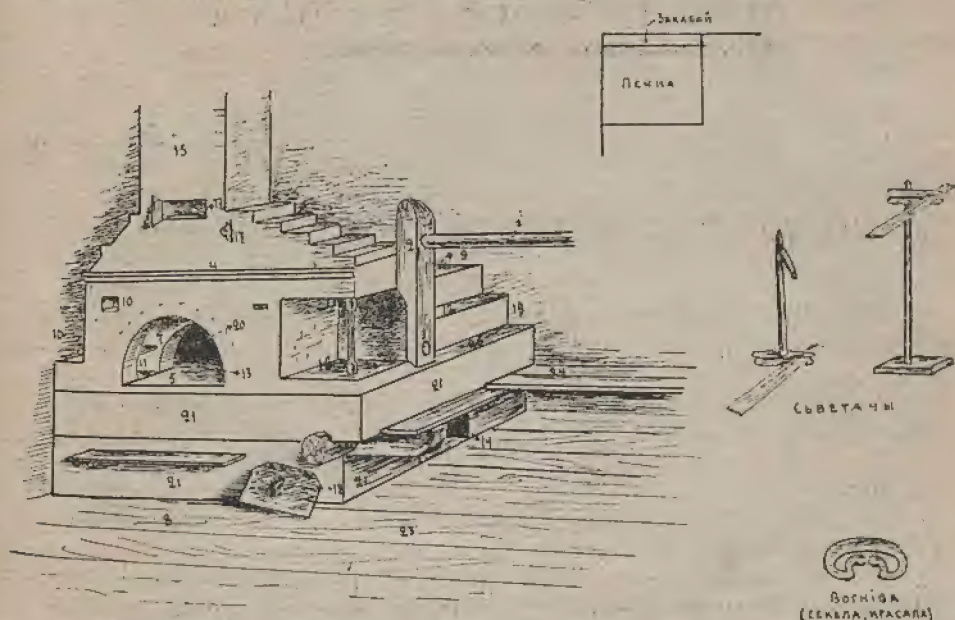
Атрымаўшы інструкцыю, я перш за ўсё запытаў сябе: ці можна гэта набраць тысячу слоў? Але ўзяўшыся за гэта я ўбачыў, што тут ня тысячай пахне, што слоў у нашага селяніна так многа, што тут і заблутацца можна, і дзеля гэтага перш за ўсё за справу трэба прымацца асьцярожна, па раней апрацаванай сыстэме.

Зьбіраць словы можна парознаму. Першы спосаб гэта насіць у кішэні запісную кніжачку, у якую і заносіць усе словы, што пачуеш, а потым разносіць гэтыя словы па разьдзелах. Гэта можа выпадзіць усякі з нас, нават паміж іншых сваіх спраў.

Але ёсьць і другі спосаб, які хаця і ня можа зусім замяніць першага спосабу, але ёсьць многа ад яго лепшы. Гэта сыстэматычна разьбіраць якую-небудзь часьціну гаспадаркі, дакапваючыся да самых дробных рэчаў з імкненьнем нічога не прамінуць. Напрыклад, возьмем звычайную сялянскую печ і будзем сачыць за кожнай яе часткай (запечча, чало, прыпечак, камінок і інш.), будзем дамагацца, каб выявіць, як кожная частка яе завецца і ўсё гэта запісваць. Прыкладзены да гэтага артыкулу рысунак, на якім паказаны ўсе часткі печы і прылады да яе з іх назвамі дасьць, мне здаецца, яскравае разуменьне аб парадку і сыстэме працы.

Ніхто ня будзе спрачацца з тым, што разабраць увесь быт нашае вёскі вельмі карысна, але нямногія захочуць узяцца за гэтую марудную працу, бо ў рабочага чалавека няма на тое часу, каб ня толькі займацца зьбіраньнем слоў, але і яшчэ выпрацоўваць для сябе самога

систэму працы. Тут павінны прысьці на дапамогу гурткі краязнаўства. Ёх заданьне—злажыць адзіны распрацаваны плян, а справа членаў гуртка—разьмеркаваць між сабою працу і весьці яе па частках, каб потым складаныя далі належную суму.

Печка ў Беларускай хаце.

1. Курчына.	10. Пячурка.	20. Чало (дзіра ў чалесьніку).
2. Стоўп.	11. Пяколак.	21. Запечкі.
3. Пячурка ў стаўпе.	12. Запечак.	22. Ліхта (дзірка для ўторкваньня лучыны).
4. Карніз.	13. Под.	23. Мост (пол), масьніца (дошка).
5. Загнет.	14. Падпечча.	24. Пол (насьціл, каб спаць).
6. Поднябеньне (стоўп у печы).	15. Комін.	25. Прыпечак.
7. Чалесьнік (перагародка).	16. Камянок.	
8. Падзагнетніца.	17. Юшка.	
9. Чарэнь.	18. Засланка.	
	19. Закабай.	

Інструкцыя не дае адносна гэтага акрэсьленае формы, вось чаму, мне здаецца, мае думкі і прыкладзены рысунак могуць адыграць некаторую ролю для тых, хто гэтым цікавіцца.

Як-жа рабіць з тымі рэчамі, якія ўжо вышлі з ужытку, якіх ня можна знайсці? У гэтым выпадку, мне здаецца, таксама вельмі карысна іх намалюваць згодна з апісаньнем старых людзей, або зрабіць модель. З гэтых рысункаў, модалей і іншых рэчаў, якія можна сабраць пры гэтым, пры кожным гуртку краязнаўства можна злажыць невялічкі музэй, які з часам можа стаць і каштоўным асяродкам па зьбіраньні этнаграфічных і краязнаўчых матар'ялаў. Прыкладам возьмем „сьветач“, які ўжываўся для ўтыканьня лучыны і цяпер ужо вышаў з ужытку.

Гаворачы аб зьбіраньні слоўнікавага матар'ялу наагул, трэба сказаць, што няпісьменны люд—гэта скарб для нашага брата-этнографа, а калі пры старым дзеду ці бабе ёсьць малады дзяцюк, ды ён ціка-

віцца навукай, тады лепей і быць ня можа. Толькі ён, жывучы з дзедамі у ваднэй хаце, чуючы штодзённа яго гаворку, можа падмеціць тыя словы, ці назвы, якіх ад гэтага дзеда, часам, ня выдзеш, бо не-заўсёды яму можна і вытлумачыць тое, што табе трэба.

Трэба зазначыць, што краязнаўчая праца цікавіць дужа многіх сярод нашае акаругі.

Цяпер троху аб тлумачэньні слоў. Выбіраць іх трэба вельмі асьцярожна, найлепш з слоў тых самых старых, якія скажучь і самую назву. Часта формы слоў прымяняюцца парознаму. Так, напр., у нас ёсьць слова „падпечча“, ці „падзагнетніца“, але яны не зьмяняюцца, і трэба казаць „пад печчу“, а не „ў падпеччы“. Розным дзеям аднаго, здаецца, характару, належыць асобнае выражэньне; так, хату „перасыпаюць“, печку „перакладваюць“ і інш. Хто займаецца слоўнікам, таму ўсё гэта трэба ведаць.

Вось яшчэ прыклады. „Проська паехала на паравы пруд“. Прудам завуць у Быхаўшчыне млын, а чаму,—аб гэтым забываюць падумаць. „Павесь люльку на курчыну“—відаць прызначэньне прадмету. Альбо: „Дзеці каўзель раскаўзали“, нешта падобнае да „масла масьянага“, але так гавораць. Ёсьць слова „рахуба“, парасійску гэта будзе „расчет“, а ў нас чуеш: „Во нейкая рахубіна ляжыць“. Капіеш і даведзешся, што трэба гэта вытлумачыць—„нешта годнае“, „тое, што варта расчэту“, альбо нават „добрая штучка“. Гэткія асаблівасьці мовы адначыць абавязкова.

Цяпер трэба сказаць колькі слоў аб псыхолёгічным значэньні зьбіраньня беларускага слоўніка. Шмат яшчэ ёсьць такіх лапатуноў, што кажучь аб беларушчыне, нібы яна ёсьць непатрэбная выдумка, а прыцягнуць іх да працы, засьпяваюць іншае. Я сам яшчэ нядаўна лічыў, што ў нашай Быхаўшчыне застаўся адзін толькі акцэнт, а слоў так сабе, самая маласьць. А калі сур’ёзна падышоў да слоўнага запасу нашае вёскі, дык добра разгледзеў, што гэта далёка ня так. Рукі апушчаюцца перад тэй масай матар’ялу, які прыдзецца апрацаваць, і матар’ялу чыстага, беларускага, тутэйшага.

Гэта і зразумела. Гадаваліся мы, або швэндаліся па гарадох, вучыліся парасійску, часам дрэнна навучыліся і, прыехаўшы на вёску, здаецца нам, што мы чуюм тую-ж расійскую мову, толькі папсаваную троху. „Мужыцкай“ мовы сароміўся ўсякі гэткі гарадзкі, і стараўся ён гаварыць павучонаму. І вось чуеш на вёсцы гэткія фразы: „Мая сабака дужа *даверчывая*, нікаво к себё не падпусьціт“. Шмат у гэтым кірунку зрабіла наша старая панская школа. Яшчэ нядаўна мы спатыкалі настаўніцу, якая, б’ючы на расійскасьць выразна выгуквала: „Здравствуйце Іульянія Іоанновна“. „Пліта для пішчэварэнія“—пачулі мы ў другім месцы ад такога-ж прыхільніка расійскае мовы.

Што-ж казаць тады аб звычайным селяніне, які зусім ня можа разабраць якое слова беларускае, якое расійскае? Прачытаўшы ў акаляднім лісьце „маемасьць, мясцовасьць“, альбо яшчэ якое мудронае слова, перакруціўшы ў ім націск і вымаўляючы беларускае слова на расійскі лад, бо ён прызвычаіўся чытаць офіцыяльныя паперы парасійску, ён робіць вывад, што беларуская мова нешта зусім незразумелае, чужое. Гэта ўсё і творыць такія абставіны, што на вёсцы мы знаходзім такіх людзей, якія зусім ня вераць, што яны беларусы.

Зьбіраньне слоўнікавага матар’ялу і тут дапаможа. Тыя людзі, з якімі вы будзеце гутарыць, каб запісаць іхнюю мову, за якую не-

будзь гадзіну перакануюцца ў тым, што яны беларусы, што мова іх ня тая, што ў расійскіх кніжках пішацца. Зьбіральнік слоў мімаволі робіцца агітатарам ідэй беларусізацыі і політычным настаўнікам сваёй вёскі па нацыянальным пытанні. А ўцягваючы да працы таго ці іншага селяніна, можна яго зацікавіць і іншымі пытаньнямі навукі, культуры і давесці чалавека да правільнага разуменьня сучаснасьці, бо многа і многа яшчэ знойдзем на вёсцы такога, што моцна аддае пахам старых дарэволюцыйных часоў.

Знаёмства з мовай і нацыянальная сьвядомасьць ёсьць таксама і сродак зблізіць між сабой і памірыць два пакаленьні—старых і маладых, гэта будзе той цэмант, тая вапна, што зьлепіць іх у адну цэлую масу сьвядомых людзей, добра разумеючых заданьні сучаснага моманту ня толькі ў нацыянальным, але і ў соцыяльным будаўніцтве. Бо супярэчнасьцяй і непаразуменьняў між старымі і моладзьдзю пакуль што шмат. Надоечы спаткаў я чалавека старога. Ходзіць з торбай і кійком—пабіраецца. Слова за слова і раскажаў мне, як выгнаў яго сын з роднае хаты і яшчэ дадаў: „каб я дажыў да тваіх гадоў, даўно б утапіўся“.

А той, хто зацікавіцца краязнаўствам, будзе ўжо клапаціцца аб гэтых дзядох—для яго гэты дзед не дарма на сьвёце жыве, ёсьць чаму ад такога дзеда павучыцца.

Нарэшце, ня толькі для грамадзянства краязнаўчая праца карысна, але і для самога зьбіральніка карысна папрацаваць над слоўнікам, асабліва-ж для тых, хто хоча ахвяраваць свае сілы маладой беларускай літаратуры.

Гэта відаць і на прыкладзе расійскай літаратуры, якую мы прызываціліся лічыць багатай і дасьпелай.

Хто складаў гэтую літаратуру? Вялікі поэт расійскі Пушкін вучыўся роднай мове ад сваёй нянькі, простаі няпісьменнай жанчыны. Тургенеў хадзіў па лясах і балотах з стрэльбай, сустракаючыся там з простымі людзьмі. А вось Грыгаровіч (як ён гаворыць сам аб сабе) сядзеў цэлыны дзень каля млына на ставу і пад шум жорнаў вудзіў народную мову. А ці даўно быў той час, як афранцужанае расійскае панства і інтэлігенцыя ня ведалі як сказаць пару слоў пароднаму?

Ды і ў іншых краях. Францускі пісьменьнік Мольер, перш чым пусьціць у сьвет свае творы, чытаў іх сваёй кухарцы.

І ня толькі для пісьменьніка, але агулам для ўсякага культурнага працаўніка, вельмі патрэбна ведаць родную мову так, як яе ведае народ. У нас ёсьць імкненьне пазбавіцца ад чужаземнай тэрміналёгіі, але колькі навуковых тэрмінаў увялі няскладных, незнаёмых, незразумелых, няпрыгожых! Тады кідаюцца ў другі бок, твораць штучныя словы, выдумляюць новае па аналёгіі, ці яшчэ як і ходзяць, спатыкаючыся, як калісь вядомы патрыёта расійскі Шышкоў у сваіх „макрасьтупах“.

Усё гэта ёсьць і на Украіне, і ўсюдых, і ў нас на Беларусі.

Аднак, чытаючы нашу літаратуру, нашы часопісы мінулых гадоў і сучасную—кожны ўгледзіць паступовасьць і зьмены ў бок лепшага. Ці ня ёсьць гэта вынік таго, што творчасьць слоўная цяпер стала на грунт народны і ў далейшым яе шлях—цесная сувязь і праца на карысьць працоўных.

Слоўнікаявая праца гэта адзін з камянёў падмурку нашага сучаснага будаўніцтва.

Шчыра-ж за працу!

3 матар'ялаў па народнай мэдыцыне.

Кожны народ мае свае спосабы змаганьня з хваробамі. У вадных народаў карыстаюцца вялікай пашанай розныя спосабы самалячэньня, сярод іншых народаў—народная мэдыцына ўжо траціць сваё даўнейшае значэньне. На Беларусі пашырана лячэньне хвароб замовамі ды шэптамі—з аднаго боку і рознымі прэпаратамі—з расьлін з другога боку. Апошні спосаб нас асабліва цікавіць, паколькі гэты спосаб ня страціў свайго значэньня і ў навуцы.

Лячэньне каўтуна, па маіх нагляданьнях адбываецца трыма спосабамі. Першы спосаб—вырэзваюць каўтун і кідаюць у печ, каб ён згарэў. Другі спосаб—гэта замаўленьне каўтуна і трэці—лячэньне травамі. Для апошняга спосабу бяруць расьліну барвёнак (*Vinca minor*), робяць з яе ў гарэлцы моцную настойку і гэтаю настойкай мочаць хворую галаву (Глускі раён, вёскі—Андрэеўка, Загальле). У часе мінулай вайны ў Баранавічах мной было заўважана лячэньне каўтуна настойкай у гарэлцы з расьліны баршчэўнік (*Hieracium Spondylium* L.). І ў Заходняй Беларусі вельмі пашырана лячэньне каўтуна настойкай у сьпірытусе зайцавай канюшыны або пералёту (*Anthyllis vulneraria*). Апроч вышэйазначаных расьлін, шырака распаўсюджана лячэньне каўтуна адварам лістоў глухое крапівы (*Lamium album*).

Для лячэньня ад кашлю карыстаюцца вельмі вялікай колькасьцю расьлін. Я апішу толькі некалькі больш для мяне вядомых. Расьліну гачыш або бядрынец, якую таксама называюць анісам або аныжам (*Pimpinella Anisum*), заварваюць замест гарбаты і п'юць альбо з мёдам, альбо з цукрам. Многія лекары ўпэўніваюць, што моцным адварам гэтае расьліны можна вылечыцца ад каросты, трэба толькі гэтым адварам націраць хворае цела ў працягу тыдня. Таксама кашаль лечаць адварам каранёў з расьліны (*Pimpinella saxifraga*), якую ў Бабруйшчыне ў некаторых мясцох называюць блёк, дзікая морква, а ў Магілёўшчыне завуць дзікі пастарнак. Гэтым-жа адварам лечаць боль жывата і затрыманьне (Глускі раён). Ад кашлю радыкальным сродкам лічыцца піць завар з высушанага ліпавага цвету. Для гэтай мэты найбольш ужываюць кветкі з ліпы *Tilia grandifolia* Ehrh, бо гэты від ліпы ў нас больш сустракаецца, але з аднолькавым пасьпехам ужываюць кветкі з ліпы *Tilia parvifolia* Ehrh. Настойка на сьпірытусе з кветак крухі, якую таксама часта называюць чарэмха, або калакалуша (*Prunus Padus* L.), ужываецца як сродак ад кашлю, а таксама для лячэньня сухотаў і прастуды.

Адварам з кары гэтае расьліны лечаць каросту і раўматус.

Пры лячэньні раўматусу адвар п'юць па лыжцы на шклянку малака і націраюць хворыя часткі цела.

Пры лячэньні каросты адвару ня п'юць, а толькі націраюць ім хворыя часткі цела (Глускі раён, в. Байлюкі). Але пры лячэньні раўматусу больш радыкальным сродкам лічыцца націраньне не адварам з чарэмхі, а настойкаю мурашак у гарэлцы, або сьпірытусе. У часе націраньня гэтаю настойкай лічыцца карысным піць адвар чарэмхі. Настойку з мурашак у сьпірытусе гатуюць такім чынам: бяруць бу-

тэлку, абліваюць нутраную яе паверхню чым-небудзь салодкім, раскопваюць мурашнік і стаўляюць бутэлку туды. Мурашкі вельмі ласы на салодкае і праз нядоўгі час бадай што ўся бутэлка забіваецца імі. Тады бутэлку затыкаюць коркам, дзень ці два ламарнуюць іх у бутэльцы, а потым заліваюць спірытусам. Пасьля двухтыднёвага стаяньня гэтых мурашак у спірытусе атрымліваецца жыва, якая вельмі моцна шчыпае за скуру.

Ад сьвербу на целе лечацца адварам кары з маладое расьліны воўчыя ягады (*Daphne Mezereum* L), гэтым адварам націраюць хворыя часткі цела. Для лячэньня сьвербу робяць і настойку з кары гэтае расьліны і націраюць хворыя часткі цела. Ад сьвербу хворыя часткі цела націраюць бульбянай мукой і адварам лебяды (*Chenopodium album* L). Каросту вельмі часта лечаць адварам з расьліны, якой даюць шмат назваў: каля Менску яе завуць ударнікам, у Бабруйскай акрузе ў некаторых мясцовасьцях яе называюць жаўтуном, а міжнародная яе назва *Verbena officinalis* L. Адварам гэтае расьліны лічыцца карысным мыць дзяцей тады, калі яны худыя і не растуць. Каросту яшчэ лечаць прымочкамі, якія намачваюць у адвары з расьліны барава-я смолка або сьветнік зязюлькавы (*Lychnis Flos cuculi* L) таксама адвар з гэтае расьліны п'юць ад раўматусу.

Адвар асакі п'юць ад прышчыкаў на целе. Прышчыкі на целе лечаць яшчэ сокам з расьліны ўрочнік або маруна (*Galium verum* L). Лячэньне выяўляецца ў тым, што прышчыкі намазваюць сокам гэтае расьліны. Часта сок зьмешваюць з несалоным маслам, тады ён можа захоўвацца доўгі час і годны для лячэньня скул (с. Байлюкі, Стражы).

Нязвычайна цікавым зьяўляецца той факт, што прыпалах—хвароба чыста нервовая лечыцца ня толькі замовамі, але і травамі (Бабруйская акруга, Глускі раён; вёскі Макавішчы, Поблін, Байлюкі). Робяць густы адвар з расьліны бусьлікі, якую ў некаторых мясцох называюць журавельчыкі (*Erodium cicutarium* L) і купаюць у гэтым адвары перапаханых дзяцей. Такое купаньне лічыцца самым радыкальным сродкам ад прыпалаху. Ад гэтай-жа хваробы дзяцей часта купаюць у адвары з малачайніка або агароднага асоту (*Cirsium oleraceum* Scop).

Лічаць, што купаньне ў адвары з малачайніка спрыяе росту дзіцяці і зьністажае перхаць на галаве.

У часе купаньня дзяцей у адвары з бусьлікаў і малачайніку бабы-лекаркі гавораць яшчэ якіясьці словы, але запісаць іх мне не ўдалося.

Залатуху ў дзяцей лечаць купаньнем у адвары з ерніка (м. Глуск). У раёне ракі Птыча для гэтага лячэньня ўжываюцца два віды ерніку: *Sagex ageraria*, той самы, якім лечаць прышчыкі на целе, і *Agus salatus*. У раёне Піншчыны і Старых Дарог мне даводзілася сустракаць лекароў, якія ўпэўнівалі, што для лячэньня залатухі патрэбна ўжываць толькі *Sagex ageraria* і ні ў якім выпадку ня можна ўжываць *Agus salatus*. Дарослыя ад залатухі п'юць адвар з расьліны залатушнік або звычайнай браткі (*Viola tricolor* L) і з расьліны багоньніка або багуна (*Ledum palustre* L). (Бабруйская акруга, в. Бярозаўка, Машніцы, Байлюкі).

Адварам з расьліны, якую каля Менску называюць размарынам, а каля Бабруйску саракапутнікам або звычайнай зарніцай (*Linaria vulgaris* Mill) лечаць залатуху і жаўтачку. Гэты адвар п'юць на малаку, па сталовай лыжцы на шклянку малака.

Адварам з размарыну яшчэ мыюць галаву, каб расьлі валасы. Ад жаўтачкі п'юць адвар з расьліны, якую называюць у некаторых

мясцовасьцях валошкамі, а ў некаторых дзікімі васількамі (*Centaurea jacea* L). Адварам багоньніка (*Ledum palustre* L) апроч залатухі лечашь яшчэ і сухоты. Дзеля таго, што адвар багоньніка вельмі нясмачны, то яго п'юць змяшаўшы з малаком або з мёдам. Для лячэння сухот, хворага часта саджаюць у цэбар, у які напаярэдні бываюць паложаны распаленыя каменні і гэтыя каменні абліваюць гарачым адварам багоньніка, а хворага ў гэты час добра накрываюць зверху дзяругамі і коўдрамі, каб ён добра прапацеў.

Гэткім-жа самым спосабам лечашь прастуду, толькі гарачае каменне паліваюць не адварам багоньніка, а чыстым варам.

Для лячэння курынае сылепаты бяруць кароўю пячонку, кладуць яе ў гаршчок, шчыльна накрываюць яго зверху і доўга вараць. Пасьля таго, як пячонка ўварыцца, гаршчок вымаюць з печы і раскрываюць, а хворага саджаюць так, каб пара з гаршка трапляла яму проста ў вочы. Літаральна такім-жа чынам лечашь курыную сылепату параю з расьліны валасень або ястрабок (*Hieracium Pilosella*) (Менская акруга, в. Угляны). Але лічыцца карысным, калі хворы на курыную сылепату будзе ня толькі трымаць свае вочы над парам ад валасеня, але і мыць іх адварам гэтае расьліны.

Падучую хваробу ў большасьці выпадкаў лечашь замовамі, але сустракаюцца выпадкі, калі яе лечашь рознымі настойкамі. Для лячэння падучае хваробы п'юць настойку на гарэлцы з расьліны рутамята або валер'яна (*Valeriana officinalis*) па некалькі кропель на шклянку малака. Таксама яшчэ робяць настойку на гарэлцы з мухамораў і п'юць ад падучае хваробы. Апошнія два спосабы лячэння падучае хваробы мне ўдалося заўважыць не сярод простых вясковых лекароў, а ў вяскавай інтэлігенцыі.

Адвар з расьліны праскурняка або шляха (*Althaea officinalis*) і балотнага макрацу або плямістага амежніка (*Conium maculatum* L) п'юць ад адрыжкі. Апрача гэтага, адварам балотнага макрацу мыюць галаву ад перхаці. Для зьністажэння перхаці на галаве вельмі часта ўжываецца адвар мышынага ільну (*Politrichum commune*) і адвар хмелю (*Humulus Lupulus*).

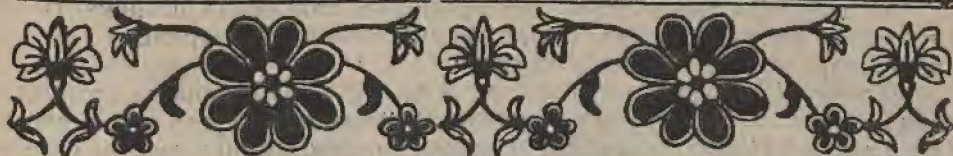
Укус гадзюкі звычайна лечашь замовамі, але ўдалося сустрэць выпадак (Глускі раён), калі ўкус гадзюкі лячылі адварам з расьліны ваўчкі або увярэднік (*Pedicularis* S).

Нязвычайна цікавым зьяўляецца спосаб зьністажэння ў хаце блашчыц і прусакоў. Для таго каб іх зьнішчыць, бяруць досыць значны пук жоўтых красак або казьяльца (*Ranunculus ascer* L), кідаюць іх на гарачыя вугольлі і шчыльна зачыняць юшкі, вокны і дзьверы і гэтак астаўляюць хату ў працягу ня менш трох гадзін. Некаторыя замест красак, паліць птушку ўдода. Ад гэтай опэрацыі блашчыцы і прусакі гінуць, але толькі не надоўга, праз нейкі час яны ізноў зьяўляюцца.

Па маіх нагляданьнях усе навары робяцца так: тую пасудзіну, у якой расьліну адварваюць, шчыльна накрываюць крышкай і ня здымаюць яе, пакуль ня вымуць з печы і не астудзяць. Вады дабаўляць забараняецца, а каб вада не выкіпала, то вараць расьліну не на полымі а ў духу.

Самым лепшым сьпірытусам для настоек лічыцца сьпірытус у 95°, але калі яго няма, то ўжываюць звычайную гарэлку ў 40°.

Апісанья ў маім нарысе сродкі і спосабы для лячэння ёсьць вельмі нязначная частка тае народнае мэдыцыны, якая жыве сярод нашага народу. Высьветліць памагчымасьці ўсе сродкі народнае мэдыцыны — задача нашых краязнаўчых арганізацый.

Каракін.

Стружачная вытворчасць у мястэчку Глуску, Бабруйскае акругі.

У м. Глуску звяртае на сябе ўвагу стружачная вытворчасць, у якой занята цяпер каля 100 сямей. Гэтая вытворчасць ёсць у 3-х месцах СССР: у Глуску, у ваколіцах Ленінграду і каля Ўралу, прычым у Глуску з дрэўнае стружкі каля 1 мм. шырыні, вырабляецца тканіна, а ў другіх месцах такая ахварбаваная тканіна розных нумароў і банты.

Гісторыя гэтае вытворчасці ў Глуску наступная. Стружачная вытворчасць заганіцай існавала ўжо даўно. Дзякуючы недахопу лясоў заганіцай, у 1902 годзе прыехалі ў Глуск, навакол якога ляжаць вялізарныя лясы і пушчы, два прадпрыемцы—італьянец і аўстрыяк і распачалі тут выраб стружкі, але не тканіны. З 1902 да 1905 году працавала чалавек 40. Выраб адпраўляўся заганіцу. Гэтыя першыя прадпрыемцы прагарэлі ў часе забастовак 1905 году. Іх змяніў іх рабочы, глускі мешчанін, Кушнер. Ён з 1906—1910 г. працаваў з 2-3 толькі людзьмі і адпраўляў свой выраб заганіцу і ў Польшчу, прычым вырабляў толькі стружку, а не тканіну. У Кушнера з 1910—1914 г. працавала ўжо 120 чалавек—60 мужчын і 60 жанчын. У 1914 годзе ён выклікаў сюды з Аўстрыі аднаго немца—майстра, які прывёз з сабою тканіну. Дзеля гэтага ў 1914 г. распаўсюдзіўся тут, у Глуску, выраб тканіны і розных бантаў, разьмерам ад 1 да 80 мм., прычым вырабы хварбаваліся ў рознастайныя хварбы. У час аб'ядленьня вайны загінула шмат гатовага матар'ялу, прыблізна на 14.000 руб.

Цяпер стружачная вытворчасць у Глуску знаходзіцца ў руках групы прадпрыемцаў, на чале з Кушнерам і Цвасманам. Зваротны капітал першага, які абкладаецца падаткам, выражаецца ў суме 14.000 руб., а другога—8.000 руб. Платаць падаткаў:

	Кушнер	Цвасман
1) Патэнт	64 р. —	64 р. —
2) Зраўнальны збор	360 р. —	200 р. —
3) Асноўны падаходны збор.	25 р. 50 к.	25 р. 50 к.
4) Падаходны збор	312 р. —	108 р. —
5) Комун. гаспадарцы	75 р. —	42 р. —

Усяго: . . . 836 р. 50 к. 439 р. 50 к.

Для гэтай вытворчасці ў Глуску працуюць: 1 майстэрня, 8—11 стругалёў і 50 станкоў варстатаў.

У майстерні Кушнера папраўляюцца папсутыя інструменты і варстаты і робяцца новыя. Прадпрыемцы баяцца конкурэнцыі і дэталі свайго варстата трымаюць у сакрэце.

Стругалі, лік якіх хістаецца ад 8 да 11, вырабляюць матар'ял для тканьня, так званую стружку. Стружка вырабляецца з дрэва асіны, якога ідзе ў год каля 3.000 пудоў. На асінавым бярвяне, распаложаным паземна, робяцца „машынкай“ або „tâble“ (нямецкая назва) нарэзы. „Машынка“—гэта драўляная ручка, да якой прымацавана 120 нажоў, у адлегласці адзін ад другога на 1 мм. або 170 нажоў—прыблізна на $1\frac{1}{2}$ мм. Стругаюць гэблем загранічнай работы (прывезена каля 15 шт. у 1914 г.). Стругаль зарабляе ў месяц каля 80 руб.

Зробленая стругалымі стружка—тонкія, як папера, драўляныя пасмы, даўжынёю каля 28 вяршкоў,—з'вязваецца пучкамі і раздаецца па дамох жанчынам ткаліцам для тканьня на станках-варстаках. Варстат каштуе каля 45 руб. Прадпрыемцы выдаюць варстаты на дом ткаліцам работніцам, абавязваючы іх нікому не дазваляць прыглядацца да іх пад пагрозай пазбаўлення работы. Варстат мае даўжыню 2 арш., 4 вярш. і вышыню да столі (розную), да якой ён прымацаваны. Галоўныя часткі: 1) навой—барабан, на які накручваецца тканіна, і мае даўжыню 17—22 вярш. з дыяметрам да 11 вярш., 2) ляда, 3) бёрда, 4) трыніты і 5) стойкі, прымацаваныя да столі. На такім варстаце і тчацца стружка, робяцца з яе палотнішчы шырынёю 17—22 вяр. і даўжынёю каля 28 вярш. Ткаліца вырабляе па профсаюзнай норме 14 палотнішчаў у дзень і зарабляе ў месяц 28 руб., але добрая работніца і на добрым варстаце магла-б выткаць 20 палотнішчаў. Многа дзесяткаў сямей ад тканьня стружкі маюць кавалак хлеба. У месяц усяго вырабляецца ў Глуску каля 5.000 шт. гэтых арыгінальных палотнішчаў.

Рынкам збыту зьяўляюцца буйныя гарады СССР, а за межы тканіна ня вывозіцца. Кошт аднаго палотнішча—20 кап. Тавар збываецца асобным камісіянерам партыямі. Збыт заганіцу немагчымы дзеля значных накладных выдаткаў—высокіх падаткаў і дарагоўлі працоўных рук. Перашкодамі для развіцця гэтай прамысловасці ў Глуску зьяўляюцца: 1) тканіна ідзе на капялюшы, але ёсць прадметы, якія яе замяняюць: а) рагожкі, або рашоты, што вырабляюцца ў падмаскоўных губэрнях саматужнікамі, якія ня плацяць падаткаў, б) „ліно“—фабрычны прадмет і в) кардон; 2) высокія падаткі; 3) конкурэнцыя з іншымі прадпрыемствамі. Аднак, ня гледзячы на перашкоды, стружачная вытворчасць у Глуску значна ўзрасла ў параўнанні з мінулым годам.

3 гісторыі Воршы.

У шэрагу гарадоў усходняй Беларусі Ворша займае асобнае месца: яна ляжыць на вялікім стратэгічным шляху з захаду на ўсход. Такое стратэгічнае палажэнне гораду надта шкадліва адбівалася на яго гістарычным жыцці. І не дарма ў беларусаў ёсць прыказка: „Калі ў Віцебску справа кепска, то ў Воршы яшчэ горшай“. У гэтай прыказцы народ абмалёўвае ўвесь гістарычны лёс гораду на працягу ня толькі апошніх стагоддзяў, але таксама і ў пачатку гісторыі Беларусі. Упяршыню г. Ворша ўпамінаецца ў летапісе пад 1067 г., калі кіеўскі князь Ізяслаў ашуканствам захапіў у палон князя Ўсяслава Полацкага. „На Аршы у Смаленска“. З гэтага відаць, што Ворша ў тых часы была парубежным гарадзішчам Полацкага княства. Такім чынам, ужо ў канцы XI і ў пачатку XII стагоддзя Ворша прымала на сябе першыя ўдары ворагаў Беларусі. У 1119 годзе яна ўвашла ў склад Кіеўскае дзяржавы, а пасля належала да Смаленскага княства. У гэтыя часы Ворша была вялікім гандлёвым пунктам на шляху „з Вары у Грэкі“. У палове XIII стагоддзя Ворша адышла ў склад Беларуска-Літоўскай дзяржавы і ў 1500 годзе Аршанскае гарадзішча было перабудавана ў каменны замак, які існаваў паднаўляючыся да 1708 г., калі ў часе вайны з шведамі ён быў зруйнаваны маскоўцамі па загаду цара Пётра I. Самы замак складаўся з 2-х частак: верхняга і ніжняга замку. Верхні замак ляжаў пры ўтоцы рэчкі Аршыцы ў Дняпро і ад ніжняга замку аддзяляўся вялікім ровам і валам. У літоўскай мэтрыцы захаваўся інвэнтар Аршанскага замку ад XVI стагоддзя, які быў надрукован профэсарам Доўнар-Запольскім у кнізе „Документы Московского архива Министерства Юстиции“. З гэтага інвентара відаць, што ў Воршы ў тых часы было ўсяго 200 хат. Люднасць была выключна беларускай, і была ўсяго на ўсяго 1 яўрэйская сям'я, гэта была сям'я рандара Аршанскай гарадзкой карчмы. У часы войн маскоўскія войскі ня раз палілі і руйнавалі Воршу. Яны захаплялі Воршу і рабавалі яе насельнікаў у 1501, 1508, 1534, 1535, 1563, 1564, 1580 г. г. Маскоўцы даходзілі да сьцен Аршанскага замку і часта забіралі яго, але літоўскія войскі зноў адбіралі яго. У часы 1-й Маскоўскай рэвалюцыі 1605 па 1620 г. Ворша адыграла вялікую ролю ў канцэнтраванні тае беларускае вольніцы, якая йшла ў Маскоўшчыну на дапамогу тым ці іншым станам яе, а галоўным чынам пагуляць і паабдзіраць багатых маскоўскіх баяр. Першы самазванец жыў некаторы час у Варшаншчыне і за дапамогу аршанцаў у 1605 г. дазволіў аршанскім купцом бяз мыта гандляваць па ўсёй Маскоўшчыне. У 1620 годзе горад атрымаў грамату на магдэбурскае права, у якой заможным сляям гарадзян давалася самакіраўніцтва. На працягу XVII і першай паловы XVIII стагоддзя г. Ворша зрабіўся асяродкам пашырэння каталіцкае рэакцыі на ўсход. У горадзе было пабудавана 9 мужчынскіх і 3 жаночых кляштары, з іх 2 былі праваслаўныя, 2 вуніятскія, а рэшта каталіцкія. За манахамі ня было праходу жанчынам па горадзе асабліва па начах. Некаторыя кляштары мелі свае школы, у якіх выходзілі моладзь, як, напр., у XII веку

вядомая езуіцкая калегія, Базыльянская школа і брацкая школа пры Кутэінскім мужчынскім манастыры. У палове XVII сталецця Кутэінскі мужчынскі манастыр зрабіўся асяродкам асьветы і змаганьня ўсходніх беларускіх брацтваў з націскам каталіцтва і польскасьці на беларуса. У манастыры была друкарня, у якой друкаваліся богаслужэбныя кнігі ня толькі для Беларусі, але таксама і для Маскоўшчыны. Друкаваліся вучэбнікі для брацкіх школ усёй Беларусі і быў надрукованы другім выданьнем першы беларускі слоўнік ў 1656 годзе; 2 паасобнікі гэтага слоўніка былі знойдзены ў Віцебскім Маркавым манастыры ў 1924 г. і захоўваюцца ў Віцебскім акруговым таварыстве краязнаўства. З 1654 па 1661 г. Воршу займалі маскоўцы, быў тут сам цар Ляксей Міхайлавіч і яму так спадабаліся аршанскія друкары і дрэварытнікі, што ён забраў з сабой у Маскву ўсіх манахаў і манахак з Кутэінскіх манастыроў, майстроў-рэзчыкаў па дрэве. Так званая беларуская разьба доўга славілася па ўсёй Маскоўшчыне. Аршанская друкарня таксама была вывезена ў Маскву і такім чынам Ворша зрабіла значны ўплыў на маскоўскую асьвету і мастацтва. Іншыя манастыры займаліся выгаднейшай у тыя часы справай—гандлем. Аршанскія купцы гандлявалі з Масквой, Крымам і Рыгай. Тавары з Рыгі прывозіліся ў Воршу вадой. У часы вайны з швэдамі Аршаншчына мела шмат шкоды як ад маскоўскіх, так і ад швэдзкіх войск. Значна пацярпела Ворша і ў кампанію 1812 г., а таксама ў часы польскага паўстаньня 1863 г. Як і ў сярэднія сталяцы, гэтак і ў новыя вякі аршанцы галоўным чынам займаліся земляробствам. У першай палове XIX сталецця ў Воршы было пашырана выпальваньне вапны, і дагэтуль яшчэ аршанцаў часта завуць вапеньнікамі. У сучасны момант гэтая галіна прамысловасьці заняпала. Аршанская прамысловасьць пачала адраджацца толькі пасля далучэньня да Савецкай Беларусі, калі горад зрабіўся цэнтрам акругі. Пачалося новае будаўніцтва і ўздым беларускае культуры, адчыненьне Беларускае Сельска-Гаспадарчай Акадэміі ў Горках і правядзеньне новай чыгункі—Ворша—Унеча—кладзе новы грунт для адраджэньня і далейшага эаномічнага разьвіцьця Аршанскае акругі.

Пячорная царква і падземны ход у Варшанскім Кутэінскім манастыры¹⁾.

На левым беразе Дняпра ў 2-х вярстах ад м. Воршы ў багата надзеленым прыродай прыгожым месцы раскінуўся Аршанскі Кутэінскі мужчынскі манастыр. На двары гэтага манастыра, у садзе, які складаецца з яблынь, груш, ліп і іншых дрэў, сярод старадаўных зарослых глухім пустазельлем могілак захаваліся яшчэ да гэтага часу, бадай зусім зруйнаваныя і ледзь-ледзь прыметныя сьляды каменнага падмурку быўшае тут калісьці вялізнае царквы.

У гэтым месцы пад падмуркам ня так даўно (каля 1910—1912 г.г.) манахамі манастыра была выкрыта рэшта старадаўняе пячорнае падземнае царквы, у якую вядуць глыбака ўніз вузкія сходы. Спусьціўшыся ўніз пападаеш у крыжападобную па форме з нізкім каменным скляпеньнем пячору. Пячора мае плошчу каля 11 квадр. мэтраў. Аўтарная сьцяна пячоры каменная з трыма праходамі, аўтар мае плошчу ў 2 $\frac{1}{2}$ квадр. мэтр., на месцы прастола быў нізкі драўляны крыж абкладзены каменнем. Крыжа гэтага цяпер на сваім месцы няма, як няма і вынікаў досьледаў, зробленых манахамі ў паказанай пячоры.

Улева ад пячоры пачынаецца недасьледваны яшчэ нікім падземны ход, які апусьчаецца ўсё ніжэй і ніжэй пад Дняпро. Некаторымі вядомымі мне асобамі былі зроблены спробы агледзець гэты падземны ход, але вільгаць, холад і нават, як яны казалі, страшэнны вецер не дапусьцілі іх што небудзь выявіць.

Між іншым адносна гэтага падземнага ходу па Воршы ходзяць такія легенды:

Першая: што нібыта гэты ход цягнецца з Аршанскага Кутэінскага манастыра да Смальянскага гістарычнага старасьвецкага замку на працягу 25 вёрст.

Другая легенда кажа, што гэты ход цягнецца толькі на 2-3 вярсты да былага Аршанскага Пакроўскага манастыра.

Дзе тут хаваецца праўда, з гэтых баек невядома, вядома толькі тое, што гэты падземны ход ёсць і што ён пачынаецца з двара Кутэінскага мужчынскага манастыра. Вядома яшчэ і тое, што ў Смальянах засталася частка гістарычнага замку—адна цагляная сьцяна, якая год ад году ўсё больш і больш руйнуецца. Вядомы і быўшы Пакроўскі манастыр, у каменнай царкве якога мы яшчэ сёлета бачылі Аршанскую акруговую сельска-гаспадарчую выстаўку,—цяпер сельска-гаспадарчы музэй.

Наагул-жа вядомым з боку гістарычнай вартасьці гэты помнік стане тады, калі Ёнбелкульт паклапоціцца і вышле сюды сваіх навуковых дасьледчыкаў.

Трэба думаць, што з цэлага шэрагу недасьледваных яшчэ гістарычных помнікаў, якімі так багата наша старонка павінен зьвярнуць на сябе ўвагу і помнік паказаны мной, які знаходзіцца ў Варшанскім Кутэінскім мужчынскім манастыры.

¹⁾ З матэрыялаў прысланых гуртком краязнаўства пры Аршанскім Рабфаку.

Бабынавічы¹⁾.

Мястэчка Бабынавічы, па мясцовым вымаўленьню (або Бабыновічы, паводле расійскага правапісу), старое мястэчка былога Аршанскага павету Магілёўскай губэрні. З 1924 году Бабынавічы ўваходзяць у склад Высачанскага раёну Віцебскай акругі.

Ляжыць гэтае мястэчка на беразе Бабынавіцкага возера пры вытоцы з яго р. Лучосы. Мясцовыя насельнікі завуць гэтую раку Лучосай толькі ад таго месца, дзе яна злучаецца з р. Чарніцай, якая ўліваецца ў Лучосу з правага боку ў адлегласьці 1 вярсты ад возера. Частку-ж ракі ад возера да Чарніцы лічаць працягам р. Вярхіты, якая ўліваецца ў Зялёнае возера з усходу.

Вазёры Бабынавіцкае і Зялёнае прадстаўляюць адно возера і злучаюцца паміж сабой шырокай пратокай. Агульная іх даўжыня 2½ вярсты.

Мясцовасьць тут узгоркаватая і пакрыта досыць значнымі лясамі. Клімат здаровы; у лясох пераважае хвоя. Глеба пясчаная.

Адлегласьць ад раённага цэнтру, с. Высачаны, 20 вёрст, ад акруговага места Віцебск—50 вёрст, ад Воршы—34¼ вярсты.

Гістарычныя весткі аб м. Бабынавічах вельмі кароткія. Вядома, што яно стаіць на старым волаку, які злучаў р. Дняпро з Дзьвіной праз р.р. Аршыцу, Вярхіту, Бабынавіцкае возера і р. Лучосу. У той час, калі Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы, Бабынавічы лічыліся староствам, а пасьля далучэньня Беларусі да Расійскай імперыі яны належаюцца павятовым горадам. У гэтыя часы мястэчка набывае досыць важнае значэньне ў гандлі лесам. Лес спляўлялі ў плытох па Дняпры да Дуброўны, а потым перавозілі па сухазем'ці да Бабынавіч, адкуль ён па Лучосе спляўляўся да Дзьвіны, а па ёй у Рыгу. У 1775 і 1780-81 г.г.²⁾ рабіліся досьледы магчымасьці правядзеньня каналу, які злучаў-бы Дзьвіну з Дняпром і праходзіў-бы каля Бабынавіч. Апроч гэтага, такія-ж досьледы рабіліся і ў недалёкія ад нас часы, іменна: у працягу 1906—8 г.г. Усе проекты гэтага злучэньня, як вядо-

1) З матар'ялаў прысланых гуртком краязнаўства пры Вышэйшых Курсах Беларускага ўніверсітэту.

2) Сапунов. Западная Двина.

ма, ня здзейсніліся. Па апавяданнях старажылаў у гэтыя часы, г. зн. у вапошнія гады XVIII ст. мястэчка вельмі бойка жыло, і народу ў ім было многа. У 1796 годзе Бабынавічы застаўляюцца заштатным месцам, але ў 1802 г. зноў атрымюваюць назву і значэнне павятовага гораду, якое канчаткова траціць у 1840 г. Цяпер Бабынавічы офіцыйна лічацца сялом (пастанова ЦВК БССР ад 6 ліпеня 1925 г.).

Старыя людзі пра мінулае Бабынавіч апавядаюць, што гэтае мястэчка ўтворана па загаду Кацярыны II і даводзяць свае словы, паказваючы на стары, чатырохкутнай формы, вал, які ляжыць на высокім правым беразе р. Лучосы, кожны бок якога мае 1 вярсту ў даўжыню. Гэты вал насыпан нібы-та па загаду Кацярыны, якая быццам сказала: „Быць городу здесь“. Гэтае месца паступова забалочваецца і ніводнай хаткі там няма.

М. Бабынавічы. Вид з высокага месца на царкву.

Каля самага возера на паўднёва-заходнім беразе знаходзіцца цэлая сям'я курганоў ці валатовак памясцоваму. Тут-жа ляжаць яўрэйскія могілкі. Курганы, як звычайна мясцовыя старыкі адносяць да французскай вайны, але, як вядома, у час 1812 г. бою тут не адбывалася, ня гледзячы на тое, што Наполеон і заставаўся ў мястэчку.

Праз усё мястэчка ў кірунку з паўночнага захаду на паўднёвы ўсход праходзіць стары шлях, які зноў-жа завуць „Кацярынінскім“, ствараючы галоўную вуліцу Ленінградскую (раней Пецярбургскую). Гэты шлях злучае Віцебск і Воршу.

Калі ўваходзіш ў мястэчка, дык першае, што кідаецца ў вочы—касьцёл і царква. Царква збудована ў 1838 годзе на месцы старой вуліцкай, якую перанеслі з суседняй вёскі Завазёр'я ў 1790 г. Званіца васьмікутнае формы стаіць асобна ад царквы (гл. мал.).

Касьцёл пабудаваны раней ад царквы год на 40. Як відаць па дакументах яго архіву, дзе захаваліся паперы з 1705 г., ён стаіць на месцы даўнейшага кляштара трынітараў, які зьяўляўся аддзяленьнем Аршанскага манастыра трынітараў. Аб існаваньні кляштара сьведчыць адзін завулак, які мае назву: „Кляштарны“. Абодва гэтыя будынкі стаяць на ўзгорку „Касьцельная гара“.

Каля гэтае гары насупроць царквы адбываюцца кірмашы 4 разы ў год: 19 студзеня, на сёмуху, 22 снежня і 21 верасня.

У сучасны момант Бабынавічы—асяродак сельсавету і зьмяшчае ў сабе наступныя ўстановы: сельсавет, трохкомплектную школу, якая існуе з 1897 г., хату-чытальню, народом, паштова-тэлеграфнае аддзяленьне і лясыніцтва, з грамадзкіх арганізацый тут ёсць ячэйка ЛКСМБ, спажывецкае таварыства, сельска-гаспадарчае таварыства, беларускі

драматычны і краязнаўчы гурткі. Жылых будынкаў у 1923 г. было 232, няжылых 281; усе ў адзін паверх, драўляныя. Прамысловасць развіта вельмі слаба,—ёсць двароў 5, у якіх вырабляецца гліняная пасуда, 2 смалакурні, 2 гарбарні. Усіх прамысловых прадпрыемстваў у 1923 г. лічылася 26, а працавала на іх 28 асоб.

Коопэрацыйных крам 3, прыватных 4. Абарот іх за другую палову 1923-24 бюджэтнага году дасягаў 38.401 р. Лік насельнікаў вельмі хістаецца у 1858 г. тут жыло 1271 чал.; у 1880 г. было 464 муж. 486 жан., з іх яўрэяў—131 муж., 139 жан., палякаў—4 м. і 12 ж., рэшта беларусы. Паводле даных перапісу 1897 г. у Бабынавічах жыло 1157 насельн., з якіх яўрэяў лічылася 552.

Перапіс 1920 г. паказаў тут 1179 насельнікаў, а перапіс 1923 г.—1222, у тым ліку 582 м. і 640 ж.

Па апошніх падліках, якія рабіла школа ў 1925 г., знойдзе-на: 444 м., 464 ж., дзяцей абоага роду 234 ч. Па нацыянальнасці: беларусаў 59 проц., яўрэяў 31 проц., палякаў 7 проц., літоўцаў 3 проц. Літоўцы з'явіліся ў часе імперыялістычнай вайны.

Гэтыя хістанні насяленьня ў ліку і агульны заняпад прамысловасці гэтага значнага ў мінулым мястэчка тлумачыцца адсутнасцю шляхоў зносін і, значыць, сувязі з буйнымі цэнтрамі—гарадамі. Мясцовае насельніцтва з гэтае прычыны паступова пачынае выяжджаць у г. Віцебск ці пераходзіць на хутары на земляробства.

Мястэчка Новабыхаў, Магілеўскай акругі.

(Паводле мясцовых архіўных матар'ялаў ¹⁾).

М-ка Новабыхаў, або Новы Быхаў знаходзіцца на правым беразе р. Дняпра ў 21 в. ад г. Быхава і 2 в. ад шосы Кіеў—Ленінград. Паміж Новабыхавым і Кіеўскай шосай цячэ р. Дняпро; акрамя гэтага, праз м. Новабыхаў калісь-то праходзіў, знішчаны ў сучасны момант, Жытомерскі паштовы шлях.

У XVI стагоддзі Новабыхаў належаў да Хадкевічаў, пасля перашоў да Сапегаў. Яшчэ ў XVII стагоддзі ў Новым Быхаве быў Кальвінскі Збор, пабудованы панам Хадкевічам. Цяпер у гэтым месцы стаіць драўляны будынак, быўшага пана Булгака. Апошнім уладаром Новабыхаву з Сапегаў быў князь Францыск Сапега. Ён вельмі добра ўмацаваў гэтае месца, зрабіў земляны вал (насыпы) і вялізарныя равы, якія і цяпер прыметны.

Асабліваю славу здабыў Новабыхаў у XVII ст. У 1654 годзе ён быў узяты атаманам казакаў Янкам Залатарэнкам і быў базай у яго вайскавай дзейнасці супроць гор. Старога Быхаву. У працягу гэтай вайны Новабыхаў некалькі разоў забіралі як рускія, так і украінскія казакі пад кіраўніцтвам свайго атамана Залатарэнка. Тут шмат было войска, якое вельмі няпрыхільна адносілася да мясцовага насялення.

У 1812 годзе пры наступленні французаў, князь Багратыён з сваёй арміяй перашоў тут на левы бок Дняпра дзеля сувязі з арміяй Баркляя-Дэ-Толі.

У 1825 годзе Аляксандар I па дарозе ў Таганрог супыніўся на дзень у Новым Быхаве і тут меў у пана Сапегі адпачынак (начлег) і абед. Цар даведаўся ў новабыхаўскую каменную царкву, пабудова якой да гэтага часу была скончана. Дзеля сканчэння царквы да царскага прыезду папярэдні плян пабудовы быў зменены і перароблены на новы, і Сапегай з яго ўпаўнаважаным доктарам Фізіёзофіем Юхноўскім адпушчаны сродкі на яго сканчэнне. Юхноўскі з гэтай мэтай з сваіх сродкаў даў 1000 руб. Тут цар прысутнічаў на царкоўнай службе: усю абедню ён прастаяў у аўтары, пасля якой зрабіў агляд войска на пляцы каля царквы. Дзеля пашырэння пляцу, з гэтай мэтай, тут, па загаду пана Сапегі, на гэты момант былі зняты некаторыя краны.

Пан Сапега з прычыны цяжкіх зносін па звычайнай дарозе праз вялізарны поплаў, у час паводкі Дняпра, зрабіў, дзеля лепшага праезду цара, зямляны насып па поплаве да вёскі Абідавічы на працягу 1 вярсты; насып гэты быў зроблены да 2 аршын вышыні. Цяпер засталіся толькі невялікія сляды гэтага насыпу і прарывы, дзе былі зроблены масты. Трэба падкрэсліць надзвычайную цяжкасць для сялян гэтай працы. Пан Сапега зрабіў загад свайму войту Палятаеву,

¹⁾ Застаўляючы адказнасць за гістарычны бок гэтага нарысу на аўтары, рэдакцыя часопісу „Наш Край“ вельмі зацікаўлена, каб той архіўны матар'ял, якім карыстаўся аўтар, быў дадзены на прагляд у ЦБ Крэзнаўства. (Рэдакцыя).

які павінен быў у 17 дзён скончыць гэтую працу да царскага прыезду ў Новабыхаў. Хутка працавалі сяляне, але-ж і незадаволены яны былі панам Сапегам і ўсімі тымі, якія кіравалі гэтай работай. Каля 1000 падвод вазілі зямлю і болей 2000 народу штодзень працавала ў працягу 17 дзён. Нарэшце, калі земляны насып быў скончаны, пан Сапега з сваім войтам Палятаевым, як сьведчаць аб гэтым архіўныя панскія мэмуары, альбо запісы, першы праехаў па збудаваным ім земляным насыпе, па якім павінен быў ехаць цар.

Сам Сапега ў сваіх мэмуарах адзначае той факт, што калі ён ехаў па гэтым земляным насыпе—„грэблі“, то яго прыгонны селянін Мацьвеенка няўмоўчў і сказаў: „Вунь ужо пан паехаў па нашай працы! А калі мы паедзем па панскай працы?—Ох! доўга гэтага нам чакаць! Толькі адным паном, а ня нам царэй ажыдаць!“—Над гэтым скажам, які запісаны ў мэмуары, вельмі доўга браззілі думкі пана Сапегі, бо тады вельмі значна пашыраны былі думкі „дэкабрыстых“. У час прабывання Аляксандра I ў Новым Быхаве пан Сапега сэнс гэтага сказу перадаў і цару, які адказаў Сапегу: „Будзе і ў гэтым свой час“. Так па грэблі, збудаванай прыгоннікамі пана Сапегі, праехаў цар.

У час вайны 1914—17 г. тут была зроблена праз ужо зьнішчаную грэблю Сапегі яшчэ другая, новая з мастом праз Дняпро, які ў 1918 годзе палякі спалілі.

Насельнікаў у Новым Быхаве паводле перапісу 1897 г. знаходзілася 987 душ мужчын і акрамя гэтага лічылася 1058 д. жанчын. Па вызнаньні гэтае насяленьне падзялялася так: праваслаўных у гэты час было 669 мужч. і 689 жанч., яўрэяў 318 мужч. і 369 жанчын¹⁾.

Памяшканьняў драўляных лічылася паводле перапісу 1897 г. ўсяго 281 (з якіх сялянскіх 201 і жыдоўскіх 80), акрамя гэтага лічылася крам 16, праваслаўных цэркваў 2 (адна каменная, а другая на могілках драўляная, якая была зроблена апошнім уладаром—панам Булгакам), а таксама была 1 яўрэйская „школа“—малельня²⁾. Калісь тут знаходзілася кватэра прыстава 1-га стану, валасное праўленьне, народная школа, этапнае памяшканьне і царкоўна-вучыцельская школа, прыстань на Дняпры, на якой заўсёды супыняліся платы, шмат судзінаў і параходаў, ³⁾ аптэка і доктарскі пункт.

Зямля тут вельмі дрэнная: адны пяскі. Сяляне ў Новым Быхаве адчуваюць вялікі недахоп у хлебе. Яны заўсёды з вясны наймаліся дзеля згонкі лесу па Дняпры ўніз да Кацярынаславу і зараблялі кожны рублёў па 200 за лета.

Лесу было шмат каля Новага Быхаву ў паноў Сямкоўскага і Гагавацкіх.

Апроч гэтага, тут вярсты за тры ад Новага Быхаву, у Лазарэвічах знаходзіліся крэйдавыя паклады па беразе Дняпра. Сяляне

¹⁾ Паводле даных 1897 году, апублікаваных у кнізе: „Населення местности Российской Империи в 500 и более жителей по данным переписи 1897 г. Спб. 1905“—у Новым Быхаве было 2255 чал., у тым ліку праваслаўных 1758, яўрэяў 490. Апроч таго, ёсьць даныя аб насельніках Новага Быхаву за 1858 г. (1503), за 1920 (2161) і 1923 (2083). (Рэдакцыя).

²⁾ Паводле перапісу 1923 г. у Новым Быхаве 446 памяшканьняў, у тым ліку 397 жылых; будынкаў жылых 379, усе драўляныя. (Рэдакцыя).

³⁾ За навігацыю 1924 г. згодна даных ЦСУ БССР Новабыхаўская прыстань пагрузіла 20 тысяч пудоў розных тавараў (Рэд.).

з вясны пачыналі капаць крэйду і рабіць з яе галкі, якія ўзімку завозілі ў розныя шклянныя гуты і за гэта атрымлівалі руб. 200—400 кожны.

У гэтай мясцовасці знаходзяць шмат па беразе Дняпра каменных прылад першабытнага чалавека, якія перададзены ў Менск Беларускаму Музею селянінам з Новабыхава Шутовым.

Па шляху ад Новабыхаву ў Стары Быхаў знаходзіцца шмат курганоў, для агляду якіх летам 1925 г. быў накіраваны з Інстытуту Беларускае Культуры т. Сербаў, як архэолёг.

Каля Новага Быхаву знаходзяць хварбу мумію, вохру, а таксама жалезную руду, асабліва каля Тошчыцы, ніжэй Новабыхаву па Дняпры. Таксама сустракаецца тут кварцавы пясок, які ідзе, як і крэйда, на шкло ў шкляных гутах. Ёсць і гліна, якая патрэбна на ганчарні, цагельні і кахельні.

Адгэтуль відаць, што ў Новабыхаве можа разьвіцца шкляная, ганчарная, кахельна-цагляная прамысловасьць.

Праз Новабыхаў у час імперыялістычнай вайны праяжджаў цар Мікалай II, якога сустрэў толькі адзін з сялян з хлебам сольлю, бо іншыя ня ведалі аб яго праездзе. У час рэвалюцыйны сялянамі Новабыхаву былі разгромлены эканоміі Салкоўскіх, Галавацкіх і г. д. Пры польскай окупацыі за гэта былі расстрэлены двое сялян.

Анкеты, праграмы і інструкцыі.

М. Шчакаціхін.

(Навуковы сакратар Сэкцыі беларускага мастацтва ІБК).

Спосабы зьбіраньня матар'ялаў з беларускага мастацтва.

У справе ўсебаковага вывучэньня нашае краіны, якая праводзіцца праз мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі, адно з самых апошніх месцаў (а часам і зусім ніякага) займае да гэтага часу дасьледваньне помнікаў, ня кажучы ўжо аб старажытным, але нават і сучаснага народнага нашага мастацтва. Праца гэтая, аднак, павінна стаць адной з чарговых. Агульны інтарэс, які ўзбудзіўся ў самыя апошнія часы да нашага мастацкага жыцця, вымагае сыстэматычнага і пляновага вывучэньня ўсіх тых пытанняў, што звязаны з праблемай разьвіцьця праставых (вобразных) мастацтваў на Беларусі, і ў ліку іх першымі зьяўляюцца, з аднаго боку,—пытаньне аб нашым мастацкім мінулым, аб гістарычным паходжаньні і разьвіцьці розных галін беларускага мастацтва на працягу стагодзьцяў, з другога—пытаньне аб сучасных народных крыніцах мастацкае творчасці, аб зьмесьце і характары народных мастацкіх форм.

У абодвух паказаных кірунках ужо некалькі гадоў, як распачата адпаведная навукова-дасьледчая праца, што канцэнтруецца навакол Сэкцыі беларускага мастацтва Інстытуту Беларускае Культуры ў сумеснай працы яе з катэдрай гісторыі беларускага мастацтва ў Беларускім Дзяржаўным Унівэрсытэце. Але ў шмат якіх адносінах праца гэтая досыць павольна пасоўваецца наперад. Мы знаходзімся яшчэ пакуль што ў тэй яе стадыі, калі *асноўнай задачай, галоўным чынам, зьяўляецца зьбіраньне патрэбнага матар'ялу*, прычым больш-менш грунтоўная навуковая яе распрацоўка магчыма толькі ў некаторых вынятковых выпадках. У большасьці-жа, як раз недахват матар'ялу затрымлівае гэтую распрацоўку, што пераносіць увесь цэнтр увагі ўласна на папярэднія досьледы і шуканьні.

Але ў гэтай галіне, як нам прыходзілася ўжо і раней зазначаць, вышэйпамянёныя навуковыя ўстановы ня маюць магчымасьці пакладацца выключна толькі на свае ўласныя, досыць абмежаваныя (хаця-бы ў сэнсе колькасьці сваіх супрацоўнікаў) сілы. Ём *патрэбна вядомае дапамога з боку самых шырокіх колаў беларускага грамадзянства*,—і дапамога пільная, хуткая, бо помнікі старажытнага мастацтва ледзь не на нашых вачох руйнуюцца і зьнікаюць з твару беларускае зямлі, народнае-ж мастацтва паступова занепадае, і трэба ратаваць і захоўваць для навукі яго рэшткі, якія часта ўжо і цяпер утвараюць сабой як быццам нейкую „жывую гісторыю“ нашага народу і яго ранейшага культурнага жыцця.

Зразумела, што гэтая дапамога, каб дасягнуць сваёй мэты, павінна зьявіцца не выпадковай, але належным чынам арганізаванай. У гэтым

сэнсе першая роля тут прыпадае, бяспрэчна, на краязнаўчыя органы, якія маюць для гэтага адпаведныя магчымасці, а ў некаторых выпадках і патрэбную ахвоту, як гэта ўжо паказалі на практыцы паасобныя раённыя і акруговыя таварыствы. Для поспеху справы трэба толькі накіраваць разрозненныя імкненні на нейкі пэўны шлях, надаўшы працы ў гэтай галіне вядомую аднастайнасць і высьветліўшы канкрэтна тую чыста навуковыя запатрабаванні, якія да яе прад'яўляюцца. У наступным мы і намячам некаторыя праграмы збірання мастацкіх матэрыялаў для ведама і кіраўніцтва адпаведных працаўнікоў у гэтым кірунку.

Найбольш магчымым і лёгкай, нават для самых дробных краязнаўчых адзінак, зьяўляецца даследаванне мастацтва народнага, якое амаль што зусім не патрабуе ніякіх спецыяльных ведаў, альбо падрыхтоўкі. Народнае мастацтва Беларусі выяўляецца пераважна ў дзвюх галінах: у ткацтве і ў драўляным разьбярстве. І ў тэй і ў другой яно мае выключна прыкладны, дэкарацыйны характар, і вызначаецца вялікай колькасцю самых розных рысункаў орнаменту, якія трэба належным чынам сабраць з усіх куткоў Беларусі.

Самае збіранне трэба рабіць наступным чынам: самая лепшая форма—гэта фотографічныя здымкі, або зарысоўкі; у ткацтве можна збіраць і самыя тканіны, але ў дэталі вялікіх кавалках, каб можна было судзіць аб усім рысунку цалком; такія прадметы, як паяскі, гунькі, або гафаваныя (шытыя) рушнікі—трэба браць у цэлым відзе. Зарысоўваючы тканіны, або гафаваныя орнаменты, абавязкова браць яго ў натуральную велічыню і ў натуральных колерах, без чаго зарысоўка ня мае ніякае вартасці. Апроч таго, трэба памятаць яшчэ і тое, што ўсякая зарысоўка сама па сабе, як-бы добра яна ня была зроблена, яшчэ ня ёсць навукова матэрыял, і што толькі прыкладзенае да яе апісанне надае ёй навуковую каштоўнасць. З гэтай прычыны да кожнай фотографіі, зарысоўкі, або ўзору тканіны абавязкова трэба далучаць адпаведны ярлык, укладзены па наступным плане:

1. Назва мясцовасці (горад, мястэчка, сяло, вёска, якога раёну і акругі).

2. Як далёка знаходзіцца мясцовасць гэтая ад чыгункі, ад гораду? Ці шмат асоб займаюцца ў гэтай мясцовасці ткацтвам, або гафаваннем? Ці прадаюць свае вырабы, ці робяць іх для ўласнага ужытку?

3. Назва зарысаванага прадмету (тканіна, посьцілка, рушнік, гунька, паясок, намётка і г. д.).

4. Хто яго рабіў (імя, прозьвішча і па бацьку, калі не мясцовы чалавек, дык адкуль родам)?

5. Ці ня мае рысунак спецыяльнай назвы ў мясцовай мове (напр. „капыцікі“, „ланцужок“, „ёлачкі“, „ў лусачку“ і г. д.)?

6. Адкуль узяты рысунак аўтарам (выдумаў сам, пазычыў у суседа, узяў з друкаванага рысунку, рысунак з даўніх часоў ужываецца ў данай мясцовасці і г. д.)?

7. З якога матэрыялу зроблена тканіна (з нітак пакупных, свайго вырабу, ільняных, ваўняных і г. д.)?

8. Чым хварбаваны ніткі? (Калі хварбай свайго вырабу, дык паказаць, як яна завецца, з чаго і як робіцца).

9. Якія назвы маюць у мясцовай мове тую колеры, якія сустракаюцца ў рысунку?

Апроч гэтых тлумачэнняў, што прыкладаюцца да кожнай паасобнай зарысоўкі, трэба наагул сабраць у данай мясцовасці ўсе весткі, датычныя самай тэхнікі ткацкага вырабу, назвы ткацкіх прылад (варштат, станок, кросны і г. д.) і іх паасобных частак, а таксама, тэхнічныя тэрміны, звязаныя з процэсам вырабу. З асаблівай увагай трэба кожны раз высветліць, ці зьяўляецца аўтар мясцовым ураджэнцам, і ці не запазычаны ім рысунак з якога-небудзь чужаземнага (расійскага, польскага, украінскага, латыскага, або інш.) ўзору. Тут трэба пытацца наконт бацькоў і наагул продкаў, бо вядомы выпадкі, калі перасяленцы прыносілі на Беларусь (напр. на Случчыну) чужыя арнаментальныя формы, дзе яны засталіся да гэтага часу на працягу некалькіх пакаленняў.

Аналёгічным спосабам павінна рабіцца таксама і зьбіраньне разьбярнае арнаментыкі з тэй толькі розьніцай, што ў тых выпадках, калі разьба нехварбаваная, зарысоўку прадмету можна рабіць не каляровую, але звычайную—алоўкам, атрамэнтам, ці тушшу. Апроч таго, ува ўсіх выпадках зарысоўка можа быць зроблена з значным памяншэньнем. У дадатковых ярлыках трэба сабраць весткі такія-ж самыя, як адносна тканіны, па пытаньнях 1-му, 4-му, 5-му, 6-му, 8-му і 9-му, але далучыць да іх яшчэ наступныя даныя:

а) Ці робіцца ў данай мясцовасці разьба кожным гаспадаром для ўласнай сваёй будоўлі, ці ёсьць нейкі майстар-разьбяр, што працуе на розных гаспадароў? Калі ёсьць, дык сабраць дакладныя весткі аб гэтым майстры.

б) З якой часткі будынку ўзяты зарысаваны арнамент (з акна, дзьвярэй, страхі, ганка і г. д.)? Як завецца гэтая частка ў мясцовай мове? Усе зарысоўкі з аднаго будынку сабраць разам, і далучыць да іх агульную зарысоўку будынку цалком, паказаўшы, дзе які арнамент у ім знаходзіцца.

в) Якія інструманты, ці прылады ўжываюцца пры разьбярстве? Як яны завуцца? Ці няма ў мясцовай мове спэцыяльных выразаў, датычных разьбярскае працы?

Для большасьці мясцовасьцяў Беларусі тканінаю, гафтаваньнем і разьбярствам народнае мастацтва вычэрпваецца. Радзей сустракаюцца *расьпісныя* тканіны, дзе адпаведны рысунак намалюваны хварбамі ад рукі. У гэтых выпадках лепш за ўсё набыць самы прадмет, а калі немагчыма, дык зрабіць каляровую зарысоўку, ярлык-жа скласьці таксама як і наагул для ўсякай тканіны.

У некаторых мясцох магла захавацца яшчэ *крашаніна* (набойка, набіванка, або друкаваная тканіна), дзе рысунак атрымліваецца на звычайным палатне пры дапамозе „набіўкі“ яго спэцыяльнай рашчынай і хварбаваньня, альбо шляхам друкаваньня рысунку з адпаведных драўляных дошак. Гэтая галіна мастацкае вытворчасці, якая цяпер сустракаецца рэдка, прадстаўляе найбольшую цікаўнасьць і патрабуе самай пільнай увагі. Зьбіраньне рысункаў і апісаньне тут трэба рабіць па ўзоры, дадзеным намі для тканіны, але апроч таго высветліць яшчэ і наступныя пытаньні:

1. Як завецца самы гэты выраб у данай мясцовасці? Як даўно ён тут існуе? Хто ім займаецца?

2. Калі існуе спэцыяльная майстэрня, падаць аб ёй падрабязныя весткі (адрас, валадар, колькі чалавек працуе, абсталяваньне, адкуль атрымліваюцца матар'ялы).

3. Якія прылады, інструменты і матар'ялы ўжываюцца пры вырабе? Якія назвы маюць яны ў мясцовай мове?

4. Адкуль узяты дошкі для набіўкі, або друкавання? (Ці прывезены адкуль-небудзь, ці зроблены на месцы? Калі апошняе, дык хто зрабіў? Якімі ўзорамі пры гэтым карыстаўся?—як на пункту 6-му для тканіны, самым падрабязным чынам).

5. Колькі ўсяго паасобных рысункаў ёсць у майстэрні, або ў майстра? (Лічыць і тыя, што цяпер, можа быць, ім і ня ўжываюцца). Сабраць усе гэтыя рысункі, лепей за ўсё кавалкамі самай тканіны, або адбіткамі з дошак на паперы, і ў крайнім выпадку зарысоўкамі. Зазначыць, якія з гэтых рысункаў найбольш „у хаду“, якія зусім ужо ня ўжываюцца.

6. Высветліць, на каго працуе майстар. Ці робіць крашаніну па заказу, ці на продаж? Якое пашырэнне маюць вырабы? (У межах данае вёскі, сяла, мястэчка; у бліжэйшых мясцовасцях; па ўсім раёне і г. д.).

У выпадках, калі-бы на практыцы пры збіранні ўзораў народнага мастацтва прыйшлося сустрэць якія-небудзь іншыя віды мастацкае вытворчасці, напр., вырабы з бяросты, саломы і г. д. (што бывае рэдка), не памянёныя ў нашых праграмах,—трэба прытрымлівацца паказаных намі агульных прынцыпаў, г. зн. рабіць як мага больш дакладныя зарысоўкі і дадаваць да іх падрабязныя апісанні, як у вышэй прыведзеных прыкладах.

Значна большыя цяжкасці для звычайных краязнаўчых устаноў прадстаўляе даследаванне помнікаў старажытнага мастацтва. Праўда, з гэтымі помнікамі часцей прыходзіцца мець справу інстытуцыям гарадскім і месцачковым,—але і яны звычайна пазбаўлены патрэбных тэхнічных магчымасцяў, а часам і належнай падрыхтоўкі і спрактыкаванасці, каб весці гэтую працу ў колькі-небудзь шырокім маштабе. Як агульнае правіла тут трэба прыняць, што *адзінай формай збірання матар'ялаў у гэтай галіне могуць быць толькі фотографічныя здымкі*; усякія іншыя спосабы, нават найлепшыя зарысоўкі, у даным выпадку, з прычыны складанасці формаў самых помнікаў, не дасягаюць сваёй канчатковай мэты. Пры вывучэнні помнікаў архітэктуры да гэтага далучаецца яшчэ патрэба мець дакладныя пляны будынкаў, што можа зрабіць толькі спецыялісты. З гэтай прычыны займацца самым збіраннем матар'ялаў тут могуць толькі тыя краязнаўчыя арганізацыі, *дзе ёсць магчымасць сістэматычнага фотографавання помнікаў*. Там, дзе гэтае магчымасці няма, трэба ў мэтах эканоміі сіл і ў інтарэсах самае справы *абмяжоўвацца толькі складаннем адпаведных апісанняў*, якія ў далейшым з'явяцца асновай для спецыяльных ужо даследаванняў, праведзеных праз належныя навуковыя ўстановы. Зразумела, што гэтакія-ж апісанні павінны далучацца і да фотографічных здымкаў, калі-б удалося іх зрабіць. З гэтай прычыны ў далейшым мы падамо як праграмы такіх апісанняў, гэтак і некаторыя ўвагі да фотографавання, прадставіўшы даследчыкам выкарыстаць тое, што будзе для іх магчымым і патрэбным.

Помнікі старажытнага мастацтва, што захаваліся яшчэ на Беларусі, у большасці сваёй належаць да трох асноўных мастацкіх галін—*архітэктуры (будаўніцтва), малярства, і скульптуры (разьбярства)*,—кожная з якіх патрабуе сваіх уласных спосабаў і метадаў дась-

ледваньня. У некаторых выпадках да іх далучаюцца яшчэ і помнікі прыкладных мастацтваў, галоўным чынам, ювэлірнага.

У найбольшай колькасці мы знаходзім *помнікі архітэктурныя*, даследваньне якіх, аднак, зьяўляецца найбольш цяжкім і складаным. Помнікі гэтыя бываюць двух гатункаў: *царкоўныя і грамадзянскія*, як каменныя, гэтак і драўляныя, прычым царкоўная архітэктура трапляецца значна часцей і вельмі цікава з гістарычна-архітэктурнага боку, асабліва ў сваіх драўляных формах. Пры фотографаванні архітэктуры з кожнага помніка трэба рабіць, па магчымасці некалькі, здымкаў, кіруючыся наступнымі правіламі:

1. Царкоўныя будынкі фотографуюцца з надворнага боку цалком два разы: з *паўднёва або паўночна-заходняга* і з *супроцьлеглага паўднёва або паўночна-ўсходняга боку*, г. зн. адзін раз з рога каля галоўнага ўваходу, другі раз з рога каля аўтарнае часткі, з разрахункам, каб у абодвух выпадках было відаць два фасады адначасна.

2. Грамадзянскія будынкі, асабліва вялікія (напр., палаты), лепей за ўсё фотографавать *чатыры разы: галоўны фасад, задні фасад і бакавыя фасады*.

3. Апроч агульных здымкаў, трэба сфотографавать найбольш цікаўныя *паасобныя дэталі*, калі яны ёсць: *ганкі, уваходы, вокны, орнамэнтальныя аздобы і г. д.* у большых размерах.

4. Унутры з царкоўных будынкаў робяцца *два здымкі* агульнага выгляду: *у бок аўтара і ў бок уваходу*. У грамадзянскіх будоўлях абіраюцца найбольш цікаўныя і характэрныя *памяшканьні*, напр., *сая, ўходы і г. д.* Здымаюцца таксама *дэталі орнамэнтальных аздоб* па сьценах, дзвярах, вокнах, столях і інш.

Увага: паказанае фотографаваньне праводзіцца толькі пры дэталёвых даследваньнях, пры добрых да таго тэхнічных магчымасцях; пры звычайнай працы, у выпадку, калі мажліва скарыстаць толькі аматарскую фотографію, з кожнага помніка можна рабіць і па адным здымку, які прыкладаецца да апісаньня для орыентацыі.

Апісаньні архітэктурных помнікаў, нават і без фотографічных здымкаў, зьяўляюцца найбольш важнай часткай справы. Трэба апісваць *усе старажытныя помнікі данага раёну*, не пакладаючыся пры гэтым на свой асабісты густ пры выбары гэтых помнікаў, бо лепей іншы раз апісаць які-небудзь помнік мала цікаўны і мала каштоўны, як прапусьціць што-небудзь запраўды каштоўнае, што відаць толькі спецыялістаму, а з першага пункту погляду, магчыма, і ня выклікае інтарэсу. Значнае ўвагі, пры гэтым, заслугоўваюць *старыя драўляныя царквы*, часта закінутыя, напалову ўжо зруйнаваныя, дзе-небудзь на могілках, у якіх вельмі часта сустракаюцца надта цікаўныя архітэктурныя формы. Апісаньні архітэктуры робяцца па наступных плянах:

1. Дзе знаходзіцца помнік (вёска, сяло, мястэчка, горад, у вапощнім выпадку на якой вуліцы)? Як ён разьмешчаны (на ўзгорку, на роўным месцы, у садзе і г. д.)?

2. Які помнік (палац, дом, езуіцкая колегія, ратуша, званіца, царква, капліца, сінагога і г. д.)? Як ён завецца?

3. З чаго пабудаваны (камень, цэгла, дрэва; атынкаваны ці не, дрэва ў дошках ці ў бярвеньнях)?

4. Калі пабудаваны? Калі дата дакладна вядома, дык адкуль? Пашукаць, ці няма дзе-небудзь на самым помніку знадворку, ці ўнутры,

якога надпісу, адкуль відаць час пабудавання помніка? Ці няма якіх-небудзь дакумантаў, датычных пабудовы, або перабудовы ці рамонту помніка? Якія гэта дакуманты? Зрабіць з іх належныя выпіскі. (Па царквох такія дакуманты трэба шукаць у царкоўным архіве, пераглядаючы так званыя „кліравыя ведамасці“, „візіты“ і інш. паперы).

5. Якую форму мае будынак у плане (простакутную, квадратую, кантовую, крыжападобную і г. д.)? З якіх частак складаецца (у царквох: прытвор, званіца, сярэдняя частка, аўтар, бакавыя прыбудовкі; у грамадзянскіх будынках: асноўны корпус, прыбудовкі, вежы і г. д.)? Які выгляд маюць знадворку гэтыя часткі? Колькі паверхаў у кожнай з іх? Колькі дзвярэй, вакон і г. д.? Разьмеры будынку (лепей за ўсё ў мэтрах; калі немагчыма, дык памераць крокамі).

6. Як апрацаваны сьцены з надворнага боку (колюмны, гызмы, пілястры, лапаткі)?

7. Якое перакрыцьцё мае будынак? Якая форма даху, або дахаў (двохскатавая, трохскатавая, конусападобная, пірамідальная, купалападобная, шалашовая)? Паказаць перакрыцьцё кожнае паасобнае часткі. Апісаць дэталі перакрыцьця (шпілі, глаўкі і г. д.). З чаго зроблена перакрыцьцё (жалеза, гонта, цёс і г. д.)?

8. Якія арынаментальныя дэталі знаходзяцца з надворнага боку? Дзе яны зьмяшчаюцца (навакол дзвярэй, вакон, па гызмах, беспасрэдна па сьценах і г. д.) З чаго яны зроблены (з дрэва, цэглы, алебастра, каменя, мэталю)? З чаго складаецца іх рысунак (расьлінныя мотывы, геамэтрычныя формы, жывёлы, чалавечыя фігуры)?

9. Якія памяшканьні знаходзяцца ўнутры будынку? Колькі іх? Як разьмешчаны? Як падзяляюцца і як злучаюцца паміж сабой? Якую маюць форму?

10. Як перакрыты ўнутраныя памяшканьні (столяй, сцяпеньнем купалам)? Якую форму мае перакрыцьцё, асабліва сцяпеньні (паўкруглую, крыжовую, зоркападобную і г. д.)?

11. Як апрацаваны ўнутраныя памяшканьні ў арынаментальным сэнсе (аналёгічна пункту 8-му)?

Увага: калі робяцца фотографічныя здымкі, трэба іх перанумараваць, і ў апісаньні ў адпаведных мясцох пасылацца на належны нумары.

Некалькі прасьцей і фотографічная праца, і складаньне апісаньняў у вадносінах да помнікаў старажытнага малярства. Помнікі гэтыя бываюць або царкоўныя, або грамадзянскія, апошнія—амаль выключна партрэтавага характару. Першыя, па розных царквах, часам бываюць напісаны беспасрэдна па сьценах, у другіх выпадках складаюць з сябе іконаставы, або вісяць як паасобныя адзінкі. Малярства партрэтавае трэба шукаць па маейнтах, палацах, або ў тых мясцох, куды яны маглі трапіць у часы вайны і рэвалюцыі. У вабодвух выпадках, г. зн. і ў царквах і ў маейнтах, вельмі карысна аглядаць розныя патаемныя куткі, як каморкі, рызьніцы, званіцы, сутарэньні і г. д., дзе часта такія прадметы бываюць схаваны, а часам нават і проста кінуты, як непатрэбныя.

Пры фотографаваньні малярства з кожнага помніка робіцца *толькі адзін здымак*. У выпадках, калі ёсьць вялікія насыценныя росьпісы,—мясцовым крэйзнаўчым арганізацыям лепей за ўсё зусім і ня брацца за іх фотографаваньне, якое патрабуе шмат часу, справы-

каванасці і значных выдаткаў,—але толькі зрабіць належныя апісанні (падрабязна да кожнай паасобнай часткі роспісу) і накіраваць іх у вадпаведныя ўстановы. Апроч таго, трэба памятаць, што наагул далёка ня ўсякі помнік малярства можа быць сфатаграфаваны на звычайных пласцінках: для перадачы правільных суадносін колераў звычайна ўжываюцца г. зв. *ортохроматычныя* пласцінкі, але цяпер іх няма ў продажы нават у буйных асяродках. Пры здыманні на звычайных пласцінках некаторыя малюнкi зусім ня выходзяць, другія даюць вельмі дрэнныя здымкі,—так што пры абмежаванасці сродкаў і пры адсутнасці спецыялістага фотографа лепей зусім не рызыкаваць на такое фатаграфаванне. Калі здымак усё-ж робіцца, дык трэба толькі сачыць за тым, каб 1) малюнак быў добра асвятлены; 2) каб матавае шкло фатаграфічнае камеры знаходзілася строга ў адной роўніцы з малюнкам.

Апісанне помнікаў робіцца па наступным пляне:

1. Дзе знаходзіцца, або адкуль узяты малюнак падрабязна (якой царквы, маёнтка, палаца: дзе зьмешчаны—у іконаставе, на сьцяне, знойдзены ў каморцы і г. д.)?

2. Што выябражае малюнак таксама падрабязна (напр., ікона „укрывавааньне“, „звеставаньне“, „Мікола“, „хрыстос“ і г. д.; портрэт князя Карла Радзівіла, смаленскага стольніка Адама Янішэўскага і г. д.).

3. На чым напісаны малюнак (на сьцяне, на тынку, на драўлянай дошцы, на мэталёвай дошцы, на палатне і г. д.)? Разьмеры яго ў сантымэтрах?

4. Якімі хварбамі напісаны (алеевымі, яечнымі, клеявымі, тэмперай і г. д.)?

5. Якія надпісы знаходзяцца на малюнку? (Уважліва аглядзець абодва бакі і скоп'яваць усе надпісы з поўным захаваньнем арыгінальнага правапісу. Калі з надпісаў ня відаць, калі малюнак зроблены,—пашукаць ці няма дакумантаў, з якіх-бы гэта можна было ўстанавіць (у царквах тут трэба перагледзець царкоўныя архівы, „кліравыя ведамасьці“, „візыты“ і г. д. і рабіць з іх адпаведныя выпіскі).

6. Якія колеры ўжыты ў малюнку? (Пэралічыць па магчымасьці ўсе, паказаўшы, дзе які з іх знаходзіцца, якія граюць галоўную, якія другарадную ролю).

7. З чаго складаецца малюнак? (пэйзаж, архітэктурныя мотывы, чалавечыя фігуры, жывёлы, і іншыя прадметы. Як яны разьмешчаны і як звязаны паміж сабой?).

8. Якія вопраткі сустракаем мы на малюнку? (Апісаць іх, паказаўшы формы і колеры).

9. Ці няма ў малюнку якіх-небудзь арнаментальных мотываў (мярэжысты фон, рамка і г. д.)? З чаго складаюцца гэтыя мотывы?

Аналёгічным спосабам фатаграфуюцца ды апісваюцца таксама і помнікі скульптуры (разьбярства), прычым паказваецца, з якога матэрыялу зроблена скульптура (з дрэва, алебаstra, каменя, гіпса і да т. п.), ахварбавана ці не; пры ахрарбоўцы, апісваюцца хварбы, як у пунктах 4 і 6 для малярства. Абмеры скульптуры робяцца ў трох кірунках: даўжыня асновы, шырыня асновы і вышыня прадмета. Калі апісваецца скульптура *барэльефная* (плоская разьба), дык абмеры робяцца толькі па даўжыні і шырыні.

Асаблівае ўвагі заслугоўвае разьба *дэкарацыйная*, якая сустракаецца галоўным чынам у іконаставах і ў рамках навакол абразоў. Здымкі тут трэба рабіць як з агульнага выгляду кампазыцыі, гэтак і з па-

асобных частак орнаменту. Апісваючы, трэба падрабязна зазначыць, з чаго складаецца орнамент, якія мотывы ўжыты ў ім і як яны скомбінаваны.

Усе іншыя галіны старажытнага мастацтва, якія маглі-б сустрацца,—напр., ювэлірныя вырабы, старасьвецкія тканіны і г. д.,—не патрабуюць спецыяльных програм апісання, і павінны даследвацца і апісвацца згодна вышэйпададзеных плянаў, кожны раз прыстасаваных да адпаведнага выпадку. Пры гэтым, для старажытных тканін у вагульнай аснове падыходзяць праграмы, пададзеныя намі для тканіны сучаснай, помнікі-ж ювэлірнага мастацтва могуць апісвацца аналёгічна скульптуры.

Пры разьмеркаваньні ўсёй дасьледчае працы ў краязнаўчай арганізацыі, трэба прыняць пад увагу, што наколькі народнае мастацтва патрабуе сыстэматычнага і доўгага вывучэньня, настолькі-ж у мастацтве старажытным, пры больш разьвітых яго формах, можа быць цікаўным і высока каштоўным і кожны паасобны помнік. З гэтай прычыны, зьбіраньне ўзораў народнага орнаменту трэба арганізаваць стала і плянова, прычым імкнучца сабраць як мага большую колькасьць і паасобных рысункаў. Старажытнае-ж мастацтва можна вывучаць пэрыодычна, арганізуючы спецыяльныя экскурсіі, або экспэдыцыі з мэтай паступова дасьледваць і апісаць усе помнікі данага раёну.

Але самае галоўнае—што на гэтую працу ня трэба глядзець, як на канчатковую. Усе матар'ялы, сабраныя краязнаўчымі арганізацыямі на мясцох, і часам для самых гэтых месцаў і ня надта цікаўныя, *толькі тады можна будзе выкарыстаць належным чынам, калі магчымасьць іх распрацоўкі будзе прадстаўлена адпаведнай навуковай інстытуцыі.* Дзеля гэтага ўсе матар'ялы трэба абавязкова надсылаць у Сэкцыю беларускага мастацтва Інстытуту Беларускае Культуры, або беспасрэдна, або праз пасрэдніцтва ЦБ Краязнаўства,—бо толькі там матар'ялы гэтыя можна скарыстаць у вагульных інтарэсах беларускае навукі. Для таго-ж, каб і ў данай краязнаўчай арганізацыі заставаліся некаторыя сьляды праведзенае працы—рэкомандуецца ўсе фотографіі, зарысоўкі і апісаньні рабіць у двух экзэмплярах, пакідаючы адзін сабе, а другі надсылаючы ў Інбелкульт. Пры гэтым, па ўсіх пытаньнях, датычных данае працы, за ўсякага роду дарадамі ці тлумачэньнямі можна звярочвацца да Сэкцыі беларускага мастацтва ІБК, якая з свайго боку глыбака зацікаўлена ў тым, каб завязаць больш сьціслую сувязь з краязнаўчымі інстытуцыямі і знайсьці сабе сярод гэтых інстытуцый цэлы шэраг сталых корэспандэнтаў і супрацоўнікаў.

Я. Ракаў.

Пастаноўка падлічэння бюджэту часу бела- рускага селяніна.

1. Асаблівасьці падлічэння бюджэту часу сялян.

Што робіцца зараз у гэтым кірунку.

У цяперашні час колькі-небудзь значных дасьледваньняў бюджэту часу сялянства ў Беларусі ня робіцца. Цэнтральная Статыстычная Управа БССР праводзіць вывучэньне баянсу рабочага часу невялікага ліку сялянскіх гаспадарак. Гэтыя дасьледваньні нас здаволіць ня могуць, дзякуючы дзвюм асноўным прычынам: 1) дасьледваньне закранае толькі рабочы час, зусім не звяртаючы ўвагі на толькі на вольны час селяніна, але нават на работу, якую селянін адбывае парадкам самаахвотным (напрыклад, грамадзкая праца, праца па самавыхаваньні; 2) мэтад дасьледваньня далёка не дасканалы, бо адбываецца шляхам распытваньня селяніна і членаў яго сям'і і толькі адзін раз на працягу году.

Прымеце пад увагу наагул адносіны сялян да часу, адсутнасьць сьціслага вымерваньня часу, разьлічэньні „на вока“, „па сонцы“ і г. д. і для вас будзе зразумелым, якім вялікім можа быць пры такіх мэтадах ухіл ад праўды ў той ці іншы бок.

Асаблівасьці падлічэння бюджэту часу сялян.

Мэтоды падлічэння бюджэту часу сялян адрозьніваюцца вельмі значна ад мэтодаў падлічэння часу іншых груп насельніцтва (рабочых, служачых, студэнтаў, настаўнікаў і г. д.)

Немагчымасьць самападлічэньня.

Папершае, культурны ровень сялянства ў цяперашні час выключае магчымасьць самападлічэньня і сьціслага вымярэння часу. Як правіла, мы павінны селяніна распытваць з яго слоў (зразумела, далёка не пунктуальных), запісваць колькі часу ён патраціў на тэй ці іншай часьці звыдаткаванага часу.

Сэзонны характар працы селяніна.

Падругое, у вадзнаку ад нормальнага рабочага часу іншых груп, які зьяўляецца тыповым і аднальковым на працягу блізка ўсяго году, сялянская праца падлягае значным зьменам у звязку з тым ці іншым сэзоном.

Гадавы балянс часу.

Калі 1-2 тыдні нормальнай працы зусім даволі, каб даць належнае прадстаўленне аб гадавым балянсе часу рабочага, служачага, студэнта і г. д. (падлічваючы непрацоўны час водпуску і г. д.), дык сялянскі гадавы балянс складаецца з зусім неаднакіх па меншай меры 4-х балянсаў, адпаведна 4-м асноўным сезонам сельскай гаспадаркі.

2. Мэта падлічэння.

Вывучэнне ступені перанаселенасці вёскі.

Мы ўвесь час гаварылі аб аграрнай перанаселенасці Беларусі. Аднак, сьціслых даных аб гэтым мы ня маем. Для больш праўдзівых вывадаў па даным пытанні нам варта было-б мець: 1) лік рабочай сілы ў сялянскай гаспадарцы Беларусі (прыбытак рабочага часу), 2) патрэбнае і фактычнае выдаткаванне рабочай сілы ў сялянскай гаспадарцы (выдатак часу), 3) нявыкарыстаная і нерацыянальная выкарыстаная рабочая сіла (неразмеркаваны час).

Калі мы даследуем тыповыя гаспадаркі БССР па розных адзнаках гаспадарскай моцнасці (работнікі, жывы і няжывы інвэнтар, ужыткі і г. д.) і паравжаную сярэднюю памножыць на лік гаспадарак (і душ насельніцтва), мы атрымаем па даных § 3 агульную астачу незвыдаткаванай рабочай сілы ў сельскай гаспадарцы БССР, як у ‰ адносінах, так і ў абсалютных цыфрах.

Якое гэта можа мець значэнне пры разліках і перасяленні, колёнізацыі, развіцці мясцовых саматужных промыслаў і да т. п., ня цяжка зразумець.

Вывучэнне быту беларускага сялянства.

Вывучаючы ўвесь бюджэт часу беларускага селяніна, іначай—яго вытворчую, хатнюю працу, грамадскую дзеяльнасць, формы адпачынку, забаў і г. д., мы атрымліваем пэўны малюнак сучаснага беларускага сялянскага быту, мы атрымліваем вёску такою, якою яна ёсць. Чым жыве і дыша сучасная вёска, куды яна дзёе вольны час, ўсё гэта стане ясным у рэзультате даследвання.

Патрэбныя ўмовы для ўзьяняцця культуры вёскі.

Каб змяняць быт вёскі, змагацца за новую культуру ў вёсцы, патрэбна дасканалае вывучэнне сучасных умоў. Дзякуючы гэтаму даныя аб быце, аб размеркаванні часу працы і адпачынку набываюць выключнае значэнне для культурных дзеячоў нашай беларускай грамадзкасці.

Ліквідацыя няпісьменнасці і політасветпраца.

Вялікія цяжкасці выклікае пастаноўка ліквідацыі няпісьменнасці і політасветпрацы на вёсцы. У звязку з сезоннымі зьменамі ў прапорцыі паміж працай і вольным часам селяніна, зазначаная работа сама набывае сезонны характар, мяняючыся з боку ліку і якасці ў звязку з парою году.

Цьвёрды грунт для гэтай работы магі-б даць пунктуальныя даныя аб вольным часе селяніна па сезонах з паказаннем для кожнага сезону гадзін дня, найбольш спрыяючых для вядзення політасветпрацы, як для старэйшых сям'і, так і для членаў гаспадаркі, моладзі.

Становішча сялянкі і сялянскай моладзі.

Нашы даныя таксама дадуць магчымасць выявіць асаблівасці палажэння жанчыны-сялянкі, як гаспадыні ў хаце, а таксама і ліку членаў сям'і, якія дапамагаюць у гаспадарцы. Жанчына, як вядома, у сялянскай гаспадарцы займаецца пераважна хатняй працай, па меры сілы памагаючы мужчыне ў працы вытворчай, але яе праца, ня менш патрэбная для гаспадаркі, ніколі ня прымаецца ў лік сялянскай псыхалёгіяй, і на жанчыну глядзяць, як амаль не на дармаедку.

Ня менш важна выявіць быт нашай вясковай моладзі, калі і колькі яна мае вольнага часу, як яго выкарыстоўвае. Гэта было-б вельмі карысна прыняць пад увагу пры разгарненні працы комсамолу на вёсцы.

Хістанні разьмеркаваньня часу па розных групах сялянства.

Вельмі цікаўныя можна будзе зрабіць вывады, калі параўнаць даныя разьмеркаваньня часу ў розных груп сялянства па адзнаках: роду, узросту, моцнасьці гаспадаркі, культурнасьці яе і г. д. Вельмі паказальна, напрыклад, будзе ведаць затрату часу на грамадскую працу ў залежнасьці ад моцнасьці гаспадаркі—гэта дасьць нам адказ на пытаньне, якія групы сялянства ў цяперашні час выяўляюць максымальную актыўнасьць у політычным жыцьці.

3. Як будзе зроблена падлічэньне.

Час, які трэба падлічыць.

Падлічэньне павінна адбывацца на працягу дня і ночы (24 гадз.) затым, што нас цікавіць праца і адпачынак сялян ва ўсіх іх выглядых.

Апроч таго, для падлічэньня сезонных зьмен у разьмеркаваньні часу, а таксама ў мэтах спробы пабудаваньня баянсу прыбытку і выдатку рабочай сілы на Беларусі, падлічэньне будзе рабіцца 4 разы на год (па 4 асноўных сезонах, па 11 дзён на сезон, 10 будзённых рабочых дзён і 1 дзень адпачынку).

Мы думаем падлічэньне рабіць прыкладна ў наступны час: 15 чэрвеня, 15 ліпеня, 15 верасьня, 15 кастрычніка, 15 сьнежня, 15 студзеня, 15 сакавіка і 15 красавіка. Апошні сезон у 1926 г. мы ня зможам дасьледваць; такім чынам, калі мы пачнем дасьледваньне з 15 чэрвеня, дык скончым яго да 15 (прыкладна) красавіка 1927 г. Праз месяцы $1\frac{1}{2}$ -2, пэўна, можна будзе абвясціць даныя ў апрацаваным выглядзе.

Каб атрымаць больш-менш прыблізную сярэднюю для кожнага сезону, каб абыйсьці выпадковасьці ў зьвязку з выбарам аб'ектаў дзён, па жаданні дасьледчыка, 10 дзён, якія падлягаюць дасьледваньню, будуць механічна раскіданы на працягу 2-х месячных пэрыодаў па сезонах. Пры ўтварэньні падлічэньня прыдзецца строга трымацца дат, аб якіх будуць дадаткова паведамлены тыя, што робяць падлічэньне.

Об'екты падлічэньня.

Аснаўным об'ектам падлічэньня зьяўляецца сялянскі двор (гаспадарка). Падлічэньню падлягаюць усе члены сям'і данай гаспадаркі, пачынаючы з 10 год.—Па сваім тыпе гаспадаркі будуць падзелены на 6 груп. Мы маем на мэце ўсяго падлічыць да 100—200 гаспадарак па БССР.

Якімі сіламі будзе зроблена падлічэнне.

Тут мы падыходзім да самага галоўнага.

Якім апаратам данае дасьледваньне будзе зроблена? Мы ўжо паказвалі, што аб самападлічэньні гаворкі быць ня можа. Бадай што ня ўдасца зрабіць падлічэньне пры дапамозе дзяржаўнага статыстычнага апарату затым, што ЦСУ зьвязана сваім плянам працы і ня можа ўзяцца за гэтую справу. Апроч таго, гэтая даволі марудная праца іншы раз зьвязана з нежаданьнем сялян даць падрабязныя і пэўныя адказы. З гэтай прычыны мы лічым за мэтазгоднае зрабіць падлічэньне сіламі дабрахвотных корэспондэнтаў.

Удзел краязнаўчых таварыстваў і гурткоў.

Праца па падлічэньні бюджэту часу беларускага сялянства робіцца Асоцыяцыяй НОП і Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Інбелкульце.

Мы лічым за мэтазгоднае, каб краязнаўчыя арганізацыі выдзелілі каго-небудзь з сваіх членаў для правядзеньня гэтай працы. Адзін чалавек за вечар можа зрабіць падлічэньне дзвюх гаспадарак. Такім чынам, мы павінны мець ня менш як 100 корэспондэнтаў.

Куды павінен зьвярнуцца корэспондэнт.

Кожны, хто выяўляе жаданьне прымаць удзел у гэтай вялікай працы, павінен аб гэтым тэрмінова напісаць у Інбелкульт. Затым яго паведамаць, якога тыпу гаспадаркі ён павінен дасьледваць.

Асноўныя групы.

Што-ж належыць да асноўных груп гаспадарак, дык іх прыдзеца прыняць пад увагу ў мэтах далейшай апрацоўкі і рэгістраваць такія адзнакі: 1) род, 2) узрост, 3) няжывы інвэнтар у гаспадарцы, 4) жывёлу, 5) лік зямлі на ўжытках, 6) спосаб зямлякарыстаньня, 7) лік работнікаў і едакоў у гаспадарцы, 8) удзел паасобных членаў сям'і ў тых ці іншых грамадзкіх і партыйных арганізацыях, 9) хто з членаў сям'і зьяўляецца абраным (актыўным) членам тае ці іншае арганізацыі (сельсавет, сельком, коопэратыў).

Як робіцца падлічэньне.

Падлічэньне робіцца парадкам распытваньня корэспондэнтам самага селяніна ды членаў яго сям'і паводле даданай да гэтага праграмы.

Распытваньне павінна рабіцца ў вечары. Пытаючыся трэба крок за крокам прасачыць увесь час, праведзены тым, каго распытваюць, паводзіць яго на думкі. Трэба зазначыць выдатак часу ў гадзінах і хвілінах па пунктах аб выдаткаваньні часу, паказаных у праграме.

Па сканчэньні падлічэньня сямёх дзён кожнага сэзону матар'ял пасылаецца ў Інбелкульт.

Пунктуальнасьць запісаў.

Пры ўмовах распытваньня селяніна нельга, зразумела, прэтэндаваць на асабліва вялікую пунктуальнасьць запісаў часу. З гэтай прычыны лічым за мэтазгоднае страту часу абкружваць да 15 хвілін на кожную справу.

Агульнае падсумаваўне выдатку за дзень і ноч ніякім спосабам ня можа перавысіць 24-х гадзін, так што дабаўляючы да пэўных 15 хвілін у ваднэй рабоце, нельга забывацца адлічыць у наступных; іначай абкругліваньне павінна йсьці ў той ці іншы бок, прычым той, хто пытаецца, заўсёды павінен мець добрае ўяўленьне аб 24 гадзінах пражытых тым, каго ён распытваў.

Артыкулы выдаткаваньня часу.

Самым цяжкім у дасьледваньні бюджэту часу зьяўляецца апрацаваньне номэнклятуры артыкулаў выдаткаваньня часу. Ня можна ўпадаць у дробязі, але, з другога боку, падлічэньне разьмеркаваньня часу павінна быць даволі дробным, каб даць малюнак быту селяніна.

Дзень селяніна павінен быць падзелены на ніжэйшыя асноўныя групы артыкулаў выдатку часу, згодна схэмы Струміліна¹⁾

П р а ц а.

1. Абавязковая.

А. Вытворчая:

- а) па найму,
- б) у сваёй гаспадарцы.

Б. Хатняя:

- а) прыгатаваньне яды,
- б) дагляд памяшканьня,
- в) дагляд адзежы,
- г) самаабслужваньне.

В. Хадзьба на работу.

Г. Зносіны з рынкам.

2. Вольная:

- а) самавыхаваньне,
- б) грамадзкая дзеяльнасьць.

А д п а ч ы н а к:

- а) ядзеньне,
- б) забавы,
- в) рэлігійныя запатрабаваньні,
- г) бязьдзейны адпачынак.

С о н:

- а) начны,
- б) дзённы.

¹⁾ Струмілін. „Бюджет времени русского рабочего и крестьянина в 1922-23 году“. Москва, 1924 г.

Неразьмеркаваны час.

Што належыцца даданай да гэтага праграмы, дык яна вельмі дэталізавана. За корэспондэнтам застаецца воля рабіць запісы дэтална, як прапануе праграма, ці скараціць іх. Ува ўсякім разе асноўныя артыкулы выдаткаваньня часу, адзначаныя нумэрацыяй арабскімі цыфрамі, ня могуць быць далей звужаны.

Сувязь і інструктаваньне.

Пажадана, каб корэспондэнт у выпадку свайго прыезду ў Менск звярталіся ў Інбелкульт для жывога інструктаваньня.

Спраўкі можна будзе атрымліваць ад аўтара гэтага артыкулу, а таксама ў Асоцыяцыі НОП Інбелкульту.

Я. Ракаў.

Дадатак: Праграма падлічэньня часу.

Інструкцыя да праграмы падлічэньня бюджэту часу беларускага селяніна.

1. Падлічэньне робіцца на працягу году ў дні, якія будуць паказаны дадаткова.

2. Кожны дапісчык падлічвае 1-2 сялянскія гаспадаркі, падлічваючы выдатак часу ўсіх членаў гаспадаркі шляхам распытваньня, не пазьней дня, які йдзе за днём падлічэньня.

3. Не падлічваецца час дзяцей маладзей 10 год і непрацаздольных, якія фізычна ня здольны да працы і актыўнай дапамогі гаспадарцы ня робяць.

4. Кожнаму дапісчыку будзе давацца тлумачэньне аб тым, якія гаспадаркі (па асноўных адзнаках) ён мае падлічваць.

Па блянку № 1.

5. Блянк № 1 запаўняецца на кожную паасобную гаспадарку і высылаецца ў Інбелкульт разам з блянкамі № 2 пасля падлічэньня працы 1-га сэзону (не пазьней 20-VI 1926 г.).

6. Сямейны склад гаспадаркі не падлічваецца па прозьвішчах і іменьнях, але гэткім спосабам: „жонка 46 год, сын 28 год“ і г. д.

7. Пры пералічэньні інвэнтару не закранаць дробяззяй, але пералічваць асноўны інвэнтар, як, напрыклад: плуг, барана, воз, малатарня, жніўярка і інш.

8. Пры пералічваньні жывёлы па відах, трэба паказаць асобна лік галоў рабочай жывёлы і асобна маладняк.

9. Апісваючы формы зямлякарыстаньня, паказаць, якая гаспадарка: абшчынная ці падворная, хутарская, адрубная, а таксама вельмі часта пераспалосіцы.

10. Апісваючы спосабы вырабу зямлі закранаць ступень культурнасьці вырабу (трохпалёўка, шматпалёўка, ужываньне машын, вычышчэньне насеньня, угнаеньне).

11. Пункт аб спосабах перапрацоўкі produkтаў сельскай гаспадаркі запаўняць толькі ў тым выпадку, калі ёсьць спецыяльны прылады для гэтага (сэпараты, сыраварні і г. д.).

Па блянку № 2.

12. Блянк № 2 запаўняецца асобна на кожнага члена сям'і па працягу 11 дзён па датах, якія будуць паказаны дадаткова.

13. У рубрыцы 1-ай паказаць мясцовыя заробаткі, але не заробаткі на старане. Час асоб, якія знаходзяцца на старане, не падлічваць.

14. У рубрыках 2 і 3-й падлічваць работу на сваёй гаспадарцы. Больш падрабязнае падлічэньне па літ. а, б, в і г. д. неабавязкова.

15. У рубрыцы 5-ай падлічваць работу не пастаяннага рамесьніцкага характару, але паасобнага (выраб палатна і г. д.) работу, прызначаную для рынку.

16. У рубрыцы 6-ай падлічваць прыгатаваньне яды, нашэньне вады, калоньне дроў, мыцьцё пасуды і г. д.

17. У рубрыцы 7-ай падлічваць прыпарадкаваньне памяшканьня, рэмонт будынкаў, пасудзін розных і г. д.

18. У рубрыцы 8-ай падлічваць чыстку, напраўку, шыцьцё адзежы і абутку.

19. У рубрыцы 9-ай падлічваць дагляд за сабою, напрыклад: адзецця, памыцца, настрыгчыся, пабрыцца, памыцца ў лазьні, пакупка ў рэчцы.

20. У рубрыцы 10-ай падлічваць толькі хаду з дому на месца работы. Пераходы, зьвязаныя з працэсам працы (араньнем, падрыхтоўкай апалу) падлічваюцца разам з працай.

21. У рубрыцы 19-ай падлічваць наведваньне вечарын мастацка-літаратурнага зьместу, тэатру, кіно, паляваньне, і рыбную лоўлю.

22. У рубрыцы 20-ай—гульня ў карты, вечарынкi, на якіх някультурна траціцца час ужываньнем алькоголю, бойкамі і гэтак далей.

23. У рубрыцы 21-ай падлічваць прыёманьне гасьцей, тнаведваньне знаёмых, танцы, сьляваньне, ігру на музычных інструман ах.

24. У рубрыцы 24-ай падлічваць час, сьвядома патрачаны на бязьдзейны адпачынак.

25. У рубрыцы 27-ай падлічваць увесь час, аб якім той, час каго падлічваюць ня можа паказаць спосабу яго выдаткаваньня, і час, які не ўваходзіць у папярэднія рубрыкі, напрыклад: чаканьне, нявольны прыпынак работы з прычыны пагоршаньня атмасфэрных акалічнасьцяў і падобную да гэтага лішнюю трату часу.

Аб зьбіраньні матар'ялаў па народным звычаёвым праве.

На вёсках часта можна назіраць выпадкі, калі сяляне вырашаюць тыя ці іншыя спрэчныя пытаньні свае гаспадаркі і сям'і бяз суду, на падставе тых звычаяў, якія ўжываліся раней у вёсцы і якія застаюцца да гэтага часу. Для навукі вельмі важна ведаць усе такія звычаі, бо яны адбіваюць у сабе тое, што нідзе не запісана, але ў жыцці вёскі мае вялікае значэньне. Вышэйшая навуковая ўстанова Беларусі—Інстытут Беларускае Культуры—праз сваю Праўную Сэкцыю прыступае да вывучэньня гэтых звычаяў па ўсёй Беларусі. Ён можа дасягнуць свае мэты толькі пры актыўнай дапамозе тых, хто беспасрэдна назірае гэтыя звычаі. Найлягчэй іх можна выявіць праз гутарку з тымі сялянамі, якія карыстаюцца на вёсках належным аўторытэтам і з гэтае прычыны часта запрашаюцца іншымі сялянамі для вырашэньня тых ці іншых спрэчак. Праўная Сэкцыя лічыць, што грамадзкія працаўнікі вёскі добра ведаюць такія звычаі з беспасрэднага назіраньня іх. Маючы ўсё гэта на ўвазе, Сэкцыя спадзяецца знайсці сабе сярод іх актыўных супрацоўнікаў і сталых корэспондэнтаў. Сэкцыя выпрацавала спіс пытаньняў, на якія яна хоча мець адказы. Гэта праца будзе найбольш каштоўна, калі адказы на пытаньні будуць ілюстраваны прыкладамі, паказваючы дзе, калі, у чыёй сям'і і як гэта адбылося.

Пытаньні.

(Распрацаваны Праўнаю Сэкцыяй Інбелкульту на падставе дакладу т. Я. А. Бонч-Асмалоўскага).

1. Ці бываюць выпадкі, калі старога, які зрабіўся няздольным да працы, пазбаўляюць правоў кіраваць гаспадаркаю? Ці яму выдзяляюць рухомую маёмасьць, ці даюць хлеб?

2. Ці бываюць выпадкі, калі тых членаў гаспадаркі, якія доўгі час (гадоў 7-10) не працавалі на гаспадарцы, ізноў прымаюць як роўнапраўных членаў?

3. Ці вывучыўшым якое-небудзь рамяство (каваля, шаўца, настаўніка і г. д.) пры падзеле гаспадаркі даецца такая самая частка гаспадаркі, як іншым членам, ці меншая?

4. Ці бываюць выпадкі злучэньня дзьвюх гаспадарак у адну, напр., пры жаніцьбе, прымацтве, апякунстве?

5. Ці бываюць выпадкі, якія паказваюць, што сяляне лічаць нявыгодным драбіць гаспадарку? Ці прымаюць для гэтага якія-небудзь меры (прыгаворы сходаў, умовы ў сям'ях і інш.)?

6. Ці бываюць выпадкі, калі пры падзеле гаспадаркі дзеліцца толькі будоўля, жывёла і іншая маёмасьць, а зямля застаецца ў непадзельным карыстаньні?

7. Прымаючы прымакоў, ці робяць з імі ўмовы і якія? Што бывае, калі прымак парушыць гэтыя ўмовы?

8. Ці бываюць выпадкі, калі на гаспадарку, у якой няма рабочых рук, прымаюць назаўсёды, чалавека, якому пасля сьмерці гаспадара і застаецца гаспадарка? Як іх завуць—здольнікамі ці іначай? Як іх прымаюць—па дагаворы ці не, і на якіх умовах? Пералічэце іх. Што робяць, калі ён гэтых умоў ня выпаўніць?

9. Ці бываюць выпадкі, калі прымак альбо здольнік атрымлівае частку маёмасьці з тае гаспадаркі, з якой яны прыходзяць на новую гаспадарку? Як гэтая частка маёмасьці завецца?

10. Ці заўсёды даюць дзяўчыне пасаг? Што звычайна даецца ў пасаг? Ці бываюць выпадкі, калі дзяўчына, вышаўшы замуж без пасагу, патрабуе яго ад бацькоў пасля?

11. Прынятыя на гаспадарку—нявестка, прымак альбо здольнік—пры выхадзе з гэтае гаспадаркі бяруць толькі рухомую маёмасьць, ці таксама частку зямлі? Ці бяруць яны частку толькі на сябе, ці таксама і на дзяцей?

12. Ці залежыць выдзел ім часткі зямлі ад таго часу, які яны пражылі на гаспадарцы?

13. Калі жанчына вернецца з дзецьмі да свайго бацькі (развёўшыся ці заўдавеўшы), ці лічаць яе і дзяцей роўнапраўнымі членамі гаспадаркі яе бацькі? Ці плаціць муж разводкі на выхаваньне дзяцей?

14. Калі выходзіць замуж жанчына з дзецьмі ці лічаць яе дзяцей роўнапраўнымі членамі гаспадаркі новага мужа? Ці робяць аб гэтым якія-небудзь ўмовы?

15. Хто і як назначае апеку над сіротамі?

16. Ці пасаг лічыцца агульнай маёмасьцю хатняе гаспадаркі, ці нявестка мае на яго асаблівыя правы?

17. Ці бываюць выпадкі, калі нявестка альбо прымак пры выхадзе з гаспадаркі забіраюць назад толькі свой пасаг і пры якіх умовах ім не выдзяляецца частка хатняе гаспадаркі?

18. Ці бываюць выпадкі, калі пры падзеле гаспадаркі маёмасьць дзеліцца па ліку дзяцей гаспадара, ці дзеляць яе па ліку працаздольных, ці па ліку ўсіх душ?

19. Ці аддзяляюць на малалетніх такія-ж долі, як і на дарослых, ці меншыя?

20. Як дзеляць гаспадаркі, па пісаным дагаворы, ці вусна пры сьведках? Ці запрашаюць для падзелу суседзяў? Якія яшчэ ўжываюцца спосабы падзелу?

21. Ці вырашаюць бяз суду і як вырашаюць самаўпраўства, напр., захват зямлі, перакос і г. д.?

Ад Тэатральнае Падсэкцыі Інстытуту Беларускае Культуры.

Тэатральная Падсэкцыя Інстытуту Беларускае Культуры паставіла адной з сваіх мэт зьбіраньне матар'ялаў да гісторыі беларускага тэатру.

Падсэкцыя заснавала тэатральны музэй, які павінен ахапіць матар'ялы па гісторыі беларускага тэатру ўсіх пэрыодаў:

1. Беларускія пацешнікі (скамарохі).
2. Народныя паказы гадавога кругу.
3. Беларускія царкоўныя містэрыі і інтэрмэдыі школьнае драмы на Беларусі ў XVI—XVIII вякох.
4. Батлейка.

5. Беларускі тэатр часоў Дуніна-Марцінкевіча і тэатр пры панскіх дварах часоў прыгону.

6. Беларускі тэатр часоў „Нашае Нівы“.

7. Беларускі тэатр часоў „Першага Таварыства Драмы і Камэды“.

8. Беларускі тэатр у Савецкай Беларусі і па-за яе межамі, як профэсійнальны, таксама і самадзейны на гарадох і вёсках.

У музэй ужо пачалі паступаць розныя экспанаты. Плян працы па заснаваньні музэю наступны:

а) Зьбіраньне рэчавых памятак працы, што да адраджэньня і будовы беларускага тэатру.

б) Фотографіі, зарысоўкі тыпаў, пастановак і г. д.

в) Этнографічны матар'ял, зьвязаны з беларускім тэатральным мастацтвам (характары, самадзельныя рэквізыт і бутафорыя).

г) Афішы, праграмы, рэцэнзіі, рукапісы і іншыя матар'ялы па гісторыі беларускага тэатру.

д) Макеты пастановак.

е) Мэмуарны матар'ял, зьвязаны з гісторыяй беларускага тэатру.

ж) Розны матар'ял архіўнага характару як офіцыйнага, так і прыватнага значэньня, біографічны матар'ял выдатных працаўнікоў беларускае сцэны і інш.

Падсэкцыя звярочваецца да ўсіх, каму дорага разьвіцьцё беларускага тэатру, прыйсьці з дапамогай у арганізацыі тэатральнага музэю. У першую чаргу Падсэкцыя пакладае свае надзеі на краязнаўчыя арганізацыі. Падсэкцыя просіць памяненьня арганізацыі як акруговыя, гэтак і раённыя сачыць і паведамляць Тэатральную Падсэкцыю праз Цэнтральнае Бюро Краязнаўства аб усіх спэтаклях, канцэртах, дзіцячых паказах, якія адбываюцца ў беларускай мове. Вельмі пажадана, каб прысылаліся абвесткі, праграмы, а пры магчымасьці фотографіі, калі такія былі.

Вельмі важна таксама апісаньне народных паказаў пры гадавых абраднасьцях па розных кутках Беларусі, а таксама апісаньне сцэнічных прылад. Калі дзе яшчэ захаваліся батлейкі, прымітыўныя

маскі і вопраткі народных паказаў, дык гэта ўсё просім прысылаць у музей. Вялікае значэнне маюць да гісторыі беларускага тэатру ўспаміны тэатральных працаўнікоў аб забаронах царскімі і польскімі чыноўнікамі спэтакляў на беларускай мове.

Сябры! пасылайце ўсё, што мае адносіны да тэатру на Беларусі! Бо толькі з шырокаю грамадзкаю дапамогаю Інбелкульт утвoryць музей. Калі хто-небудзь захоўвае і хоча прадаць якія-небудзь рэчы, якія маюць дачыненне да гісторыі тэатру на Беларусі, паведамляйце аб гэтым. Кожная маленькая рыса, кожная дробязь, кожнае апісанне маюць вялікую вартасць для гісторыі беларускага тэатру.

Старшыня Тэападсэкцыі Інбелкульту,
член Інбелкульту *Мік. Красінскі.*

Старшыня Музейнае камісіі, член Інбелкульту *Фл. Ждановіч.*

Х Р О Н І К А.

Першы Ёсебеларускі Краязнаўчы Зьезд¹⁾.

7—10 лютага г. г. адбыўся Першы Ёсебеларускі Краязнаўчы Зьезд. Ад першай Ёсебеларускай Краязнаўчай Канфэрэнцыі, якая адбылася ў лістападзе 1924 году, Зьезд рэзка адрозьняўся. Канфэрэнцыя 1924 г. намеціла мэтоды коардынацыі краязнаўчай працы ў межах БССР і спосабы прапаганды краязнаўчых ідэй. Зьезд 1926 г. займаўся галоўным чынам пытаньнямі аб тым, як і ў якім кірунку павінны працаваць краязнаўчыя арганізацыі. На Канфэрэнцыі былі прадстаўлены галоўным чынам вышэйшыя школы, музэі, дасьледчыя станцыі, архівы і іншыя ўстановы, зацікаўленыя ў разьвіцьці краязнаўства, а таксама прысутнічалі асобныя краязнаўчыя спэцыялісты; на Зьезд-жа былі закліканы амаль што выключна прадстаўнікі краязнаўчых арганізацый, лік якіх з 1924 да 1926 году павялічыўся ўва многа разоў.

Усяго на Зьезд зьехалася 120 дэлегатаў, з якіх 112 мелі рашаючы голас, 8—дарадчы. Ня лічачы Інбелкульту, ЦБК і музэяў, былі прадстаўлены 87 краязнаўчых таварыстваў і гуртоў, лік членаў у якіх дасягае 5000.

Па партыйнасьці дэлегаты падзяляліся так: членаў КП (б) 6—9, кандыдатаў—5, членаў і кандыдатаў АКСМБ—11, беспартыйных—95.

Зьезд адчыніўся 7 лютага ў вечары. У прэзыдыўм былі абраны т. т. Вілянстовіч, Ігнатоўскі, Сэрбэнта, Шукевіч-Трашчыкоў, Смоліч, Азбукін, Касьпяровіч, Мікіцін, Мікалаеў. Пашуўская, Ільлючонак, Зянюк, Васілеўскі, Салаўёў, Букініч, Рагінескі, Аніхоўскі і Мацьвяёнак. Ганаровымі членамі прэзыдыўму былі абраны т. т. Сталін, Крыніцкі, Чарвякоў, Адамовіч, Ендакоў і Гэсэн.

З прывітаньнямі выступалі т. Гэсэн ад ЦК КП (б) Б. т. Конанаў ад ЦСПСБ, т. Ігнатоўскі ад Інбелкульту і Народнага Камісарыяту Асьветы, т. Аляксандраў ад Яўрэйскага аддзелу Інбелкульту і т. Мікалаеў ад Гомельскага Губэрнскага Бюро Краязнаўства.

Усіх пасяджэньняў Зьезду адбылося 8 па такой праграме:

1. Палітычны даклад т. Чарвякова.
2. Інфармацыйны даклад т. Смоліча аб прааробленай працы Інбелкульту.
3. Справаздача ЦБК.

¹⁾ Протоколы Зьезду рыхтуюцца да друку асобным спыткам.

4. Доклады з месц.

5. Інструкцыйныя даклады:

а) Фядзюшын. Заданьні прыродазнаўчага вывучэньня Беларусі.

б) Некрашэвіч. Мовазнаўчая праца краязнаўчых арганізацый.

в) Гарэцкі. Зьбіраньне фольклёру.

г) Пятровіч. Як весьці працу па вывучэньні гаспадаркі.

д) Проф. Доўнар-Запольскі. Краязнаўчая праца ў галіне гісторыі і архэалёгіі.

е) Мароз. Ахова помнікаў.

ж) Дыла. Вывучэньне мастацтва.

з) Мялешка і Ракаў. Вывучэньне быту бюджэт часу селяніна.

6. Проф. Ігнатоўскі. Далейшыя шляхі краязнаўства на Беларусі.

Па дакладах былі прыняты наступныя рэзалюцыі.

Рэзалюцыя па дакладу т. Чарвякова.

Заслухаўшы палітычны даклад т. Чарвякова, Першы Ёсебеларускі Зьезд Краязнаўства констатуе, што ня глядзячы на ўсе перашкоды з боку сусьветнай буржуазіі, ворагу рэволюцыйнага пролетарыяту і сялянства, пад умелым і дзвёрдым кіраўніцтвам камуністычнай бальшавіцкай партыі адбудаваньне нашай соцыялістычнай гаспадаркі шпаркім крокам ідзе наперад.

Побач з ростам і ўзмацненьнем соцыяльнага будаўніцтва палыпшаецца матар'яльнае становішча рабочых, сялян і служачых.

Узмацненьне соцыялістычнай прамысловасьці павялічвае і ўзмацняе пролетарыят. дапамагае разьвіцьцю сельскае гаспадаркі, узмацоўвае саюз між рабочай клясай і сялянствам і тым самым канчаткова замацоўвае становішча нашага Соцыялістычнага Саветскага Саюзу як ува ўнутраным, так і міжнародным маштабе. Краязнаўчы Зьезд заяўляе, што краязнаўчыя арганізацыі ўсю сваю працу будучь накіроўваць да таго, каб адбудаваньне соцыялістычнай гаспадаркі ішло ішчэ больш шпаркімі крокамі.

Зьезд заяўляе, што ўся краязнаўчая праца будзе вёсьціся па дырэктывах і пад кіраўніцтвам Камуністычнае Партыі і Саветскай Улады. Краязнаўчы Зьезд рашуча выступае супроць групы Лістападу і патрабуе, каб вінаватыя былі належным чынам пакараны.

Няхай жыве Саюа Савецкіх Соцыялістычных Рэспублік!

Няхай жыве Беларуская Савецкая Соцыялістычная Рэспубліка!

Няхай жыве і маёе саюз рабочих і сялян Беларусі і ўсяго свету!

Пастановы першага Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду 7—11 лютага 1926 г. ў Менску.

Рэзолюцыі па дакладах Цэнтральнага Бюро Краязнаўства і мясцовых краязнаўчых арганізацый.

Заслухаўшы справаздачу ЦБ Краязнаўства, акруговых і раённых краязнаўчых арганізацый і паасобных гурткоў за справаздачны тэрмін з 9 сьнежня 1924 г. па 7 лютага 1926 г., Першы Ёсебеларускі Краязнаўчы Зьезд адзначае, што сетка краязнаўчых арганізацый у параўнаньні з мінулым годам значна пашырылася і арганізацыйна ўфармавалася. Замест 19 арганізацый, якія існавалі і прыслалі на мінулую канфэрэнцыю сваіх дэлегатаў, мы цяпер маем да 167 арганізацый, аб якіх ёсьць весткі ў ЦБК, а фактычна, як выявілася з дакладаў за месц, лік арганізацый значна большы. За справаздачны час шырока папулярызавана ідэя ўсебаковага вывучэньня краю і ня толькі прыцягнута да працы працоўная інтэлігенцыя, але абуджана зацікаўленасьць гэтай працай і ў шырокіх працоўных масах. Некаторымі краязнаўчымі таварыствамі праведзена навуковадасьледчая праца і прыступлена да выданьня сабраных матэрыялаў. Побач з гэтым трэба адзначыць, што яшчэ не дасягнута поўнае кіраўніцтва мясцовымі арганізацыямі з боку ЦБК і акруговых краязнаўчых таварыстваў. Недахоп сродкаў ня даў магчымасьці шырока разгарнуць выдавецкую працу па выданьні належнай кіраўнічай літаратуры. Ня глядзячы на гэтыя недахопы, праробленую ЦБК і ўсёй краязнаўчай сеткай працу Зьезд прызнае ядавальняючай. На далейшае Зьезд лічыць абавязкова патрэбным здзейсьніць наступнае:

I. Арганізацыйныя пытаньні.

1. Зьезд прапануе ўсім краязнаўчым арганізацыям умоўніць дзейнасьць па прыцягненьні да краязнаўчай працы самых шырокіх работніцка-сялянскіх мас, у першую чаргу партыйных і профэсійных работнікаў, а таксама Комуністычнага Саюзу Моладзі, савецкіх працаўнікоў, настаўнікаў, агрономаў, дактароў, ляснічых, каморнікаў, коопэратараў, культурных, і політасьветных працаўнікоў вёскі, сялянскага актыву, піонэраў і наагул вучнёўскай моладзі.

2. Зьезд адзначае абавязковую патрэбнасьць уцягваньня нацыянальных меншась-

цаў у працу краязнаўчых арганізацый як дзеля агульнае працы, так і дзеля вывучэньня мінулага быту і культуры нацменьшасьцяў. Нацыянальныя аддзелы Інбелкульту маюць сваіх прадстаўнікоў у Цэнтральным Бюро Краязнаўства.

3. Зьезд прапануе прыняць пад увагу краязнаўчы ўхіл школ і патрэбу ў пляновым вывучэньні сельсавецкіх ды раённых тэрыторый з мэтай пабудаваньня пляновай мясцовай гаспадаркі дзяржаўных, коопэрацыйных і іншых гаспадарчых органаў, узяваючы дзеля гэтае мэты сваю працу з дзейнасьцю гэтых органаў.

4. Дзеля цясьнейшай увязкі працы раённых краязнаўчых арганізацый з дзейнасьцю мясцовых дзяржаўных і грамадзкіх органаў і для уніфікацыі краязнаўчай сеткі БССР, Зьезд выказваецца за ўтварэньне ўва ўсіх раёнах, апроч тых, якіх цэнтры супадаюць з акруговымі,—паасобных раённых таварыстваў, якія ў сьне непазасрэдна навуковага кіраваньня і інструктаваньня падлягаюць сваім акруговым таварыствам, а таксама ЦБК у галіне пытаньняў агульна-рэспубліканскага маштабу. Мясцовыя гурткі падлягаюць сваім раённым таварыствам.

5. Прызначацца пажаданым скліканьне пашыраных пленумаў ЦБ Краязнаўства з удзелам прадстаўнікоў ад акруговых таварыстваў.

6. Для большай сувязі і кіраўніцтва пажадана, каб ЦБК практыкавала вызавы на свае пасаджэньні прадстаўнікоў акруговых і раённых таварыстваў для інфармацыі аб працы.

7. Зьезд заклікае раённыя і акруговыя таварыствы да шырокай арганізацыі гурткоў краязнаўства пры сельсавецках, хатах-чытальнях і школах. Заданьнем гэтых гурткоў трэба лічыць: а) ўтварэньне сельсавецкіх, школьных і іншых музэяў, б) арганізацыя краязнаўчых куткоў у хатах-чытальнях, в) зьбіраньне матэрыялаў для раённых таварыстваў, г) наладжаньне экскурсій, лекцый і дакладаў на краязнаўчыя тэмы і г. д.

8. Прызнаючы вялікае выхавальнае значэньне школьнага краязнаўства, Зьезд даручае раённым таварыствам у сувязі з культу-аддзеламі Равыканкомаў правесці ў працягу вясны і лета г. г. закладку школьных музэяў і побач з гэтым школьных гурткоў краязнаўства па ўсёй школьнай сетцы раёнаў.

9. Усе экспанаты і матэрыялы агульна-рэспубліканскага значэньня павінны пасылацца мясцовымі арганізацыямі ў цэнтральныя музэі і архівы праз ЦБК.

10. ЦБК павінна распрацаваць, надрукаваць і разаслаць адна тыповы членскі білет для ўсіх краязнаўчых арганізацый.

11. Фінансавыя сродкі краязнаўчых арганізацый павінны складацца як з членскіх складак, субсыдый дзяржаўных гаспадарчых і профэсійных мясцовых арганізацый ды з адлічэньняў ад продажы выданьняў ЦБК і Інбелкульту.

12. Акруговыя таварыствы павінны зьвярнуцца ў мясцовыя дзяржаўныя органы аб прыняцці іх выдаткаў з будучага бюджэтнага году на мясцовы бюджэт.

13. Выданыя акруговых таварыстваў друкуцца толькі пасля ўхвалення іх Цэнтральным Бюро Краязнаўства.

14. Зьезд прызнае патрэбным павялічыць з наступнага бюджэтнага году дзяржаўныя сродкі, адпускання ЦБК, з мэтай узмацнення краязнаўчага выдавецтва (асабліва ў справе выдання дапаможных падручнікаў і справачнікаў), а таксама на павялічэнне інструктарскага штату, на пашырэнне ды паляпшэнне часопісу „Наш Край“ і на даставу мясцовым арганізацыям краязнаўчай літаратуры.

15. ЦБК мусіць весці сталае вывучэнне арганізацыйных формаў краязнаўчага руху з мэтай іх удасканалення. Пажадана праца ў гэтым кірунку і мясцовых арганізацый. Аб выніку гэтай працы яны павінны паведаміць праз „Наш край“.

II. Аб навуковай дзейнасці.

1. Навуковая дзейнасць краязнаўчых арганізацый павінна мець сваёй мэтай перад усім абслужванне вытворчых патрэб мясцовых гаспадарчых і культурных устаноў, даючы ім матэрыялы для характарыстыкі асаблівага данай тэрыторыі і яе прыродных ды эканамічных рэсурсаў. Побач з гэтым трэба зьвярнуць пільную ўвагу на сталае нагляданне жыцця вёскі і тых зьяў, якія адбываюцца ў сучаснасці на яе быццё, гаспадарцы і светапоглядзе.

2. Асноўным відам працы краязнаўчых арганізацый зьяўляецца навуковае апісанне сваёй тэрыторыі. Гэтыя апісанні павінны будавацца скласці адзіныя колектывны твор усёй краязнаўчай сеткі — краязнаўчае апісанне БССР.

3. Усе краязнаўчыя арганізацыі павінны прымаць актыўны ўдзел у працы Інбелкульту і яго сэкцый шляхам допісаў і паведамленняў, а таксама шляхам збірання навуковых матэрыялаў, запаўнення анкет і відзення нагляданняў па наказах асобных сэкцый і камісій ІБК, пасылаючы матэрыялы праз ЦБК. Асабліваю ўвагу трэба зьвярнуць на збіранне матэрыялаў па мясцовай народнай мове і фольклёры.

4. Лічачы асабліва важным для ўсёй навукі аб Беларусі ўсёагузна перапіс 1926 г., Зьезд заклікае ўсе акруговыя ды раённыя т-вы і гурткі краязнаўства прыняць удзел у працы перапісных камісій і ў самым перапісе, а таксама выкарыстаць перапісныя матэрыялы з мэтай вывучэння сваёй мясцовасці.

5. Краязнаўчыя арганізацыі павінны наглядаць за адносінамі мясцовай люднасці да перапісу, за тэхнікай яе выканання (напрыклад, за правядзеннем выяўлення ўрадажайнасці, зямельнай плошчы, саматужных промыслаў, нацыянальнасці і г. д.).

6. Прызнаючы вялікую важнасць географічнай номенклатуры, Зьезд падкрэслівае вялікую патрэбу правільнага напісання народных назоваў паселішчаў у час перапісу з адпаведным націскаў, адпаведна мясцоваму вымаўленню.

7. Краязнаўчыя арганізацыі праз акругі і ЦБК, высюваюць кандыдатуры больш актыўных у навукова-даследчай і культурна-вытворчай працы сваіх сяброў у члены-корэспандэнты Інбелкульту. Высюванне робіцца ў пісьмовай форме з далучэннем падрабязнай інфармацыі аб кандыдаце. Зацверджанне прадстаўленых кандыдатур робіцца паводле ўставаў Інбелкульту.

8. Пажадана, каб інструкцыйныя выданыя ЦБК былі больш прыстааваны да разумення масавых працаўнікоў.

III. Аб часопісе „Наш край“.

1. Часопіс павінен больш адбываць вынікі працы мясцовых краязнаўчых арганізацый.

2. Асноўным зместам павінны быць: а) метадалёгічныя і кіраўнічыя артыкулы, б) артыкулы аб навуковай працы ў межах Беларусі, в) вынікі працы мясцовых арганізацый (навуковыя артыкулы, арганізацыйныя пытанні і г. д.), г) інфармацыі аб краязнаўчым руху БССР і ўсяго свету, д) інструкцыі, праграмы і анкетны, е) краязнаўчая бібліяграфія.

3. Трэба палепшыць тэхніку, павялічыць лік ілюстрацый, дасягнуць акуратнасці і сваячаснасці выпуску.

4. Усе мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі павінны перасылаць у рэдакцыю „Нашага Краю“ рэгулярныя паведамленні аб сваёй працы, асабліва аб прычатыных у іх дакладах і лекцыях.

5. Усе краязнаўчыя арганізацыі мусяць узмацніць працу па пашырэнні падпіскі і збыту часопісу „Наш Край“ сярод мясцовых устаноў, арганізацый і шырокіх мас.

IV. Аб краязнаўчых музэях і бібліятэках.

1. Кожная краязнаўчая арганізацыя павінна арганізоўваць музэй, прычым рэчы агульна-дзяржаўнага значэння павінны праз ЦБК накіроўвацца ў Дзяржаўны Музэй і яго аддзяленні.

2. У цэнтрах акруг закладаюцца музэі мясцовага краю, утрыманне якіх пажадана правесці па мясцовым бюджэце.

3. Раённыя музэі павінны адбываць у сабе прыроду, гаспадарку і быт раёну. Калі гэтыя музэі не атрымваюць сродкаў па мясцовым (раённым) бюджэце, дык яны змяшчаюцца альбо пры мясцовым краязнаўчым таварыстве, альбо пры адной з мясцовых культурных устаноў.

4. Кожная краязнаўчая арганізацыя павінна рупіцца ў першую чаргу аб залажэнні падручнай краязнаўчай бібліятэкі з прац, якія маюць метадалёгічны характар або адно-

сяцца да апісання данай мясцовасці і ўсёй Беларусі.

5. ЦБК мусіць унесці ў каштарыс патрэбныя сродкі на папаўненне краязнаўчых бібліотэк.

В. Лектарска-экскурсійная праца.

1. У мэтах пашырэння краязнаўчых ведаў сярод шырокіх мас трэба звярнуць увагу на развіццё лектарска-экскурсійнай працы краязнаўчых арганізацый. Кожная краязнаўчая арганізацыя павінна вылучыць з сябе лектарска-экскурсійнае бюро, у склад якога запрашаюцца прадстаўнікі ад ракомпартаў, культадзелу РВК і мясцоваму.

2. Лектарска-экскурсійнае бюро павінны распрацаваць пляны сваёй працы ў сельсаветах, прадпрыемствах, чырвонаармейскіх частках, клубах і г. д. і ўвязаць працу, якую вядуць у гэтым кірунку працаўнікі Саюза Працасветы, Працземлесу, Мэдсанпрацы і інш.

3. Лектарская дзейнасць павінна асвятляць пытанні прыроды, гісторыі і гаспадаркі краю, бытавыя асаблівасці насельнікаў, перспектывы развіцця сельскай гаспадаркі і прамысловасці, перспектывы грамадскай працы і іншыя пытанні мясцовага значэння.

4. Пры лекцыях і экскурсіях павінны быць выкарыстаны мясцовыя музейныя матэрыялы.

5. ЦБК даручаецца выдаць дыяпозытывы па краязнаўству, якія магі-б быць выкарыстаны лектарскімі сіламі краязнаўчых арганізацый і пашырыць іх сярод мясцовых арганізацый.

6. Краязнаўчыя арганізацыі павінны арганізоўваць экскурсіі па сваім раёне з мэтай азнаямлення з вынікамі краязнаўчай працы, з помнікамі прыроды з гаспадарчымі дасягненнямі і прыкладамі архаічных формаў гаспадаркі, з прамысловасцю і з хатнімі вырабамі.

Рэзолюцыя па дакладу т. Фядзюшына аб прыродазнаўчым вывучэнні Беларусі.

Заслухаўшы даклад т. Фядзюшына на тэму: „Заданні прыродазнаўчага вывучэння Беларусі“, Першы Ўсебеларускі Краязнаўчы Зъезд пастанаўляе:

1. Вывучэнне прыроды і яе вытворчых сіл прызнаць важнейшай галіной сучаснай краязнаўчай працы.

2. Лічыць абавязкова патрэбным для музэяў збіраць біялагічныя калекцыі па ботаніцы і зоалогіі і наагул экспанаты па ўсіх галінах прыродазнаўства.

3. Збіраючыя экспанаты мясцовай прыроды, асабліваю ўвагу звярнуць на лекавыя, тэхнічныя і іншыя карысныя расліны.

4. Краязнаўчыя арганізацыі, выявіўшы карысныя выкапні і мінеральныя крыніцы паводле анкет, змяшчанай у № 2—3 „Нашага Краю“ за 1925 г., перасылаюць дублеты карысных выкапняў і паведамленні аб мінеральных крыніцах у ЦБК.

5. ЦБК павінна выдаць спецыяльныя дакладныя інструкцыі па збіранні ботанічных і глебавых калекцый.

6. У кожным раёне трэба ўтварыць этэаролёгічную станцыю з разраду і наладзіць фэналогічныя назіранні. Вынікі этэаролёгічных і фэналогічных назіранняў абавязкова перасылаць у ЦБК.

7. Пажадана, каб ЦБК, паколькі дазваляюць сродкі клапацілася аб задавальненні ўсіх краязнаўчых арганізацый азначальнікамі раслін, жывёлін і мінераліяў.

8. Карты, атрыманыя раённымі арганізацыямі, трэба павялічыць у 9 раз (аднаверсны маштаб), выверыць іх, нанесці на іх правільныя кірункі рэк, межы сельсаветаў, новыя паселішчы, дарогі, назвы ўрочышчаў і г. д. Паводле гэтых карт скласці асобныя карты глебавыя, дэталізаваныя і правяраныя на месцы геаботанічныя, а таксама карты прамысловыя і іншыя.

9. ЦБК павінна выдаць умоўныя знакі для аднастайнасці ў складанні гэтых карт на мясцях.

10. Краязнаўчыя арганізацыі абавязваюцца збіраць народную тэрміналогію і нумэрыкацыю па ўсіх галінах прыроды, географіі і тэхніцы.

Рэзолюцыя па дакладу С. Некрашэвіча: „Мовазнаўчая праца краязнаўчых арганізацый“.

Першы Ўсебеларускі Краязнаўчы Зъезд, заслухаўшы даклад С. Некрашэвіча: „Мовазнаўчая праца краязнаўчых арганізацый“, констатуе:

1. Мовазнаўчая праца ў сучасных умовах БССР мае надзвычайна вялікае культурнае значэнне.

2. Гэтая праца асабліва вялікае значэнне набыла ў звязку з апрацаваннем беларускай літаратурнай мовы.

3. У цяперашні час заўважаецца, пад уплывам школы і па іншых прычынах, моцны працэс знікнення дыялектаў беларускай народнай мовы, які пагражае з уваруджэннем усеагульнага навучання поўным іх знікненнем.

4. У звязку з беларусізацыяй школ і ўстановаў асаблівае значэнне набыла праца па збіранні слоў з народнай мовы і ўкладанні навуковых, практычных і спецыяльных (тэрміналогічных) слоўнікаў.

5. Распачатая Слоўнікавай Камісіяй Інстытуту Беларускае Культуры праца, па ўкладанні акадэмічнага слоўніка жывой беларускай мовы адпавядае настойным вымаганням беларускага культурнага жыцця.

6. Адсутнасць практычных і спецыяльных слоўнікаў зьяўляецца адной з важных перашкод для паспешнага правядзення беларусізацыі сярод дзяржаўных і грамадскіх устаноў БССР.

Дзеля вышэй паказанага Першы Краязнаўчы Зьезд БССР пастанаўляе:

1. Звярнуць большую ўвагу на вывучэнне беларускай мовы.

2. Шырока ўцягнуць у гэтую працу краязнаўчыя арганізацыі.

3. Апрацаваць і ў хутчэйшым парадку выдаць праграмы для збірання беларускіх дыялектаў.

4. Павесці самую шырокую агітацыю за збіранне слоў з беларускай народнай мовы.

5. Звярнуць асаблівую ўвагу акруговых краязнаўчых таварыстваў як на неабходнасць арганізацыі збірання акруговымі і раённымі таварыствамі слоў з народнай мовы, гэтак і на ўкладанне краёвых слоўнікаў.

6. Прынятыя Слоўнікавай Камісіяй Інбелкульту прыпыцы для ўкладання слоўніка жывой беларускай мовы прызнаць правільнымі.

7. Прызнаць неадкладна патрэбным найхутчэйшае выданне практычных расійска-беларускіх і беларуска-расійскіх слоўнікаў і навуковай тэрміналогіі.

Рэзолюцыя па дакладу т. Гарэдкага аб збіранні і апрацоўцы фальклёру.

Заслухаўшы даклад т. Гарэдкага на тэму: „Збіранне і апрацоўка фальклёру“, Першы Ўсебеларускі Краязнаўчы Зьезд пастанаўляе:

1. Безадкладна распачаць даследаванне беларускага фальклёру як у цэнтры, так і на мясцох. Распрацоўку пляну гэтай працы даручыць Літаратурнай Камісіі і Музычнай Падсекцыі Інбелкульту.

2. Безадкладна распачаць падрыхтоўку да друку сабраных матэрыялаў, звярнуўшы асаблівую ўвагу на творы з тых мясцовасцей, якія яшчэ не прадстаўлены ў літаратуры данае галіны, і адшукаць для гэтага адпаведныя сродкі.

3. Шчыльней увязаць працу па збіранні фальклёру ў жыццё, падмаючы мастацкае і грамадзкае значэнне фальклёру ў вачох рабочых і сялян, арганізуючы народныя хоры, вечарыны з выступленнямі народных сьпевакоў і г. д.

4. Лічыць патрэбным уцягненне ў працу па збіранні фальклёру спецыялістаў, мясцовых культурнікаў, студэнтаў БДУ, Сель-

ска-Гаспадарчай Акадэміі, тэхнікумаў і інш. Для кіравання гэтай працай заклікаць профэсароў БДУ.

5. У працу краязнаўчых арганізацый па збіранні фальклёру ўнесці пляновасць і сістэматычнасць шляхам заданняў, плянаў, картограм і г. д.

6. Пры збіранні фальклёру асаблівую ўвагу звярнуць на збор песьняў, гульняў і танцаў для дзяцей дашкольнага і школьнага ўзросту.

7. Надрукаваць праграмы і інструкцыі для збірання фальклёру як для падрыхтованых, так і пачынаючых збіральнікаў.

8. Цэнтрам усяе працы па фальклёры лічыць Інбелкульт.

Рэзолюцыя па дакладу т. Пятровіча на тэму: „Як весці працу па вывучэнні гаспадаркі“.

Заслухаўшы даклад т. Пятровіча на тэму: „Як весці працу па вывучэнні гаспадаркі“, Першы Ўсебеларускі Краязнаўчы Зьезд пастанаўляе:

1. Прымаючы пад увагу, што вывучэнне народнае гаспадаркі мае вялікае дзяржаўнае значэнне і што да апошніх часоў гэтая праца ня была досыць разгорнута, лічыць абавязкова патрэбным шырокае развіццё гэтае працы краязнаўчымі арганізацыямі, паставіўшы яе, як асобны від іх працы.

Краязнаўчае вывучэнне гаспадаркі павінна мець мэтай падрабязнае і дакладнае апісанне дробных тэрыторыяльных адзінак (раён, сельсавет, вёска), а таксама і паасобных эканамічных адзінак.

2. Першачарговымі заданнямі для краязнаўчага вывучэння лічыць наступныя:

а) сучаснае выкарыстанне прыродных багатстваў і перспектывы развіцця гэтага выкарыстання;

б) класавае рассяленне сучаснае вёскі;

в) аналіз прыбыткаў і выдаткаў асобных гаспадарак, ураджайнасці, спажывання і г. д.;

г) апісанне тэхнікі сялянскай гаспадаркі;

д) апісанне тэхнікі і эканомікі паасобных культур, асабліва новых;

е) вывучэнне сялянскіх промыслаў ды работкаў;

ж) нагляданне дынамічных зьмен і тэндэнцый у развіцці сельскае гаспадаркі;

з) апісанне лясное гаспадаркі і эксплёатацыі лясоў;

і) вывучэнне мясцовай апрацоўчай прамысловасці і яе сувязі з мясцовым сырцом;

к) гісторыя прамысловасці данага раёну;

л) тэхніка і арганізацыя паасобных галін саматужнай прамысловасці; карта саматужнай прамысловасці;

м) абследаванне мясцовых рынкаў, асабліва кірмашоў;

н) економічне значення річак і наагул шляхаў зносіна.

3. Прывітаць вельмі пажаданым закладанне краязнаўчымі арганізацыямі сталых рахунковых запісаў у сямейных гаспадарках для вывучэння іх бюджэту.

4. Звярнуць асаблівую ўвагу на патрэбу ўтварэння і пашырэння аддзелаў гаспадаркі і прамысловасці ў раённых, акруговых і іншых музэях.

5. Цэнтральнае Бюро Краязнаўства павінна распрацаваць і выдаць інструкцыі і праграмы, патрэбныя для вывучэння гаспадаркі.

Рэзалюцыя па дакладу проф. Доўнар-Запольскага аб краязнаўчай працы ў галіне гісторыі і архэалёгіі і па дакладу т. Мароза аб ахоўе помнікаў старасветчыны.

Заслухаўшы даклад проф. Доўнар-Запольскага на тэму: „Краязнаўчая праца ў галіне гісторыі і архэалёгіі“ і інфармацыю т. Мароза аб ахоўе помнікаў старасветчыны, культуры, быту, прыроды і мастацтва на Беларусі, Першы Усебеларускі Краязнаўчы Зьезд паставіў і ў:

1. Абавязваць краязнаўчыя арганізацыі падлічыць, зрабіць апісанне і зарэгістраваць усе помнікі старасветчыны, якія знаходзяцца на іх тэрыторыі (гарадзішчы, замчышчы, селішчы, курганы і інш.) і давесці аб іх да ведама Інбелкульту.

2. Прыняць адпаведныя меры да збірання такіх помнікаў старасветчыны, якія знаходзяцца ў насельніцкай раёну з архэалёгічных рэчаў, (як напр.: каменныя тапары, малаткі і інш. курганныя рэчы, ці монеты з скарбаў), якія і захоўваць у сваіх музэях згодна існуючага закону.

3. Перагледзець пытанне аб рэштках старасветчыны з часоў гістарычных, як старыя будыні, прадметы мастацтва, могілкі, на якіх захоўваюцца монументы з надпісамі, а таксама наагул камяні-пісанікі. Дзе-б яны ні знаходзіліся, зарэгістраваць іх і давесці да ведама Інбелкульту.

4. Канчаткова, у самым хуткім часе і не пазней вясны гэтага году, правесіць, дзе знаходзіліся валасныя архівы, таксама сабраць весткі ці не захавалася дзе архіваў, альбо наагул папер і кніг зачыненых царкваў, манастыроў, б. панскіх маёнткаў, зарэгістраваць іх і паведамаць тэрмінова аб выніках Інбелкульту праз ЦБК.

5. З погляду навуковай каштоўнасці вывучэння пляну старой вёскі з усімі зямельнымі ўзяткамі, якія знаходзіліся ў яе карыстанні, пажадана сьпісаць плян (схематычны) старога вёскі да рэформы 1861 г., у час рэформы 1861 г. і ў часы перад рэвалюцыяй.

6. Краязнаўчыя арганізацыі на месцах павінны мець самыя бачныя і падрыхаваныя нагляд за тым, каб ня нішчыліся ніякія помнікі архэалёгіі і наагул старасветчыны, нікім, без дазволу належнай установы, не раскопваліся і не разбурваліся, не разорваліся сялянамі і ў выніках прагражачай небяспекі паведамаць Інбелкульту.

7. Звярнуцца ў належныя ўстановы з хадавіцтвам аб выданні адпаведнага закону наконт аховы помнікаў старасветчыны, мастацтва і прыроды.

Рэзалюцыя па дакладах т. т. Мялешкі і Ракава аб вывучэнні быту.

Заслухаўшы даклады т. т. Мялешкі і Ракава аб вывучэнні быту, Першы Усебеларускі Краязнаўчы Зьезд лічыць патрэбным павесіць праз краязнаўчыя арганізацыі безадкладнае вывучэнне сучаснага беларускага быту; дзеля гэтага даручыць ЦБК выпрацаваць адпаведныя, кіраўнічага зместу, інструкцыі для краязнаўчых арганізацый.

Гэта сама Зьезд лічыць патрэбным вывучэнне бюджэту часу сялянства і абследаванне нізавога коопэрацыйнага апарату, якое праводзіцца Інбелкультам. Зьезд прапануе ўсім краязнаўчым арганізацыям прыняць актыўны ўдзел у паказаных працах.

Бабруйская Акруговая Краязнаўчая Конфэрэнцыя.

20-21 лютага адбылася першая краязнаўчая конфэрэнцыя Бабруйскай акругі.

На конфэрэнцыі былі прадстаўлены 10 краязнаўчых арганізацый Бабруйшчыны з агульнага ліку 15 арганізацый, якія існуюць у сучасны момант у акрузе.

Часткаю гэта можна растлумачыць тым, што дзень конфэрэнцыі быў абраны няўдала — у час заняткаў па школах. Некаторыя настаўнікі — кіраўнікі краязнаўчых арганізацый не маглі адлучыцца ў Бабруйск, а з другога боку, пасля Усебеларускага Зьезду, магчыма, што некаторыя арганізацыі не спадзяваліся на Бабруйскую конфэрэнцыю дзедацца аб чым новым.

Між іншым, не з'явіўся на конфэрэнцыю прадстаўнік маладога Жлобінскага раённага таварыства, якое яшчэ не звязалася з ЦБК і, вразумела, з гэтай прычыны ня было запрошана і на Усебеларускі Зьезд. Жлобінскі раён — адзін з найцікавейшых для краязнаўчай працы. Самы Жлобін, як важнейшы прамысловы асяродак Бабруйшчыны, асуджае асаблівае ўвагі краязнаўцаў. У Жлобінскім раёне асабліва цікава было-б прасачыць прасяканне новых уплываў на вёску з фабрыкі і з чыгункі.

З гэтай прычыны здаецца дзіўнай інэртнасць Жлобінскага раённага краязнаўчага т-ва. На Бабруйскай канферэнцыі ўсё-ж варта было пабываць і жлобінцам.

Абгаварваліся на канферэнцыі галоўным чынам пытанні аб тым, якога кірунку мусяць трымацца краязнаўчыя арганізацыі Бабруйшчыны.

Прадстаўнік акругома т. Райсін, падкрэсліў важнасць краязнаўчай працы ў справе адбудавання народнай гаспадаркі і адначасу, што краязнаўства мусіць падняць культуру шырокіх мас беларускай люднасці. Важна, аднак, каб падымалючы і паглыбляючы беларускую культуру, краязнаўцы асыцэрагаліся непажаданых ухілаў, падобных тым, якія былі адзначаны ў газэце «Праўда» ў артыкуле «Ня чую». Трэба ўдзягаць у краязнаўчую працу нацменшасці.

Прадстаўнік ЦБК т. Азбукін азнаёміў дэлегатаў з сучаснымі поглядамі на краязнаўства і прачытаў даклад аб працы ЦБК.

Аб збіранні матар'ялу да слоўніка жывой мовы зрабіў даклад т. Харэвіч.

Затым прадстаўнікамі ад усіх арганізацый былі зачытаны справаздачы аб дзейнасці гэтых арганізацый.

Ад імя Бабруйскага Акруговага таварыства адаваў справаздачу старшыня часовага праўлення т. *Серафімаў*. З справаздачы выявілася, што Бабруйскае Акруговае таварыства, першы арганізацыйны сход якога адбыўся яшчэ ў траўні 1925 году, фактычна не паспела разгарнуць працу аж да кастрычніка. Улетку, калі настаўнікі—галоўныя арганізатары таварыства, развехаліся, наладзіць працу было вельмі цяжка. У значнай меры прычынай павольнага развіцця краязнаўчай працы ў акруговым цэнтры была адсутнасць у горадзе такіх школьных устаноў павышанага тыпу, як тэхнікумы, якія звычайна былі асяродкамі краязнаўчага руху ў іншых акруговых гарадах.

12 кастрычніка адбыўся новы сход таварыства, які абраў новае часовае праўленне і даручыў яму кіраваць працай сэкцыі і раённых арганізацый. Сход наменціў шляхі далейшай працы і вызначыў склад прыродазнаўчай, этнаграфічнай ды гістарычна-археалагічнай сэкцыі таварыства.

У сучасны момант у склад акруговага т-ва ўваходзіць 55 членаў, з якіх членаў УсеКП—12, членаў КСМ—1.

Па саюзах члены т-ва падзяляюцца так:—членаў саюзу працаўнікоў асветы 49, саюзу прац. зямлі і лесу 4, мэдсанпрац 1, саўганд-служ. 1. У прыродазнаўчай сэкцыі працуе 20 членаў, у этнаграфічнай—22, у гіст.-арх.—13.

Адным з найважнейшых дасягненняў таварыства зьяўляецца арганізацыя бабруйскага акруговага музея, у якім ужо ёсць каля 1000 экспанатаў.

У працу па збіранні музейных матар'ялаў уцягнуты вучні мясцовых школ і студэнты.

Музей мае быць ня толькі зборам экспанатаў па мясцовай прыродзе і гаспадарцы, але будзе насіць характар лябараторыі з навучальным ухілам.

За справаздачны перыод часу адбылося 4 пасяджэнні прыродазнаўчай сэкцыі, 8 пасяджэнняў этнаграфічнай і 2 пасяджэнні гіст.-арх. сэкцыі.

Былі зачытаны даклады аб гісторыі гораду Бабруйска, аб беларускай мове ў параўнанні з іншымі славянскімі мовамі і інш.

Чарговымі заданнямі краязнаўства па Бабруйшчыне праўленне т-ва лічыць: 1) уцягненне членаў іншых (апроч Сапрадае) саюзаў, 2) пашырэнне працы сярод членаў КСМ і 3) ажыўленне працы сярод нацменшасцяў.

Сярод справаздач. зачытаных прадстаўнікамі раённых арганізацый, асаблівай увагі заслугоўваюць справаздачы т. Нямцова ад Асіпавіцкага раённага таварыства, т. Кларкіна ад Глускага, т. Мікіціна ад Клічаўскага т-ва і справаздача т. Курбыкі аб дзейнасці Краснабярэскага гуртка пры Агропэдтэхнікуме.

Асіпавіцкае т-ва, як выявілася з дакладу т. Нямцова, падзяліла раён на падраёны і прымацвала кожны падраён да адпаведнай школы, якая зьяўляецца асяродкам краязнаўчай працы ў падраёне. Праз кожныя тры тыдні падраён паведамляе раённае т-ва аб праробленай працы.

Раённае т-ва мае гэктограф, каморніцкі прылады, тэрмомэтр і прылады, патрэбныя да мэтэаралёгічнай станцыі трэцяга разраду.

У карыстанні т-ва ёсць фотаграфічны апарат. Збіранне слоў вядзецца шляхам даручэння членам таварыства запісу назваў, зьяўляюцца з пэўным паняццем, напр. з паняццем «сані», «печка», «хата» і г. д.

Глускае раённае т-ва сабрала матар'ялы аб гісторыі м. Глуск, вывучае выбар стружкі, пашыраны ў мястэчку, сабрала многа экспанатаў для раённага музея, асабліва старых монэт, старых кніг, узоры чырвонай хварбы, збіранай мясцовым сямствам і г. д.

У Клічаўскім т-ве на належныя рэйкі пастаўлена праца па збіранні слоўнікавых матар'ялаў, вывучаецца фаўна раёну, ўтвораны гурткі пры кожным сельсавеце.

Краснабярэскі гурток вядзе працу па вывучэнні Жлобінскага раёну, а таксама па падрыхтоўцы членаў гуртка да сталай краязнаўчай працы і па пашырэнні краязнаўчых ідэй сярод працоўнай люднасці суседніх з Краснабярэскім Агропэдтэхнікумам вёсак. Між іншым у вёсцы Зьміёўцы па ініцыятыве студэнтаў—краязнаўцаў Агропэдтэхнікуму ўтвораны асаблівы гурток краязнаўства, у склад якога ўваша 50 чалавек сялян як моладзі, гэтак і дарослых, ня выключаючы жанчын.

Разгортваецца праца ў *Парыцкім* і *Гарадзецкім* раёнах, дзе сабраны ўжо некаторыя калекцыі да мясцовых музеяў.

У іншых раёнах праца яшчэ толькі распачынаецца.

Пасля спрэчак па дакладах з месцаў і заключнага слова т. Серафімава адбыліся перавыбары праўлення акруговага т-ва. У склад новага праўлення ўвайшлі прадстаўнікі ад раённых арганізацый, ад яўрэйскай ды польскай сэкцыі і ад Комсамолу.

Вывучэнне народнага мастацтва ў Сьмілавіцкай сямігодцы.

Вучні чацьвёртай класы Сьмілавіцкае сямігодкі пад кіраўніцтвам настаўніка мастацтва т. Я. Размысловіча праводзяць вельмі цікавую працу па вывучэнні беларускага народнага мастацтва. Пазнаёміўшыся з элементарнымі ведамі па мастацтву і трохі развіўшы сваё эстэтычнае пачуццё, група вучняў занялася зьбіраньнем беларускага народнага орнаменту з пасьцілак, абрусаў і рушнікоў, замалёўваючы ўсё ў натуральных хварбах. Праца вельмі зацікавіла вучняў, якія пачалі хадзіць па вёсках, зьбіраючы ўзоры.

19 узораў, зарысаваных вучнямі, дэманстраваліся прадстаўніком Сьмілаўскага раёна т-ва краязнаўства на Ўсебеларускім Краязнаўчым Зьездзе.

Чарговая сэсія пленуму Камісіі па Вывучэнні Природных сіл Беларусі.

25 лютага адбыўся пленум камісіі прыродных вытворчых сіл Беларусі (КПВСБ).

На пленум прыбылі з Горак члены камісіі, у працах пленуму прынялі ўдзел 42 асобы. Пленум цягнуўся тры дні. Першы дзень быў заняты разглядам справаздач геолёгаў, якія летась вялі досьледы ў розных частках Беларусі.

Проф. Ф. В. Люнгерстаўзэн дасьледаваў даліну ракі Заходняй Дзьвіны і лінію роўналежную чыгуны Ворма—Лепель.

Проф. Блюдоху М. Т. дасьледаваў паўднёвую частку Аршаншчыны і Магілёўшчыны.

М. А. Грыммыка дасьледаваў паўночную частку Магілёўшчыны і Аршаншчыны.

Проф. Б. К. Тэрлецкі дасьледаваў Меншчыну.

Вынікам усіх гэтых досьледаў зьявіліся: геолёгічная карта Меншчыны, сьпіс карысных выкапняў Магілёўшчыны, Аршаншчыны і Меншчыны.

Глебавыя досьледы зрабілі летась проф. Афанасьсеў Я. Н. і Рагавы П. Н.

Першай дасьледвана Аршаншчына, другім паўночная частка Меншчыны.

Вынікам дасьледаваньня зьявіліся, таксама падрабязныя карты глеб гэтых раёнаў.

На 1926 год КПВСБ паставіла далей цягнуць працу па геолёгічным і па глебавым дасьледаваньні Беларусі і далейшую картографічную працу.

На першую чаргу высунута дасьледаваньне Барысаўшчыны.

Асобную ўвагу КПВСБ звярнула на дасьледаваньне раёнаў, якія магчыма выкарыстаць як курорты.

Даведзена, што Беларусь багатая т. з. мінеральнымі крыніцамі, асабліва жалезнымі. Летась былі дасьледваны Лагойскія крыніцы і крыніцы каля вёскі Баркаўшчызна на Ворша-Лепельскай чыгуны.

Досьледы паказалі, што гэтыя крыніцы магчыма выкарыстаць як лячэбныя. Трэба адзначыць, што колькасьць мінеральных саляў і радыактыўнасьць іх ня надта высокія, але ж выкарыстаньне гэтых крыніц усё ж мэтазгодна. Як Лагойск, так і Баркаўшчызна анахадзяцца ў надта прыгожых мясцовасьцях, сярод сасновых бароў, пры рэчках і вазёрах, дзе будаваньне санаторый, дач і дамоў адпачынку можа быць выканана нават незалежна ад вартасьці крыніц.

КПВСБ паставіла і ў гэтым годзе вясць далейшыя досьледы Лагойскіх крыніц, дзеля высвятленьня колькасьці вады, якую яны могуць даць.

Перад КПВСБ устала пытаньне і аб выкарыстаньні тарфяных гразяў з лячэбнаю мэтай.

Папярэднія досьледы і ў гэтым кірунку далі добрыя вынікі.

Цэлае пасяджаньне заняло пытаньне аб мінеральных угнаеньнях Беларусі.

Дасьледчыкі геолёгі выявілі шмат месцаў, дзе ў нас ляжаць фосфарыты. Большасьць гэтых залежаў ня маюць гандлёвага значэньня, але маюць вялізарнае значэньне для мясцовага насельніцтва.

Калі гэтыя фосфарыты падрабіць, дык насельніцтва будзе забяспечана надта таным і добрым мінеральным угнаеньнем.

Пытаньне аб вартасьці нашых фосфарытаў, вельмі важнае і яно можа быць высветлена толькі шляхам досьледаў над расьлінамі. Для правядзеньня гэтых досьледаў прыцягнуты дасьледчыя станцыі, С. Г. Акадэмія і інстытут сялян дасьледчыкаў.

Але ж ёсьць у нас залежы фосфарытаў, якія пэўна магчыма выкарыстаць і дзеля фабрычнае апрацоўкі, дзеля вырабу суперфосфату.

Гэтае пытаньне было разгледжана з удзелам прадстаўнікоў Вышэйшага Савету Народнай Гаспадаркі і пастаноўлена ў самым пільным парадку дасьледаваць якасьць фосфарытаў і, калі ў іх складзе няма шкодных частак, дык уключыць у плян працы пытаньне аб пабудове суперфосфатнай фабрыкі.

Пленум яшчэ раз разгледзеў пытаньне аб шаўкоўніцтве на Беларусі.

Пастаноўлена апрацаваць па гэтым пытаньні падрабязную інструкцыю, якую і распаўсюдзіць перш-на-перш па школах. Далей былі размяркованыя сродкі адпусканьня Інбелкультам на 1926 год, і зацверджаны маршруты дасьледчыкаў на гэтае лета.

У „Маладняку“.

Праца на мясцох.

Згодна пастановы ЦБ Маладняка праводзіцца абследаванне маладнякоўскіх філій.

Абследаванне Полацкай філіі, зробленае сябрам ЦБ Анат. Вольным, паказала што філія за апошні час значна вырасла і ўзмацнілася. Сходы філіі адбываюцца рэгулярна і праходзяць надзвычайна жыва. Паміж членаў філіі асабліва вызначаюцца па здольнасці сябры Броская, Дажэнаў, Гурчонак і некаторыя іншыя.

Магілёўская філія разгортвае працу па падняцці актыўнасці членаў філіі. З гэтаю мэтай на сходах філіі ставяцца і ідэяўальныя справядлівыя паасобныя членаў, па якіх выпрацоўваюцца адпаведныя рэзолюцыі.

Аршанская філія здала ў друк № 4 часопісу „Аршанскі Маладняк“.

Маладняковед-скульптор.

Маладняковед Азгур, будучы ў часе зімовых вакацый у Менску, зрабіў бюсты Я. Купалы, Я. Коласа і У. Ігнатюскага.

Маладнякоўды на працы ў ІБК.

Каб даць магчымасць маладнякоўцам больш працаваць над развіццём сваёй літаратурнай творчасці, ЦБ Маладняка пагодзілася з прэзідыумам ІБК і перакінула на працу ў ІБК таварышоў: Яз. Пушчу—на пасаду сакратара літ. камісіі, Ал. Гурло—сакр. правапіснай камісіі, Кузьма Чорнага—стылістычным рэдактарам выдавецкага аддзела ІБК і Ал. Дудара—на пасаду інструктара ЦБ краязнаўства.

Апроч гэтых таварышоў у ІБК працуюць маладнякоўцы Крапіва і Дуброўскі.

Драматургічная сэкцыя.

Пры Менскай філіі заснавалася драматургічная сэкцыя, старшынёю якой абраны пісьменьнік Кузьма Чорны.

Выдавецкая праца.

За апошні час асабліва разгарнулася праца выдавецкага аддзела ЦБ. Да 1-га красавіка выйшла з друку 25 кніжак.

У сакавіку выйдуць наступныя кніжкі: Бобрык, Звонак і Туміловіч — „Пунсовае раньне“—збор вершаў; Бандарына, Вішнеўская, Пфляўмбаум—збор вершаў; Слаўскія песняры—збор вершаў і г. д.; адначасна выйдуць з друку—„Баляда Рэдынскае турмы“ О. Уайльда ў перакладзе Дуброўскага і „Антыгона“ Софокла.

Згодна просьбаў хат-чыталень, ЦБ выдала вялікі партрэт М. Чарота. Выдадзены насьвядены маладнякоўскі календар.

Тэатральны музей пры Інбелкульде.

Тэатральная Падсэкцыя распачала працу арганізацыі пры Інбелкульде Тэатральнага Музею. У музеі будае канцэнтравана ўсё, што так ці інакш мае адносіны да беларускага тэатру. Паасобным членам Падсэкцыі дадзены заданыя сабраць і сыстэматызаваць матар’ялы па розных эпохах беларускага тэатру: Флёрыян Ждановіч сыстэматызуе матар’ялы аб беларускім тэатры ў Давід-Гарадку, Кузьма Янэль—„Т-ва Комедыі і Драмы“, Мікола Красіўскі—трупна Буйніцкага, Мікола Ільлінскі—матар’ялы аб драматычнай дзейнасці Фр. Аляхновіча.

Апроч таго зроблены захады, каб наладзіць збіранне матар’ялаў, якія датычаць да сучасных беларускіх тэатральных колектываў (Беларускі Дзяржаўны Тэатр, Студыя, Вандроўны тэатр пад кіраўніцтвам Галубка).

Тэатральная Падсэкцыя мае на мэце наладзіць сталую сувязь з краязнаўчымі таварыствамі ў справе збірання матар’ялаў, характарызаючых беларускі тэатр на провінцыі. Трэба так наладзіць справу, каб ніводны беларускі спектакль не прашоў, каб ня быць адначасна ў летапісе музею.

У музей пачалі ўжо паступаць рэчы, між іншымі—портрэт В. Дуніна-Марцінкевіча, які музей атрымаў ад члена Інбелкульту Часлава Родзевіча.

BIULETYN № 1.

Wydział Polski Instytutu Białoruskiej Kultury.

Formalnie Wydział Polski istnieje od 30 marca 1925 r., jednak już to z powodu braku na razie dostatecznej ilości wykwalifikowanych pracowników, już to dla braku potrzebnych do pracy funduszy i środków pomocniczych, jak np. odpowiednio uкомплектованей biblioteki, praca Wydziału nie mogła się należycie rozwinąć i okres organizacyjny nadmiernie się przedłużył.

Należy nadmienić, że Instytut Białoruskiej kultury, jako nowa instytucja naukowa, nie ma dostatecznego doświadczenia. Nawet wewnętrzny regulamin, który musi opierać się na dłuższym doświadczeniu, nie jest dotąd opracowany.

Nie przesądzając dalszego rozwoju Wydziału Polski postanowił na okres najbliższy ograniczyć swoje zadania do spraw następujących:

1) Badanie odrębności językowych ludności polskiej na Białorusi i uwzględnienie tych odrębności w języku literackim; badanie twórczości ludowej; wydanie słownika polsko-białoruskiego; zebranie, opracowanie i wydanie prowincjonalizmów i błędów językowych, rozpowszechnionych na Białorusi oraz zbieranie i opracowywanie polskiej twórczości literackiej na terenie Związku.

2) Badanie historii ludności polskiej na Białorusi i w pierwszym rzędzie dziejów osadnictwa polskiego; wyświetlanie tych faktów i momentów z życia Białorusi, które znajdują się w związku z Polską i „polskością”; gromadzenie i opracowywanie materiałów, dotyczących się udziału ludności polskiej w Wielkiej Rewolucji Sowieckiej.

3) Badania etnograficzne. Tu należy wziąć pod uwagę bardzo znaczne trudności, wynikające z bliskiego pokrewieństwa plemennego i językowego polaków i białorusinów i z dwujęzyczności części ludności.

Jako punkt wyjścia dla systematycznej i planowej pracy winno być gromadzenie stosownych materiałów, sporządzanie spisów bibliograficznych, tworzenie biblioteki i t. d. Tę pracę przygotowawczą należy uważać za niezmiernie ważną, gdyż dopiero na tej podstawie może rozwinąć się owocna praca Wydziału.

Pod względem organizacyjnym Wydział Polski składa się:

- 1) z prezydium,
- 2) trzech stałych sekcji: etnograficznej, językowo-literackiej i historycznej

Każda z sekcji dzieli swe prace na dwa zasadnicze działy: pierwszy obejmuje przeszłość przedrewolucyjną, drugi—okres współczesny, porewolucyjny.

Posiedzenia Wydziału i sekcji bywają zwyczajne i publiczne; na posiedzeniach publicznych mają być wygłaszane naukowe referaty członków.

Członkowie Wydziału dzielą się, zgodnie ze statutem, na rzeczywistych, współpracowników i korespondentów. Zaliczani są do tej lub innej kategorii w zależności od swych kwalifikacji. Wybierani są na 3 lata.

Badając kulturę polską na Białorusi we wszelkich jej objawach i okresach ewolucji, Wydział Polski, zgodnie z § 2 Statutu In-

stytutu, jednoczy w sobie naukową działalność wszelkich polskich instytucji, organizacji i osób.

Wydział Polski przystępuje do organizacji sekcji polskich przy filjach Towarzystwa Krajoznawczego, istniejącego przy Instytucie.

Stan prac.

Wyznaczono do opracowania członkom następujące tematy:

- 1.—Monografia „O ludności polskiej na Białorusi”.
- 2.—„Rok 1917—od Rewolucji Marcowej do okupacji niemieckiej”.
- 3.—„Udział partji polsk. w ruchu 1905-7 r. na Białorusi”.
- 4.—„Błędy językowe polskie na Białorusi”.
- 5.—„Słownik białorusko-polski i polsko-białoruski”.
- 6.—„Polska twórczość literacka po Rewolucji”.
- 7.—„Rys historyczny oświaty polskiej na Białorusi”.
- 8.—„Akademja w Połocku”.
- 9.—„Bohusz Siestrzencewicz i Katarzyna II”.
- 10.—„Reformacja na Białorusi”.
- 11.—„Więzienie etapowe w Mińsku”.
- 12.—„Osobliwości dżalektu polskiego na Białorusi”.

Wydział Polski będzie wydawać prace swoje w postaci półroczników; pierwszy półrocznik winien ukazać się na wiosnę, drugi jesienią b. r.

Zaprotokulowanych posiedzeń Wydziału było dotąd 12.

Prezydium Wydziału Polskiego IBK.

Zast. Kierownika *J. Witkowski.*

Sekretarz *W. Chrzczonowicz*

Бібліографія¹⁾.

Географія Беларусі. Падарожы

- Анучин, Д.**
1891—Из поездки к истокам Днепра, Западной Двины и Волги. Северный Вестник. СПб 1991. кн. 8.
- Арсеньев, К. И.**
1845—Путевые заметки о Западной и Юго-Западной России. Журнал Министерства Внутренних Дел, СПб. 1845, ч. 11 № 9, стр. 391—413. ч. 12, № 10, стр. 86—107. ч. 12, № 11, стр. 211—235.
[Губ. Ковенская, Виленская, Гродненская, Киев., Волянь].
- Барсов, Н.**
1865—Материалы для историко-географического словаря России. 1. Географический словарь русской земли (IX—XIV ст.)
Вильно, изд. авт. 8°. VIII+220 стр.
- Б. А.**
1862—Население Западного края России.
Северная Почта. СПб. 1862 № 160.
- Б. А.**
1862—Население Западного края России.
Минскія Губернскія Ведомости 1862 №№ 33 и 34.
- Белорусс.**
1884—Библиографическая заметка по поводу III тома Живописной России (Литва и Белоруссия—соч. Киркора).
(Оттиск из Литовских Епархиальных Ведомостей).
Вильна. Типогр. Губернск. Правления. 8°. Стр. 34.
- Беляев, И. Д.**
1852—Географическія сведения в древней России IX—XV в.
Записки Рус. Географ. Общества, 1852, кн. VI.
- Биппен, В.**
1869—Картинки из белорусской жизни.
Могилевскія Губ. Ведом. 1869, № 2.
- Биппен, Вас.**
1868—Путевые заметки.
Могилевскія Губ. Вед. 1868, № 45, 50—52.
- Бобровский.**
1864—Можно ли одно вероисповедание принять в основание племенного разграничения славян Западной России.
Русский Инвалид. СПб. 1864 г.
- Бобровский, П.**
1863—Несколько слов по поводу статьи: „Статистические труды Генерального Штаба“, напечатанной в 137 и 138 №№ „Народного Богатства“.
Русский Инвалид, СПб. 1863 № 245, стр. 1035.
- Боев, Н.**
1869—Из путевой книги. Петербург—Вильно, Гродно—Варшава.
Сын Отечества. 1869, № 162, 165, 166, 168, 170, 174.
- Borch, M. hr.**
1843—Dwa słowa o Dźwinie.
Rubon. Wilno 1843 tom IV.
- Бошняк, А.**
1820-1821—Дневные записки путешествія А. Бошняка, в разные области Западной и Полуденной России, в 1815 г. 2 ч.
Москва, Университ. тип 8°.
- Броневскій, В.**
1828—Отрывок из путешествія от Триеста до Санкт Петербурга. (Несвиж, 9 июля 1810 г.).
Славянин. Москва. 1828, ч. 5, № 8, стр. 289-299.

¹⁾ З картотэкі Бібліографічнае камісіі Інстытуту Беларускае Культуры.

Транскрыпцыя вытрымана старая за выключэннем т і Ъ, якіх у друкарні няма.

Букowiecka, Н.

1917—Opis ziemi dawnej Polski. Z licznymi rycinami i z dodaniem mapki ziem dawnej Polski, ułożonej przez prof. E. Romera. Wydanie II. Warszawa, 8° str. 117.

Булгарин, Ф.

1835—Путевыя заметки по поездке из Дерпта в Белоруссію и обратно весною 1835 г. Статья Ф. Булгарина.

Северная Пчела, СПб, 1835, № 140-141, 150—154, 175-176, 189—192, 197, 212-215.

Buraczewska, St.

1911—Wycieczka na Litwę Opisała dla młodzieży... Z rysunkami.

Warszawa, wydawn. M. Arcta, 8° str. 32.

Бурбис, А. Л.

1922—Краткий очерк экономической географии Белоруссии: 1) Виленская губерния, 2) Витебская губ., 3) Гродненская губ., 4) Минская губ., 5) Могилевская губ., 6) Смоленская губерния, 7) Черниговская губ.

Народное Хозяйство Белоруссии. 1922, № 4, стр. 2—73.

Bykowski, Ludwik dr.

1910—Wycieczka szkolna na Litwę i do Królestwa.

Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VIII we Lwowie za r. szk. 1910, 8°. 79 str.

В. В.

1861—О некоторых экономических условиях сельского быта в Литве. Экономист 1861. № 11, стр. 141—163.

Wasilewski, Leon.

1907—Litwa i jej ludy.

Warszawa, 8°. str. 77.

Wołosowicz, Stanisław.

1920—Litwa i Białoruś. Część I. Budowa fizyczno-geograficzna.

Warszawa. Wydanie Polskiego Towarzystwa Krajozn.

Вонсаркос.

1863—Статистические труды Генерального Штаба (материалы для географии и статистики России. Губернии: Гродненская, составил П. Боб-

ровский, Виленская А. Корева, Ковенская, Д. Афанасьев).

Народное Богатство, СПб, 1863 г. № 137 и 138.

Halecki, Oskar.

1917—Geografja polityczna ziem ruskich Polski i Litwy, 1340—1569.

Warszawa, druk. J. Gotty, 8° str. 24+1 mapa

Halecki, Oskar.

1917—Geografja polityczna ziem ruskich Polski i Litwy 1340—1569.

Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1917, X, zeszyt 2.

[...]

1908—Geografja Polska V i VI (Królestwo Polskie i kraje przyległe: Litwa, Ruś, Galicja, Śląsk, Poznańskie, Prusy zachodnie i wschodnie).

Warszawa, skł. gł. w księg Gebethnera i Wolffa, 8° str. 84.

Gloger, Z.

1898—Nasze rzeki I. W dolinie Biebrzy.

Kurjer Niedzielnny. 1898, № 13.

Г-л-д М-ллер, И.

1964—На пути от Вильно до С.-Петербурга.

Северная Пчела. 1862 № 16.

[...]

1868—Девятнадцать западных русских губерний [передовая статья]. Голос. 1868. №№ 204 и 215.

Довгялло, Д. И.

1911—16 января 1911 года [годовщина возобновления Сев.-Зап. Отдела]

Записки Сев.-Зап. Отд. Импер. Русского Географического Об-ва. 1911, Книжка 2, стр. 13—16.

Довгялло, Д. И.

1910—16 января 1910 года. Возстановительное собрание 16 января 1910 г. Сношение с И. Р. Г. О-м. Отавуки собрания 16 января в прессе.

Записки Сев.-Зап. Отд. Импер. Русского Географического Об-ва. Вильно 1910, книжка I стр. 3—9.

Довгялло, Д. И.

1910—К истории Северо-Западного Отдела (материалы и заметки).

Записки Сев.-Зап. Отд. Имп. Русскаго Географическаго Об-ва. 1910 кн. 1 стр. 10—32, кн. 2, стр. 17—46.

Довгялло, Д. И.

1911—Северо - Западный Отдел Императорскаго Русскаго Географическаго в 1910 году. (Доклад в собрании С.-З. Отдела 16 января 1911 г.).

Записки Сев.-Зап. Отд. Имп. Русскаго Географическаго Об-ва 1911, кн. 2, стр. 3—12.

Дубенский, Н.

1867—Поездки по северо-западному краю.

Русский Инвалид 1867 № 277, 278, 296, 300 [зъмест: Вильня № 277, Коўна № 278, Кейданы № 236 і 300]

Duńczewski.

1770—Geografja dalsza korony polskiej i W. X. Litewskiego z jej przyległemi prowincjami i województwami. Różne wiadomości o zwierzętach leśnych, polnych, podziemnych, wodnoziemnych, domowych, jadowitych i płazach, ciekawie i pożytecznie ogłaszająca.

W kalendarzu na r. 1770. S tr. 20.

[...]

1911—Деятельность Северо-Западнаго Отдела Имп. Русскаго Географическаго Об-ва (в 1911 году).

Правительственный Вестник. СПб. 1911, № 206.

[...]

1882—Живописная Россія.

Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Под общей редакціей **П. П. Семенова**, вице-председателя Императорскаго Русскаго Географическаго общества.

Том третій. Часть первая. Литовское Полесье. С 113 рисунками в тексте и 15 отдельными картинами, резанными на дереве.

Часть вторая. Белорусское Полесье. С 80 рисун. в тексте и 11 отдельных. картинами, резанными на дереве.

СПБ. Изданіе книгопродавца—типографа М. О. Вольфа. 4^о [4]+490+VI стр.+26 картин.

[...]

1912—Журналы Совета Сев.-Зап. Отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества за 1911 г. № 6. 15 января 1911 года, № 7. 1 февраля 1911 года. № 8. 7-го марта 1911 года, № 9. 26 марта 1911 г. № 10. 2 июня 1911 г., № 11. 13 августа 1911 г., № 12. 11 ноября 1911 г.

Записки Сев.-Зап. Отд. Имп. Русскаго Географическаго Об-ва 1912 кн. 3. Библиографія, стр. 363—383.

[...]

1867—Журнал соедин. заседания отд. статистики и этнографін, по снаряженію экспедиціи в зап. край.

Известія Имп. Рус. Геогр. Общ. 1867, Т. 3, № 4 и 5, стр. 91—96 и 125—129.

Zawadzka, Halina.

1911—Miasta Litwy i Białej Rusi. Warszawa, druk. I. Świętońskiego i Sp., 8^о str. 38.

[...]

1848—Замечательнейшія места по Неману.

Ковенскія Губерн. Вѣдом. 1848, № 38

[...]

1910-13 Записки Северо-Западнаго отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Вильна. 8^о Книжка I, II, III и IV.

[...]

1872—Zarysy okolicy nad Niewiażą. Wieniec, Warszawa, 1872 T. I.

З-ин, А.

1864—Поездка в западно-русский край.

С.-Петербургскія Вѣдомости 1864, №№ 78 и 81.

Игнатовский, В.

1924—Белоруссія. Территория, население, экономика, важнейшие моменты истории.

Минск, „Белтрестпечатъ“. 8^о. 52 стр.

Игнатовский, В.

1925—Белоруссия. Территория, население, экономика, важнейшие моменты истории. Изд. II-е.

Минск, Гос. Изд. Бел. 8^о 52 стр.

Игнатовский, В. и Смолич, А.

1925—Белоруссия. Территория, население, экономика. Важнейшие моменты истории. Экономический очерк Советской Белоруссии и ее округов.

Минск. Изд. СНК БССР, 1-я Гостип. (24×15). 94+[1] стр. 7000 экз.

(Библиотека „Советская Белоруссия“ под редакцией С. З. Каценбогена, В. Шульмана и И. А. Петровича).

[...]

1854.—Из поездки по Неману.

Ковенския Губ. Ведом. 1854, № 45.

[...]

1867—Из путевых заметок по сев.-зап. краю.

Народный Голос. 1867, № 34, 35, 45—48.

[...]

1870—Из путевых впечатлений.

(Поездка по Белоруссии).

Деятельность. 1870, № 250.

Иконников, В. С.

1908—Опыт русской историографии. Киев.

[В т. II кн. I на стр. 150 объяснение названия Днепра; указана литература по этому вопросу].

[...]

1847—Исторія, географія, этнографія и статистика западных губерній вообще и Виленской в особенности.

Виленскія Губернскія Ведомости. 1847 г., № 15, стр. 97—100, № 16, стр. 105—109; № 17, стр. 113—115, № 18, стр. 119—123, № 19, стр. 127—130, № 24, стр. 167—171, № 27, страница 187—191... № 28, стр. 195—198, № 29, стр. 203—207, № 33, стр. 231—235; № 34, стр. 240—242, № 35, стр. 247—250, № 39, стр. 280—283, № 43, стр. 307—309.

А., К.

1852—Путевыя письма А. К.

Северная Пчела, СПб. 1852, № 244, 246 и 247.

[1) Трокі Стаклішкі. 2) Леяны, Эзна, Пуне, Аліта і Мереч 3) Друскенікі].

[...]

1868—Картины Литвы.

Иллюстр. Газета. 1868. Т. 22 № 37.

Kirkor.

1875—Zarysy gubernij zachodnich.

Opiekun Domowy, 1875, р. 8, 22, 39, 55, 75, 85, 102.

Клетнова, Е.

1919—Беседы о крае родном.

[Популярные беседы об организации работ по изучению края, имеется в виду Белоруссия].

Литературно-художественный, политический и научный иллюстрированный, ежемесячн. журнал **Голос**. Минск 1919 г. стр. 75—82.

Ковальский, М.

1863—Дорожные заметки (по Литве, в 1861 г.) М. Ковальского.

Русский Вестник, Москва, 1863 г. т. XLVI (№ 7), стр. 191—206.

Kondratowicz, Ludwik (Syrokomla Wł.)

1853.—Wędrowki po moich okolicach. Wilno.

Kondratowicz, Ludwik. (Syrokomla Wł.)

1858-60.—Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna, z gyciną litogr. i drzeworytami.

Wilno, A. Ass, druk. Marcinowskiego, 1858—tom I, 1860—tom II.

Kondratowicz, Ludwik. (Syrokomla Władysł.)

1858—Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi odbytej w r. 1856. Tomów 2.

Wilno, M. Orgelbrand 8° T. I. Litwa. 267 str. T. II. Żmudź 230 str.

Коялович, М.

1863—О расселении племен западного края России. По поводу издания г. Эркертот (на франц. яз.) этнографического атласа областей, населенных сплошь или отчасти поляками. Сказано в общем собрании географического общества 8 мая 1863 г.

День. Москва 1863 г., № 20.

Коялович, М.

1864.—Об этнографической границе между Россией и Польшей.

Русский Инвалид. 1864, № 78.

Коялович, М.

1885.—Об этнографической границе между Западной Россией и Польшей.

Ип: С. Шолкович. Сборник статей, разъясняющих польское дело по отношению к России. Вильна 1885 года вып. I. стр. 94—105.

[Коялович, М.]

[1887—На этнографической границе белорусского и малорусского племени.

СПБ, тип. Департамента Уделов. 8^о стр. 14.

[Из № 5 и 6 „Цер. Вестн“. 1887 г.]

[Коялович, М.]

[1887.—Поездка в средину Белоруссии.

СПБ, типогр. Департамента Уделов 8^о стр. 18.

[Из № 3 и 4 „Церк. Вести“ 1887 г.]

[Коялович, М.]

S. a.—Поездка в западную Россию.

СПБ, типогр. Д-та Уделов 8^о стр. 30+[2].

Красковский, И.

1870—Подлесье. (Деревенскія впечатленія).

Виленскій Вестник. 1870. № 111 и 112.

Коялович, М.

1864.—По поводу „Атласа народонаселения западно-русского края по исповеданиям“.

С.-Петербургскія Ведомости. 1864, № 68.

Красноперов, И. М.

1901.—Некоторые данные по географии Смоленского и Тверского Края в XII в.

Журн. Мин. Нар. Просвещения 1901 г. № 6 т СССXXXV стр. 345-356.

Красноперов, И. М.

1901.—Некоторые данные по географии Смоленского и Тверского края в XII веке.

Тверские Губернскія Ведомости. 1901. № 117, 118, 119.

Кузнецов, Ю. П.

1874.—Несколько данных по Литовской топографии. Из письма Ю. П. Кузнецова.

Известия Импер. Русского Географического Общества 1874, стр. 179-180.

Кузнецов, Ю. П.

1872.—Извлечение из письма члена экспедиции в северо-западный край. Ю. Н. Кузнецова.

Известия Импер. Русского Географического Общества 1872, Т. 8 № 4, стр. 166-169.

Kulwieć, Kazimierz.

1918—Polska w granicach etnograficznych i historycznych.

Warszawa, wydawnictwo M. Arcta, 8° str. 96.

Kulwieć, Kazimierz.

1917—Polska w granicach naturalnych i historycznych. Z 30 mapami.

Moskwa.

L. K.

1824—Uwagi Galicyanina w podróży do Litwy i Białorusi w lecie 1822 r. odbytej. (Radziwiłłów, Dubno, Kobryn, Wilno, Mohylów, Szklów).

Rozmaitości. Warszawa. 1824.

Лебедин, М.

1861.—О племенном составе народонаселения Западного края Российской империи.

Записки Рус. Геогр. Общ., СПБ. 1861, кн. 3, отд. II, стр. 131-169.

Левицкий, Г. В.

1910.—О возобновлении деятельности Сев.-Зап. Отдела Импер. Русского Географического Общества (Речь в собрании 16 января 1910 г.)

Записки Сев.-Зап. Отд. Импер. Русского Географического О-ва. Вильна 1910, кн. 1, стр. 1-2.

Левицкий, Г. В.

1910.—Первые работы Сев.-Зап. Отдела (Речь в собрании Сев.-Зап. Отдела 17 октября 1910 г.)

Записки Сев.-Зап. Отд. Импер. Русского Географического О-ва. Вильна 1911—Кн. 2 стр. 1-2.

Lelewel, Joachim.

1859—Geografja. Opisanie krajów polskich (przedruk z dzieła: „Polska, dzieje i rzeczy jej, powiększone dodatkiem mapy kolorowanej, udzielone 1829 r. do atlasu panny Reginy Korzeniowskiej“). Wydanie drugie. Poznań, 8° str. 84.

Л. Н.

1880.—Вверх по Днепру. Путевые наброски Н. А.
Заря. 1880, № 7.

Любитель.

1867.—По поводу одного известия. (письмо из Киева: об открытии в Вильне Отд. И. Русскаго Географ. Общества).

С.-Петербургскія Ведомости. 1867. № 119.

Майков, Л.

1874.—Заметки по географіи древней Руси, по поводу сочинения Барсова.

СПБ.

Майков, Г. П.

1898.—Белорусскій край. Народныя чтенія.

СПБ.

Majorkiewicz, Jan.

1852.—Pisma pomniejsze. Tomów 2. (ogólnego zbioru pism IV i V).

Warszawa, Sennewald, 8° str. 403 i 314.

[III t... Wspomnienia z podróży po Litwie, Rusi czarnej i białej; Przegląd dzieł ludu prostego na Rusi i w Rosyi;...]

Максимов, С.

1875.—Обитель и житель. Из очерков Белоруссии (Страна Кривичей).

Древняя и Новая Россія. 1876. Т. II. № 6, стр. 127-143; № 7, стр. 201-212, № 8 стр. 297-310.

Maliszewski Edward.

1918.—Białoruś w cyfrach i faktach. Piotrków, Wyd. „Wiadom. Polskich.” Skł. gł. W. Jakowicki. (22¹/₂×16) str. 39.

Маслаковец, Н. Г.

1924.—Краеведение в Белоруссии. Краеведение. Ленинград. 1924, № 3 Хроника Стр. 301-303.

[...]

1861-64.—Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго Штаба. Томы:

1861.—Виленская губернія. Составил генеральнаго штаба капитан **А. Корева**. VII+V+804 стр.+2 карты+1 план.

1861.—Ковенская губернія **Д. Афанасьев**, член-сотрудник И. Русск. Геогр. о-ва, X+VII+743 стр.+3 карты.

1862.—Смоленская губернія. Составил генеральнаго штаба штабс-капитан **М. Цебриков**. VIII+404 стр.+12 ведом.+1 карта.

1863.—Гродненская губернія. Составил член-сотр. Географ. о-ва, подполковник генеральнаго штаба **П. Бобровский**.

Часть I.+XXII+866 стр.+1 карта +1 план:

Часть I. Приложение II+248 стр.

Часть II. VI+392+72 стр.

1864.—Минская губернія. Составил генеральнаго штаба подполковник **И. Зеленскій**.

Часть I. VI+672 стр.+10 табл.+1 карта.

Часть II. VIII+IV+VI+702 стр.+20 табл.

Мацкевич, Д.

1856.—Путевыя заметки.

Кіев.

[Аўтар праяжджаў па Віцебскай і Магілёўскай губ.]

Milata, A.

1916.—Na froncie wschodnim. Malowniczy opis krajin, położonych na wschodnim froncie wojennym.

(Podole, Polesie, Litwa, Siedmiogród, i Rumunja). Z rycinami kolorowanemi i mapkami.

Cieszyn, 8° 84 str.

Милюков, А.

1873.—Поездка в западные окраины.

Русскія Ведомости. 1873, № 175, 178 и 180.

М.

1854.—Из поездки по Неману.

Статья М.

Ковенскія Губернскія Ведомости, 1854, № 45.

Montwid, J.

1835.—Opisy miast litewskich i na Rusi.

Lwowianin, 1835, t. I i II.

Nałkowski, Wacław.

1914.—Materiały do geografji ziem dawnej Polski.

Warszawa, 8°, str. 14.

[...]
1878.—Народы Россіи. Живопис-
ный альбом. Выпуск 1 и 2.

Содержание: 1) Великороссы. 2) Ма-
лороссы. 3) Белороссы. 4) Поляки.

СПБ. Тип. Тов. „Общ. Польза“.
4^о 216 стр. 4 хромолитографіи и
12 гравюр 200 экз.

[...]
1878.—Народы Россіи. Белороссы и
Поляки.

СПБ. Изд. журнала „Досуг и Дело“.
8^о. 2+68 стр. 1000 экз.

[...]
1870.—Население западнаго края.
Биржевыя Ведомости. СПБ. 1870.
№№ 274 и 276.

[...]
1865.—Население северо-западнаго
края.

Вестник Западной Россіи. 1865.
№ 12 (июнь); стр. 387-390.

[...]
1963.—Население западно-русскаго
края.

Народное Богатство. 1863. № 33;
Стр. 131.

[...]
1863. — Населенность западнаго
края Россіи по народностям и веро-
исповеданіям.

С.-Петербургскія Ведомости. 1863.
№ 40; стр. 165.

Тоже: Духовный Вестник. 1863.
Т. IV (февраль); стр. 266-267.

[...]
1863.—Население западно-русска-
го края.

Кіевскій Телеграф, 1863. № 8,
стр. 30-31.

[...]
1869.—Программа картограф опи-
сания сев.-зап. губерніи, составл. в
заседаніи общаго с'езда секретарей
статист. комитетов этих губерній.

Ковенскія Губ. Вед. 1869 № 27.
Syrokomla, Wł.

1861.—Niemen od źródeł do ujścia.
1) Monografia rzeki Niemna od jego
źródeł do Kowna przez Władysława.
Syrokomlę. 2) Pamiętnik podróży ze-
glarza Litewską wiciną z Kowna do

Królewca zredagowany i przerobiony
przez tegoż.

Wilno. Nakładem Assa. Druk j. Blu-
mowicza. 8^о str. 172.

[...]
1868.—Некоторые сведения о го-
родах Северо-Западнаго края.
Северная почта. 1868. № 31.
Nowakowski, Janusz Ferdynand.

1857.—Wycieczka na Litwę.
Warszawa.

[...]
1874.—О белоруссах (внутр. корр.)
Голос. 1874. № 94.

[...]
1848.—Образ жизни и занятия по-
селян в Литве.

Ковенскія Губернскія Ведомости.
1848, № 33, 34.

[...]
1863.—О Литовском крае.
С.-Петербургскія Ведомости 1863,
№ 77, стр. 310.

Orłowicz, Mieczysław.
1914—Przewodnik poziemiach daw-
nej Polski, Litwy i Rusi.

Warszawa—Krakow. 8^о str. XIX+207
z planami i mapami.

[...]
1867.—О снаряженіи Имп. Рус.
Геогр. общ. экспедиции в зап. край.
Биржевыя Ведомости. 1867. № 26.

[...]
1913—Отчет Сев.-Зап. Отдела
Императорскаго Русскаго Географи-
ческаго Общества за 1912 год.

Записки Сев. Зап. Отд. Импера-
торскаго Русскаго Географическаго
О-ва. Вильна. 1914, стр. 261—268.

[...]
1912—Отчет Сев.-Зап. Отдела Им-
ператорскаго Русскаго Географиче-
скаго Общества за 1911 год.

Записки Сев.-Зап. Отд. Имп. Рус-
скаго Географическаго О-ва. Вильна.
1912, кн. 4, стр. 385—387.

[...]
1876.—Очерки Белоруссии. С ри-
сунками. СПБ. Изданіе редакціи жур-
нала „Мірской Вестник“. тип. Панте-
леевых. 8^о 40 стр., 2.000 экз.

Pawłowicz, Edward.

1901—Z Wilna do Lwowa.

Lwów, 8°, str. 16.

Pawłowicz, Eduard.

1890—Z podróży po Litwie.

Lwów, druk. Dziennika polskiego, 8°, str. 38.

Павлов

1872—Путевые заметки.

Новоросійскій Телеграф. 1872. № 240.

Писарев, С.

1887—Путевые заметки от Смоленска до Киева.

Кіевск. Старина. 1887, кн. 3.

[...]

1905—Племена верхняго Поднепровья и Белоруссии. По Риттиху, Карскому и др.

Россія. Полное географическое описание нашего отечества. Под ред. В. П. Семенова. СПб 1905 г., т. IX, стр. 144—145.

Plater, Stanisław H.

1825—Geografja wschodniej części Europy czyli opis krajów przez wielorakie narody Słowiańskie zamieszkanym, obejmujący Prusy, Xięstwo, Rzeczpospolitą Krakowską, Królestwo Polskie i Litwę, przez S.H.P.

Wrocław, druk Wilhelma Bogumiła Korna, 8°, str. 300.

Покровский, Н.

1862—Вильно, Рига, Псков. (Очерки обыденной жизни литовцев, немцев и русских, в северо-западной части России)

Северная Пчела. 1862, № 319, 322, 323 и 324.

Полторацкій, А.

1901—Старым варяжским путем.

Плавание кадет Полоцкого корпуса в 1901 г. из Полоцка до Рижскаго залива на яле „Константин“.

СПБ 8°, VI+116 стр.+2 плана+1 табл. портр. с рис. в тексте.

Попов, С.

1875—Очерки Белоруссии.

Мірской Вестник. 1875. № 12, стр. 35-74

Попов, Р. С.

1879—Белоруссия и белоруссы, чтение для войск и народа.

Москва, 8°, 30 стр.

[...]

1864.—По поводу ст. М. Кояловича „Этнографическая граница между Россіей и Польшей“, помещенной в № 78 „Русскаго Инвалида“ за 1864 г.

С.-Петербургскія Ведомости. 1864, № 77.

[...]

1867—Проект положенія о Северо-Западном Отделе Имп. Русск. Географическаго Общества.

С.-Петербургскія Ведомости. 1867. № 119.

[...]

1918—Pro Lithuania. Litauen in historischer ethnographischer und wirtschaftlicher Beziehung hgb von einem Redaktionskomitee in Wilno.

Berlin, Schetschke und Sohn 8°, 91 str.

Рачинский, А.

1867—О снаряженіи Имп. Русск. Георг. Общ. Экспедиции в зап. край. Виленскій Вестник. 1867. № 15.

Реморов, Гавріла.

1869—О том, где лежит земля литовская.

Мірское Слово. 1869, № 12.

Решетников, Ф.

1869—От Брест-Литовска до Петербурга. (Дорожные впечатления).

Неделя. 1869, № 14.

Риттих, А. Ф.

1907—Западно-русская граница и русская народность.

Русская Старина, 1907, II стр. 369-407

Родевич, М.

1873—Из белорусской жизни.

Московскія Вѣдом. 1873. № 171.

[...]

1905—Россія. Полное географическое описание нашего отечества. Под редакцией В. П. Семенова. Том IX. Верхнее Поднепровье и Белоруссия.

СПБ., изд. Девріена. 8°. IV+620 стр.+10 табл. рис.

Rouba, N.

S. a.—Przewodnik po Litwie i Białejrusi. Zebrał i opracował N. Rouba.

Wilno, wydawnictwo „Kurjera Litew.“ 8°. 216 str.

Руднев, Я. И.

1904.—Белорусско-литовское Полестье. Издание третье.

Москва, 8°. 256 стр. + 1 карта. (Русская земля [природа, страны, население и его промыслы]. Сборник для народного чтения. Том VII).

Самсонов.

1869—От Вильно до Сувалок. (Дорожн. впечатления).

Новое Время. 1869, № 208.

Сапунов, А.

1893.—Западная Двина, историко-географический обзор. Витебск. 8°. IV+512+LXIX стр.+28 рис.

Севергин, Василий.

1803—Записки путешествия по западным провинциям Российского Государства или минералогическія, хозяйственные и другія примечания, учиненныя во время проезда через оныя в 1802 году.

С.П.Б. 8°. [2]+224[+1] стр.

Севергин, Василий.

1804—Продолжение записок путешествія по западным провинциям Российского Государства или минералогическія, технологическія и другія примечанія, учиненныя Василием Севергиным в 1803 году.

С.П.Б., 8°; [2]+168[+1] стр. с таблицами.

[...]

1843—Северо-Западный край империи, в прежнем и в настоящем виде.

Журнал Министерства Внутренних Дел. 1843. Ч. I, стр. 207—241 и 382—449, с приложением карты губерний. Ковенской, Виленской, Гродненской и Минской, в новом их составе:

1) Губерніи Виленская, Минская, Гродненская и область Белостокская в географическом, этнографическом и историческом отношеніях до преобразования 1842 г.

2) Положеніе края в обновленном виде. Описаніе губерній: Минской, Гродненской, Виленской и Ковенской со всеми городами, губернскими, уездными и заштатными, и со всеми примечательными местечками и деревнями.

Семенов, Д.

1867—Отечественное. Т. IV. Сибирь и Западный край.

С.П.Б. Изд. М. О. Вольфа. 8°. 232 стр.

Сербов, И. А.

1913—Поездка по Полесью летом 1912 г.

Записки Сев.-Зап. Отд. Имп. Русскаго Географическаго О-ва. Вильна. 1914 кн. 4. Стр. 70—102.

Сербов, И. А.

1912—По Дроговичской области летом 1911 г.

Записки Сев.-Зап. Отд. Имп. Русскаго Географическаго О-ва. Вильна. 1912 Кн. 3, стр. 304—320.

Skorowski, Stanisław.

1918—Zarys geografji fizycznej ziem polsko-litewsko-ruskich.

Kijów, Wydawnictwo Rady Okręgowej, 8°, str. XVII+161+mapa.

[...]

1902—Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Wydany pod redakcją Bronisława Chlebowskiego, przy współudziale od połowy tomu VI, Józefa Krzywickiego, według planu Filipa Sulimierskiego.

Warszawa, Skł. gł. w księg. Gebethn. i Wolffa, 8°, str. 161—240.

Смолич, А.

1919—Географія Беларусі. Рэдакцыя школьнае Камісіі Беларускага Навуковага Т-ва.

Вільня, Беларускае Выдавецкае Т-ва „Веда“. 8°. 200 стар.

Смолич, Аркадзь.

1922—Географія Беларусі. Выданьне 2-е, значна пераробленае і дапоўненае.

Вільня, Беларускае выд-ва Б. Клецкіна. 8°. IV+368 стар.

Смолич, Аркадзь.

1923—Географія Беларусі. Выданьне 3-яе, значна пераробленае і дапоўненае [з 159 рыс. і картамі].

Вільня, „Віленскае Выдавецтва“ Б. Я. Клецкіна. 8°. IV+367 стар.

Sosnowski Paweł.

1917—Geografja Polski w dawnych granicach. Z wieloma rycinami i mapami. Polskie Tow. Krajoznawcze. Arkusz 1—5.

Srokowski, Stanisław.

1918—Zarys geografji ziem polsko-litewsko-ruskich.

Kijów. Wyd. Rady Okręgowej. Druk. Polska. 8°, [7]+155 str.

Ставрович, Ф.

1870—Опыт исторических и этнографических исследований о северо-западном крае.

Вильно. 8°, 98 стр.

Столянский, Н.

1866. Девять губерний Западного края в топографическом, геогностическом, статистическом, экономическом, этнографическом и историческом отношениях.

С.П.Б. Изд. В. Дерихера (с картою девяти губ. края). Тип. Гогенфельдена. 8°, XVI+200 стр.

Struck, Hermann und Eulenberg, Herbert.

1916—Skizzen aus Litauen, Weissrussland und Kurland 60 Steinzeichnungen.

Berlin, Verlag von Georg Stilke, 4° str. 125.

Stüdnicki.

✓ 1922—Zarys statystyczny i ekonomiczny ziem północno-wschodnich.

Wilno. 8°, str. 164.

Sulimierski, Fil.

1880—Białoruś.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. Tom I. 1880 r.

[...]

1902—Северо-западный отдел географического общества.

Исторический Вестник, СПб. 1902, т. LXXXIX, июль, стр. 335.

[...]

1913 — Статистико-экономические очерки областей, губерний и народов России. Под редакцией проф. Л. Н. Яснопольского.

Киев, изд. т-во физич. 8°. стр. 481+ +[2].

[§ 9. Белоруссия и Литва].

Tripplin, Teodor.

1858—Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi odbytej 1856 r., 2 tomy.

Wilno, Maur. Orgelbrand, 12°, t. 1. str. 267, t. 2 str. 230.

Турбин, С.

1877—Днепр и Приднепровье. Описание губерний: Смоленской, Минской, Черниговской, Киевской, Полтавской, Екатеринославской, Херсонской, Таврической и Курской. С рисунками.

С.П.Б. Издание журн. „Досуг и Дело“. 155 стр.+3 рис.

Tyszkewicz, Konstanty Hr.

1871—Wilja i jej brzegi.

Pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym. Wydanie ilustrowane.

Drezno. Drukiem i nakładem J. J. Kraczkewskiego. 4°. Str. XVI+362.

Тышкевич, Константин, граф

1863—Извлечение из сочинения: Вилія и ее берега в гидрографическом, историческом, археологическом и этнографическом отношении. Графа Константина Тышкевича. (Перевод с польского).

Сборник историко-статистических материалов по Виленской губернии, ч. I, стр. 23—82.

Tyszkiewicz, Eust.

1871—Nasze strony, obrazek litewski. Kraków, skład u Jaworskiego, 8°, str. 32.

[...]

1924—Тэрыторыя і насяленьне Беларусі.

Беларусь. Зборнік. Менск 1924, стар. 1—4.

Хлопицкий, Эд.

1890—От Случи до Буга. Путевые заметки.

Киевск. Старина 1890; кн. 5.

Шпилевский, Б.

1860—Поездка в западные губернии. Иллюстрация. 1860, № 121, 2 столбца.

(Ад Пецяярбургу да Менску).

Шпилевский, П.

1853-54—Путешествіе по Полесью и белорусскому краю. Статья П. Шпилевского.

Современник, СПб. 1853, т. 39, стр. 75—98. Т. 40, стр. 1—26, 39—110.—1854, т. 109, № 436, стр. 311—352.

Ш., П.

1879—Дорожные заметки (по западному краю). Статья П. Ш.

Московскія Ведомости. 1879 № 239, 242, 249.

[...]

1863—Этнографическая заметка о племенном составе населения губерний: Ковенской, Виленской и Гродненской.

Военный Сборник, СПб. 1863 г., т. XXX, № 5.

[...]

[1918]³—Weissruthenien. Land. Bewohner. Geschichte. Volkswirtschaft. Kultur. Dichtung. Mit 93 Abbildungen und einer Karte. Herausgegeben von Walter Jäger. Berlin, Verlag K. Curtius 8° 143 s.

[...]

1917—Das Land Ober Ost. Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok Grodno. Herausgegeben im Auftrage des Oberbefehlshabers Ost. Bearbeitet von der Presseabteilung Ober Ost. Mit 23 Lichtbildern, 3 Karten und 13 Federzeichnungen. Stuttgart und Berlin, Verlag der Preussische Abteilung Ober Ost. 8° XII+472 s.

З Ы М Е С Т.

	Стар.
Д. Васілеўскі.—Сталецьдзе краязнаўчай працы на Беларусі .	3
М. Шчакаціхін.—Мотывы краязнаўства ў нашым сучасным мастацтве	15
К. Папоў.—Сьмяротнасьць грудных дзяцей у БССР	27
Н. Савіч.—Аб расьліннай шаце Магілёўскай акругі	34
О. Полянская.—Азалея понтыйская	37
Проф. П. Салаўёў.—Аб вывучэньні малярыі	39
Проф. Яцанкоўскі.—Аб зьбіраньні шасьціногіх у пачатку вясны .	41

Матар'ялы з месц.

Натальлін.—Аб зьбіраньні слоўніка жывой мовы	44
Кіпель.—З матар'ялаў па народнай мэдыцыне	48
Каракін.—Стружачны выраб у мястэчку Глуску, Бабр. акр. .	51
Д. Васілеўскі.—З гісторыі Воршы	53
Е. Цехановіч.—Пячорная царква і падземны ход у Варшанскім Кутэінскім мапастыры	55
Я. Сяргеенка.—Бабынавічы	56
А. Ганжын.—Мястэчка Новабыхаў, Магілёўскае акругі . . .	57

Анкеты, праграмы і інструкцыі:

М. Шчакаціхін.—Спосабы зьбіраньня матар'ялаў з беларускага мастацтва	62
Я. Ракаў.—Пастаноўка падлічэньня бюджэту часу беларускага селяніна	70
Г. Парэчын. Аб зьбіраньні матар'ялаў па народным звычайным праве	71

Ад Тэатральнае падсэкцыі Інстытуту Беларускае Культуры	77
--	----

Хроніка	81
Бібліяграфія	91

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1926 год на часопіс

„САВЕЦКАЕ БУДАЎНІЦТВА“

(„СОВЕТСКОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО“)

Штомесячнік, грамадзка-эканомічны часопіс, выдаецца Дзяржпліянам БССР

Агульным заданнем часопісу зьяўляецца імкненне даць магчыма поўнае і дакладнае адбіццё народнае гаспадаркі і жыцця БССР, а таксама часткаю і пазнаёміць чытача з народнаю гаспадаркаю ўсяго саюзу. Побач з тым часопіс будзе ўважана сачыць за ўсімі выяўленьнямі эканомічнага жыцця замежнае Беларусі і звязаных з ёю Польшчы, Літвы і Латвіі.

Часопіс будзе разьлічаны на чытачоў: папершае—беларусоў, якія знойдуць артыкулы па пытаннях гаспадаркі БССР, сьціслыя справаздачы аб найбольш важных зьявах у саюзнай і сусьветнай эканоміцы; падруное, на чытачоў іншых рэспублік саюзу і заграіцы, якія цікавяцца пытаннямі гаспадарч. і культурн. будаўніцтва на Беларусі.

Такім чынам, зьмест часопісу разьбіваецца на наступныя аддзелы:

1. Артыкулы па пытаннях савецкага будаўніцтва БССР і артыкулы агульнага характару па тых-жа пытаннях.
2. Артыкулы па пытаннях народнае гаспадаркі БССР.
3. Артыкулы па пытаннях гаспадаркі замежн. Беларусі, Польшчы, Літвы і Латвіі
4. Артыкулы па агульных пытаннях савецкае эканомікі.
5. Кон'юнктура і агляд гаспадаркі БССР і замежнае Беларусі, сьціслыя справаздачы па Сав. Саюзе, Польшчы, Літве і Латвіі з вызначэньнем галоўнейшых зьяў сусьветнае гаспадаркі.
6. Бібліаграфія.

ПАДПІСНАЯ ЦАНА (з перасылкаю):

На 12 м-цаў 15 р., на 6 м-цаў 8 р., цана асобнага нумару 1 р. 50 к.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЕГИЯ

Падпіска прымаецца: У РВА Дзяржпліян БССР—Менск, пл. Волі, № 5 і ўва усіх пашт.-тэл. установах БССР.

ЗЬМЕСТ № 1 ЖУРНАЛУ:

- Я. Адамовіч. Гаспадарчае будаўніцтва БССР.
- Р. Бонч-Асмалоўскі. Эвалюцыя сельскае гаспадаркі Беларусі.
- У. Пятровіч. Асноўн. задачы фінпрацы.
- Я. Хасіяў. Да пытання аб формах і мэтодах плянавага крэдыту.
- С. Пэнэрджы. Год плянавае працы ў галіне крэдыту.
- Г. Юнгэрц. Да пытання аб нашым гандлі з Польшчаю.
- А. Быкаў. Кантрабанда ў БССР.
- Р. Бонч-Асмалоўскі і А. Каляда. Дачасныя вынікі гасп. году:
I. Сельская гаспадарка. II. Гандаль.
- З. Чарнушэвіч. Да перавыбараў саветаў
- С. Вольфсон. Дыалектыка прыроды.
- В. Каліноўскі. Эканоміч. і фінанс. становішча Польшчы.
- А. Шэйнін. Кон'юнктура нар. гаспадаркі БССР.
- Н. Загачын. Гандаль у Полацкай акрузе
- Крытыка і бібліаграфія, хровіка і заметкі

ЗЬМЕСТ № 2 ЖУРНАЛУ:

- Б. Архангельскі. Да пытання аб працы Акр. Плян. Камісіі.
- А. Капорскі. Вываз і ўвоз Беларусі ў даваенны час.
- Р. Бонч-Асмалоўскі. Эвалюцыя сельск. гаспадаркі БССР (працяг).
- М. Масткоў. Пэрспэктывы разьвіцьця картопляпрац. прамысл. БССР.
- Г. Гарэцкі. Сел.-гасп. Гомельскае губ.
- А. Котаў. Сыстэмы паляводзтва БССР.
- С. Такмачоў. Аб шляхах палепшаньня сельскай гаспадаркі.
- А. Шэйнін. Прамысловасьць БССР ў 1924-25 г.
- Рубін. Рабочая Коопэрацыя БССР.
- Я. Хасілёў. Аб пастаноўцы вывучэньня крэдытнай кон'юнктуры.
- Валадковіч. Аб будаўніцтве рабочых жылішч.
- Кон'юнктура Нар. Гаспадаркі БССР.
- В. Каліноўскі. Гаспадарчае ста. овішча Польшчы ў сьнежні 1925 г.ч
- Цыгановіч. Саматужная прамысловасьць у Калінінск. акр. і іншыя.

ПРЫМАЕЦЦА
≡ ПАДПІСКА ≡

НА

КРАЯЗНАЎЧЫ ЧАСОПІС

НАШ КРАЙ

— ШТОМЕСЯЧНІК —

ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА
ПРЫ ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

☛ 4 РУБ. У ГОД. ☛

АДРЭС РЭДАКЦЫІ:

Менск, Рэволюцыйная 21, тэлефон 7-71.

УСІХ НАОТАЎНІКАЎ РЭДАКЦЫЯ ПРОСІЦЬ ПРЫСЫ-
ЛАЦЬ У ЧАСОПІС МАТАР'ЯЛЫ АБ КРАЯЗНАЎЧАЙ
ДЗЕЙНАСЬЦІ ШКОЛ.

УСЕ АКРУГОВЫЯ І РАЁННЫЯ ТАВАРЫІСТВЫ,
ШКОЛЬНЫЯ І ІНШЫЯ ГУРТКІ КРАЯЗНАЎСТВА
ПАВІННЫ НА СТАРОНКАХ ЧАСОПІСУ „НАШ
КРАЙ“ АСЬВЯТЛЯЦЬ СТАН КРАЯЗНАЎЧАЙ
СПРАВЫ НА МЯСЦОХ.

ЦАНА 70 кап.

873.